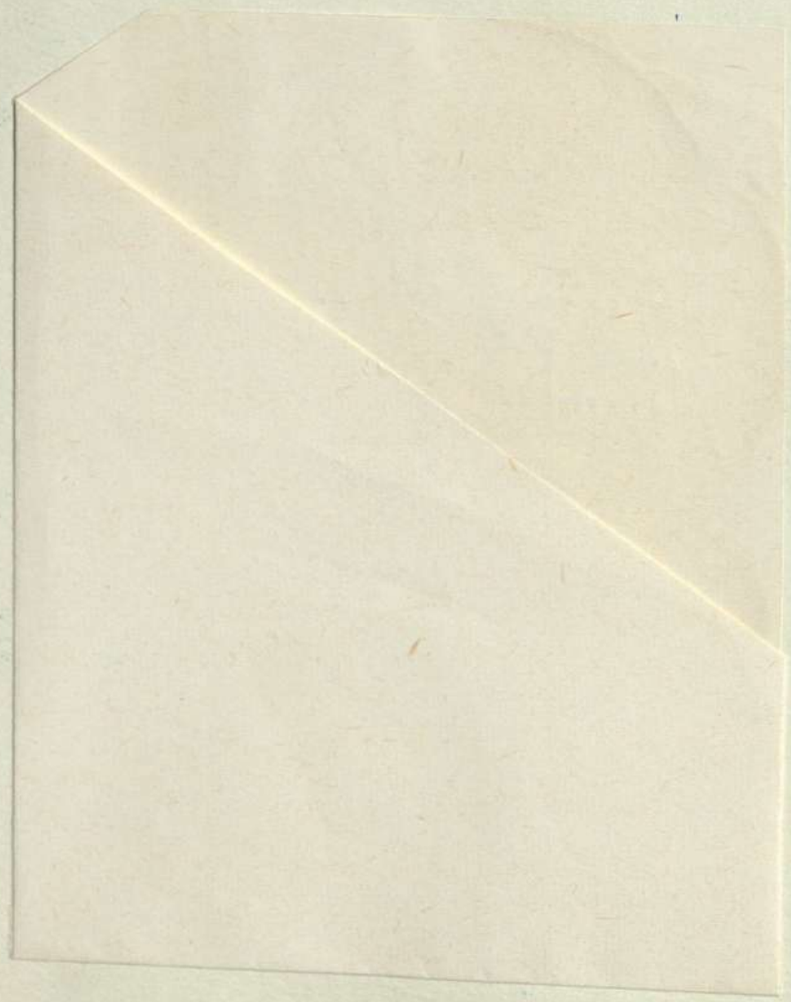
3
96

ISSN 0236—3100

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

Anul VII 1996 3 (27)

Institutul de Istorie
al Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA

INSTITUTUL DE ISTORIE

REVISTĂ DE ISTORIE A MOLDOVEI

3 (27), 1996 iulie–septembrie

Revistă științifică.
Fondată în 1990.
Apare de patru ori pe an.

CHIȘINĂU 1996

COLEGIUL DE REDACȚIE

Demir DRAGNEV (redactor-șef),
Leoniid BULMAGĂ, Ioan CAPROȘU, Ion CHIRTOAGĂ,
Pavel COCÂRLĂ, Andrei EȘANU, Mitru GHIȚIU,
Ion JARCUȚCHI, Gheorghe NICOLAEV,
Șerban PAPACOSTEA, Ion ȘIȘCANU,
Ion ȚURCANU, Alexandru ZUB,
Eugenia ISTRATI, Mihai ADAUGE

REDACȚIA

Ion CHIRTOAGĂ – secretar de redacție
Mihai ADAUGE – redactor
Gheorghe BOSTAN – secretar tehnic
Vera BOSTAN – operator

© Institutul de Istorie
al Academiei de Științe
a Republicii Moldova,
Centrul de editare, 1996

CUPRINS

50 DE ANI DE LA FONDAREA INSTITUȚIILOR ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

5 *Demir Dragnev*, **Institutul de Istorie – una din cele mai vechi instituții academice din Republica Moldova**

21 *Ion Chirtoagă*, **Contribuții la opera științifică a lui Pavel Dmitriev (Dimitriu)**

37 *Владимир Цараков*, ***Важный документ к 50-летию академической науки в Молдавии***

STUDII

40 *Gheorghe Gonța*, **Unele considerente privind evoluția raporturilor internaționale ale Moldovei și a mentalității politice în timpul domniei lui Ștefan cel Mare**

55 *Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei*, **Starețiі Mănăstirii Căpriana (secolele XV–XX)**

72 *Gheorghe Nicolaev*, **Unele aspecte privind pregătirea cadrelor intelectualității artistice în R.S.S.Moldovenească (1944–1990) (II)**

COMUNICĂRI

87 *Angela Popovici*, **Evoluția domeniului domnesc în arealele ținuturilor Orhei, Lăpușna, Soroca (secolele XV–XVII)**

97 *Maria Danilov*, **Considerații privind circulația unui manuscris din Țara Românească în Moldova dintre Prut și Nistru**

PLAI NATAL

102 *Dinu Poștarencu*, **Prima mențiune documentară a satului Hirova**

104 *Anatol Eremia*, **Toponimia raionului Ștefan-Vodă (I)**

RECENZII

127 *Nicolae Enciu, **Vladimir Trebici.*** DEMOGRAFIE CONTEMPORANĂ. – București: 1995.

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

131 *Materiale ale Seminarului: **"Reforma învățământului istoric în Moldova"***, Chișinău, 1–2 iulie 1996

CONTENTS

50 YEARS OF ACADEMIC SCIENCE

5 *Demir Dragnev.* **The Institute of History as one of the first academic institutions in the Republic of Moldova**

21 *Ion Chirtoaga.* **Contributions to the study of scientific creation by Pavel Dmitriev (Dimitriu)**

37 *Vladimir Tsaranov.* **An important document (to the 50th anniversary of academic science in Moldova)**

STUDIES

40 *Gheorghe Gonța.* **Considerations as to the evolution of Moldova's international relations and political mentality in the period of Stephen the Great.**

55 *Andrei Esanu, Valentina Esanu, Nicolae Fuștei.* **The hierarchs of the Capriana monastery (the 15-20th centuries)**

72 *Gheorghe Nicolaev.* **Some aspects of the process of artistic intelligentsia training in the Moldavian SSR (1944–1990) (II)**

COMMUNICATIONS

87 *Angela Popovici.* **The evolution of the property of the crown in the area of the Orhei, Lapusna, and Soroca districts (the 15-17th centuries)**

97 *Maria Danilov.* **Considerations as to the circulation of a manuscript from Tara Romaneasca (Wallachia) in the territory of Moldova between the Prut and the Dniester**

LOCAL LORE

102 *Dinu Postarencu.* **The first documentary record of the Hirova village**

104 *Anatol Eremia.* **Toponymy of the Stefan-Voda district (I)**

BOOK REVIEWS

127 *Nicolae Enciu.* **Rec.ad op.:** ***Vladimir Trebici.*** DEMOGRAFIE CONTEMPORANA (Contemporary demography). Bucharest, 1995.

REFERENCE AID MATERIALS FOR HISTORY TEACHERS

131 *Information on the proceedings of the seminar on the* **"Reform of historical education in Moldova"**, Chisinau, June, 1-2, 1996

50 DE ANI DE LA FONDAREA INSTITUȚIILOR ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Demir Dragnev

INSTITUTUL DE ISTORIE – UNA DIN CELE MAI VECHI INSTITUȚII ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Institutul de Istorie al A.Ș.M. este o instituție științifică, formată încă până la constituirea unui centru de cercetări academice din republică. Drept început al Institutului poate fi considerat Comitetul Științific Moldovenesc, format la 1928 pe lângă Comisariatul Norodnic al Învățământului ("Narcompros") al R.A.S.S.M., în cadrul căruia funcționa o secție de istorie. La 1935 acest Comitet este reorganizat în Institutul de cercetări științifice în domeniul culturii, iar la 1939 - în Institutul Moldovenesc de Istorie, Economie, Limbă și Literatură de pe lângă Consiliul Comisarilor Poporului al R.A.S.S.M. La 1940 acest institut a fost transferat de la Tiraspol la Chișinău, iar în 1941–1944 s-a aflat în evacuație în Rusia (or. Buguruslan, reg. Orienburg). Revenit la 1944 în republică, Institutul (după constituirea secției de Economie în instituție separată) se încadrează la 1946 în componența Bazei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S. La 1958 Institutul se divizează în Institutul de Istorie și Institutul de Limbă și Literatură, ambele activând în componența Filialei Moldovenești a A.Ș. a U.R.S.S., iar apoi a A.Ș. a R.S.S.M. (formată în 1961).

Deși Institutul de Istorie s-a constituit conform formelor de organizare din fosta U.R.S.S., în activitatea sa a fost nevoit să țină seama de tradiția istoriografică națională.

Studierea istoriei în cadrul unor societăți, formate din savanți de profil umanitar, se impune în mai multe țări începând cu epoca modernă, cum au fost Romana Academia de Storia e Arheologia, apoi Academia Florentina (din secolul al XVI-lea), urmate după o întrerupere de cea de la Paris (1635), Berlin (1700) și altele. Membru al Academiei din Berlin a fost și Dimitrie Cantemir (din 1714).

© Demir Dragnev, 1996.

Aceste enovații, caracteristice pentru Europa Occidentală, au avut un anumit ecou și în unele țări din Estul continentului, unde mai dăinuiau relații medievale. Astfel, o încercare (deși nereușită) de a constitui o academie în Moldova a fost întreprinsă încă la mijlocul secolului al XVI-lea de către Despot Vodă (1561–1563), care a adunat la Suceava oameni învățați din alte țări (istorici, juriști, specialiști în arte etc.) Aceștea, însă, au plecat din țară odată cu detronarea domnitorului.

O altă etapă în acest sens o constituie Colegiul vasilian, cunoscut și sub numele de Academia slavo-greco-latină, constituit la Iași la răscrucea anilor 1639–1640 și considerat de unii cercetători drept prima instituție de învățământ superior din Moldova. Se presupune că alături de savanți străini aici au activat și cărturari băștinași – Simion Dascălul și Eustratie Logofătul, care s-au evidențiat printr-o rodnică activitate[1].

Începând cu răscrucea secolelor XVII–XVIII activitatea științifică din Țările Române se concentrează la Academia domnească de la București (1684) și cea de la Iași (1714). Ele erau în decursul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea nu numai instituții de învățământ cu un nivel apropiat de cel superior, ci și centre științifice de orientări umaniste și preluministe[2].

În decursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea au fost create câteva Societăți literare în Moldova, Muntenia și Transilvania, apoi, la 1860, în Principatele Unite. Pentru ultimul caz se redactase chiar și un statut al "Societății academice" cu secțiile: arheologică-istorică și filologică-lingvistică[3].

Începuturile instituțiilor academice române au fost puse prin decretul Locotenenței Domnești din 1 aprilie 1866 care hotăra înființarea la București a "Societății literare române" regulamentul fiind-i aprobat la 12 (24) martie 1867. Societatea era constituită din 21 membri: 3 din Moldova, 4 din Muntenia, 3 din Transilvania, 2 din Banat, 2 din Maramureș, 2 din Bucovina, 2 din Macedonia și 3 din Basarabia. Membri fondatori din partea Basarabiei au fost Alexandru Hâjdeu, Constantin Stamati și Ion Străjescu[4]. Începând cu prima ei sesiune societatea a fost numită "Societatea Academică", iar din 1879 – Academia Română.

În cadrul Academiei Române au fost create mai multe opere științifice remarcabile în domeniul istoriei, printre care și studii consacrate Moldovei de la Est de Prut. Aici am enumăra în primul rând lucrările membrilor Academiei Române N.Iorga, Șt.Ciobanu, I.Nistor[5].

Lucrările istoricilor români referitoare la istoria Basarabiei au început să apară abia la răscrucea secolelor XIX-XX, când lupta de eliberare națională a basarabenilor a atras atenția societății românești. Până atunci, însă, cercetarea istoriei Basarabiei și Transnistriei se desfășura exclusiv în contextul procesului științific din Rusia. Istoria Basarabiei și Transnistriei era concordată unor concepții oficiale ale țarismului, care căutau să demonstreze caracterul slav al acestui teritoriu din vremuri străvechi și prosperarea lui sub stăpânirea Imperiului rus.

Politica țaristă șovină de asimilare a popoarelor de la periferiile Imperiului, inclusiv și din Basarabia și Transnistria, a întrerupt procesul firesc de dezvoltare a gândirii științifice din aceste regiuni în contextul ei național. Intelectualii locali care se consacrau activității științifice erau nevoiți să accepte

terminologia științifică rusă, iar activitatea să și-o desfășoare preponderent în afara ținutului natal.

Prima instituție științifică care a desfășurat o activitate de cercetare a istoriei Basarabiei și Transnistriei a fost Societatea de Istorie și Antichități din Odesa, fondată la 25 aprilie 1839[6]. Printre membrii societății se enumărau basarabenii A.Cotruță, A.Negri, I.Suruceanu, A.Nacco (Nacu). Primul președinte al Societății a fost ales savantul moldovean A.Sturza, iar printre membrii corespondenți erau scriitorii C.Stamati și M.Kogălniceanu. La comanda Societății C.Stamati a publicat câteva articole despre cetățile basarabene. În paginile buletinului Societății ("Zapischi") au fost publicate documente slavo-române depistate în Basarabia.

Dat fiind faptul că până la sfârșitul secolului al XIX-lea pe teritoriul Basarabiei n-a activat nici o societate științifică, intelectualii umanitari băștinași, începând cu mijlocul acestui secol, se grupau în jurul principalelor publicații periodice de limbă rusă: "*Buletinul regional al Basarabiei*" și "*Buletinul Eparhiei Chișinăului*". În paginile acestor publicații au prezentat articole valoroase cercetătorii și publiciștii: Gh.Gore, I.Tanschi, D.Suruceanu, I.Frățiman, Av.Stadnițki, V.Curdinovski ș.a. Articolele lor erau consacrate istoriei, culturii Moldovei, bisericii basarabene , unor monumente de istorie.

La valorificarea tematicii istorice au contribuit într-o anumită măsură și unele descrieri istorico-etnografice și economice asupra Basarabiei, realizate în exercițiul funcțiunii de ofițeri și demnitari ruși, ca P.Svinin, F.Vighel, A.Scalcovski, A.Zașciuc, A.Dragan ș.a. În același timp, savanți originari din Basarabia și Transnistria activau în universitățile din Imperiul rus și din alte țări. Profesorul Universității din Odesa A.Nacco (Nacu) a publicat între anii 1873–1878 "Istoria Basarabiei din cele mai vechi timpuri" (4 vol.), "Schițe cu privire la administrația civilă din Basarabia, Moldova și Valahia în perioada războiului ruso-turc din anii 1808–1812" (1879) ș.a.

Lucrări consacrate istoriei și culturii Moldovei au editat în diferite perioade profesorii și conferențiarii universităților din Rusia, basarabeni de origine, A.Iațemirschi, P.Sârcu, Șt.Ciobanu, Al.Boldur ș.a. O contribuție susbstanțială la valorificarea trecutului Basarabiei au constituit lucrările profesorului în drept Leon Casso (Cașu), fost ministru al învățământului public din Rusia.

Prima societate istorică științifică constituită în Basarabia a fost *Comisia gubernială științifică de cercetare a arhivelor din Basarabia*, care și-au început activitatea la Chișinău în 1898. Ea era subordonată Academiei de Științe din Rusia și guvernatorului Basarabiei. Președinte a fost ales N.Codreanu, iar secretar I.Halippa. Comisia a colaborat cu Academia Română în crearea bibliotecii sale și a editat trei volume de studii. În ele au fost abordate probleme din istoria plaiului natal, au fost publicate documente medievale referitoare la istoria Basarabiei, materiale ale recensământului populației regiunii, din 1817 ș.a.[7] O societate istorico-religioasă a fost fondată la Chișinău în 1904. Ea se numea *Societatea arheologică istorico-bisericească din Basarabia* și până la 1917 a reușit să publice 15 volume de studii.

Un salt calitativ a înregistrat istoriografia basarabeană în perioada interbelică (1918–1940), când ea devine parte componentă a istoriografiei românești. Istoria ținutului este studiată în cadrul a mai multor instituții

științifice de stat, societăți, fundații culturale, comisii și așezăminte de învățământ. Unele dintre ele erau filiale ale societăților și comisiilor științifico-culturale din întreaga Românie. Astfel, o activitate fructuoasă a desfășurat aici *Comisia monumentelor istorice. Secția din Basarabia*, care a editat "Anuarul Comisiei Monumentelor Istorice". La pregătirea publicațiilor Comisiei au participat L.T.Boga, C.Tomescu, T.Bulat, Șt.Berechet ș.a.

La Chișinău în 1926 s-a deschis Facultatea de Teologie a Universității din Iași, iar în 1933 - cea de agronomie a acestei universități. Profesorii de profil umanitar, mai ales de la facultatea de teologie, au scris mai multe opere istorice referitoare la trecutul Basarabiei, la istoria culturii și artei (Șt.Ciobanu, Al.Boldur, T.Bulat, C.Tomescu, P.Constantinescu-Iași ș.a.) Mulți basarabeni își continuau studiile și publicau unele materiale istorice în publicațiile periodice ale centrelor universitare din România (Iași, Cernăuți, București ș.a.). În această perioadă membri ai Academiei Române devin istoricii și literații basarabeni Șt.Ciobanu, P.Halippa, P.Gore.

În 1932 istoricul basarabean Gh.Bezviconi înființează la Chișinău *Asociația cultural-istorică "Nicolae Milescu"*, care până la 1939 editează revista *Din trecutul nostru*[8]. În paginile acestei reviste, precum și în alte publicații periodice științifice de istorie (mai ales *Arhivele Basarabiei*) au văzut lumina tiparului studii consacrate valorificării monumentelor istorice, documente medievale slavo-române și vechi românești referitoare la Basarabia, studii genealogice, etc. Programul cercetărilor științifice trasat de Gh.Bezviconi pentru revista *Din trecutul nostru* în mare măsură se referea la toate publicațiile cu caracter istoric de pe atunci: "Basarabia are un trecut al ei, se constata în program, o istorie deosebită de a altor ținuturi, o limbă, care n-a fost încă explorată în tot domeniul ei, obiceiuri pitorești, figuri dispărute, cunoscute numai fragmentar sau deloc. În ritm contemporan ea prezintă de asemeni frământări și aspecte, care merită un interes aparte și care trebuie cunoscute și date în vileag... Este necesar să fie studiat procesul de evoluție a ideologiei basarabenilor, ca să se înțeleagă de ce Basarabia e românească și de ce noi avem o atitudine specifică a noastră moldovenească..."[9].

Cu totul alt aspect capătă publicațiile istoricilor din R.A.S.S.M. în perioada anilor 20–30. Articolele și broșurile lor aveau un caracter publicistic militant de propagare a ideologiei și politicii Statului Sovietic. În ele se glorifica lupta bolșevicilor pentru instaurarea puterii sovietice pe malul stâng al Nistrului, se condamna "ocupația" Basarabiei de către România, se proslăveau succesele construcției socialiste din R.A.S.S.M., "marea prietenie a popoarelor", "tradițiile ei seculare".

Anume la aceste teme se reduceau și materialele celor mai "prestigioase" realizări ale istoricilor sovietici din R.A.S.S.M. - culegerile de articole "Sovetscaia Moldavia (1924–1934)" (Tiraspol, 1939) și "Moldavia v velicoi semie respublic Sovetscogo Soiuza" (Chișinău, 1941).

Această direcție de reflectare a evenimentelor istorice, trasată în cadrul Institutului de Istorie, Limbă, Literatură și Economie, constituit la Tiraspol, a fost continuată în primii ani de după război, când Institutul s-a staționat la Chișinău.

Problema valorificării și continuării tradiției științifice naționale în condițiile regimului totalitar nici nu putea fi abordată. Au trecut peste patru

decenii de contrapunere tacită a două tendințe în activitatea de cercetare a istoricilor: tendința de încadrare în componența istoriografiei sovietice subordonate dogmelor ideologice impuse de centru și tendința de încadrare în procesul firesc al istoriografiei naționale.

Acest proces, după părerea noastră, a percurs trei etape mari: Prima – anii 40 ... sfârșitul anilor 50; a doua – sfârșitul anilor 50 ... 1991 și a treia – din 1991 ... până în prezent. Neavând spațiul necesar pentru o caracterizare amplă a fiecărei perioade, ne v-om mărgini doar la unele constatări de ordin general.

La prima etapă a avut loc procesul de contopire într-un colectiv unic a mai multor istorici de orientare ideologică și pregătire profesională diferită, care trebuiau să colaboreze la pregătirea unor lucrări scrise în concordanță cu ideologia marxism-leninismului.

Problema a fost rezolvată după principiile sistemului de comandă totalitar, și anume, se impunea scrierea unor lucrări colective pornind de la concluziile principale la care trebuia să se ajungă. Autorii aveau menirea să le ilustreze prin selectarea și potrivirea unor citate din izvoarele istorice. O asemenea lucrare a fost "Istoria R.S.S.M." în două volume (Primul se numea "Istoria Moldovei"). Colectivul de autori a fost creat în 1947 printr-o hotărîre a Biroului C.C. al P.C. (b) din Moldova. O comisie specială dirija procesul de pregătire a acestui compendiu. În componența colectivului de autori au fost incluși în primul rând istorici pregătiți în R.A.S.S.M.: Ia.Grosul, V.Senchevici, F.Grecul, I.Ceban, sau delegați din centru – N.Mohov, N.Berezneacov, Gh.Smirnov, D.Șemiacov, M.Tihanova. Însă deoarece toți aceștea nu puteau să acopere principalele probleme ale compendiului, au mai fost antrenați și specialiști pregătiți în instituțiile românești: E.Rusev, V.Coroban, Gh.Bogaci, A.Chidel.

Cu scopul inițierii unei discuții mai largi pe marginea manuscrisului, la început el a fost editat cu un tiraj mic, având denumirea: "Curs de istorie a Moldovei", partea I. Lucrarea a fost examinată la Moscova, Petersburg (Leningrad) și Kiev în instituțiile academice și universitare. Redactori ai acestui volum au fost numiți istoricii din Moscova - A.Udalițov și L.Cerepnin. O asemenea atenție față de această lucrare de sinteză nu era în zadar – în ea se puneau bazele concepției oficiale a istoriei Moldovei. Coautorii compendiului, indiferent de poziția lor științifică inițială, au devenit și coautori ai concepției impuse.

La baza concepției oficiale se afla teoria marxist-leninistă despre formațiunile social-economice, care se îmbina cu un panslavism militant.

Slavii, conform concepției, încă de la începutul erii noastre locuiau pe aceste meleaguri, alături de populația autohtonă, ei au determinat progresul social-economic, au adus statalitatea, prin includerea spațiului Carpato-Nistrean în componența Rusiei Kievene și a Principatului Halician. Convețuirea slavilor cu populația romanizată a dus la formarea volohilor – strămoși comuni ai moldovenilor și românilor. Convețuirea volohilor cu slavii de răsărit a avut drept urmare formarea în secolul al XIV-lea a poporului și limbii moldovenești. Statul medieval moldovenesc totdeauna a întreținut relații prietenești cu Rusia, iar în timpul dominației otomane a dorit să accepte supușenia rusă. În 1812 Basarabia a fost eliberată de sub jugul otoman și s-a unit cu Rusia, pășind pe calea progresului economic, social și cultural. Ea a

participat la toate etapele luptei revoluționare din Rusia și la începutul anului 1918 aici a biruit puterea sovietică. România în cârdășie cu naționaliștii burghezi locali a înăbușit în curând puterea sovietică și a stabilit un regim aspru de ocupație, care a fost înlăturat prin eliberarea de la 28 iunie 1940 și după care moldovenii de pe ambele maluri ale Nistrului s-au reunit în componența R.S.S.M. (2 august 1940). Împreună cu alte "republici frățești" Moldova Sovietică a participat la Marele război pentru apărarea Patriei și a pornit pe calea construcției socialiste.

Această concepție oficială cu unele mici precizări a fost tirajată și propagată în monografii, manuale, enciclopedii, lecții, presă etc. până la 1991, când s-a prăbușit regimul comunist[10].

La prima etapă a activității Institutului mai mulți colaboratori, autori ai compendiului oficial, au pregătit și monografii individuale. Cea mai mare parte a lor era consacrată problematicii social-economice. Aceasta se lămurea prin faptul că autorii din Moldova, ca și mulți colegi ai lor de la Moscova, căutau o tematică mai ferită de interesele propagandistice ale regimului, pentru a avea posibilități mai largi de investigații științifice. Printre acestea pot fi enumărate monografiile bine documentate semnate de F.Grecul, Ia.Grosul, I.Budac și alții, care, deși plăteau tribut schematismului ideologiei oficiale, prezentau la acea etapă contribuții serioase la cunoașterea problemelor abordate[11]. Această modalitate era unica posibilitate reală de a aborda pur științific problemele. Orice tentativă de a se abate de la metodologia oficială de cercetare era curmată. Astfel, încercarea lui E.Russev de a studia viața și activitatea marelui cronicar moldovean Gh.Ureche a stârnit, însă, iritarea oficialităților, care în mod brutal au suspendat publicarea lucrării. Figura de mare cărturar și patriot a cronicarului, prezentată de autor la un înalt nivel științific, nu se încadra în concepția oficială a istoriei, deoarece marele boier Gh.Ureche nu era un partizan al prieteniei moldo-ruso-ucrainene, ci adept al alianței cu Polonia.

Începând cu sfârșitul anilor 50 în condițiile așa-numitului "dezgheț" hrușciovist în activitatea științifică a Institutului începe o nouă etapă. Separându-se la 1958 de Institutul de Limbă și Literatură, Institutul își mărește substanțial numărul angajaților. În această perioadă apar mai multe studii și monografii, semnate de cercetătorii Institutului, absolvenți ai Universității de Stat și ai Institutului Pedagogic din Chișinău: arheologii N.Chetraru, V.Marchevici, I.Hâncu, Gh.Cebotarenco, L.Polevoi, I.Rafalovici, P.Bârnea și E.Ricman (absolvent al Universității din Moscova); medieviștii P.Dmitriev, P.Sovetov (absolvent al Universității din Odesa), D.Dragnev, E.Podgradschi, I.Semenova; moderniștii A.Moșanu, E.Certan, V.Grosul, G.Grosul, S.Madievschi, C.Poglubco (absolvent al Universității din Odesa) I.Anțupov, V.Jucov, I.Iovva, Iu.Ivanov; cercetătorii istoriei interbelice și celui de-al doilea război mondial- Gh.Stratievschi, I.Levit, M.Itchis, I.Copanschi, A.Esaulenco, Z.Ivanova, E.Istrati, M.Ghițiu; istoriei postbelice – V.Țaranov, L.Repida, B.Vizer, P.Râbalco, Gh.Bârcă, precum și S.Afteniuc (istoric din generația mai veche, venit în Institut după ce lucrase în organele de partid). Tot atunci o anumită perioadă a lucrat în institut și A.Lazarev.

Majoritatea absolută a cercetătorilor nominalizați continuau să prezinte istoria națională în cadrul concepției oficiale. Se organizau cu mare pompă sesiuni și simpozioane la care erau invitați istorici cunoscuți de la Moscova și

alte centre științifice ale fostei Uniuni. La ele se puneau în discuție probleme considerate pe atunci actuale, deoarece serveau interesele regimului: "biruința puterii sovietice în Moldova", "formarea nației burgheze moldovenești", "prietenia seculară moldo-ruso-ucraineană" etc.

De rând, însă, cu această direcție bine dirijată se întrezăreau și unele atitudini noi, care se materializau prin introducerea anumitor corecții în concepția oficială. În domeniul arheologiei au fost depistate numeroase stațiuni getice, ceea ce a permis de a revizui concluziile precedente despre dăinuirea sciților în spațiul Pruto–Nistrean, a fost cercetată așa-numita cultură "Balcano-Dunăreană" ("Dridu"), care conținea vestigii ale culturii materiale vechi românești din sec. IX–XI, cercetările efectuate pe teren mai mulți ani în șir au permis de a descrie etapele istoriei orașului medieval dispărut Orheiul Vechi ș.a.

O anumită deschidere în colaborarea istoricilor din Moldova cu cei din alte republici sovietice și din țările Europei de Est, mai ales în cadrul Simpozionului permanent de istorie agrară a Europei de Est (inițiat de istoricii din Republicile Baltice), a permis de a utiliza mai pe larg metoda științifico-comparativă. S-au întreprins încercări de a depista "tipologia" feudalismului din Moldova și Țara Românească. Istoricii medieviști au constatat că Principatele Române alcătuiau o zonă tipologică de tranziție între feudalismul caracteristic Europei de Est și cel din Europa de Sud-Est. Feudalismul românesc din perioada suzeranității otomane prezenta o combinație dintre așa-numitul "feudalism de stat" și "feudalism seniorial"[12]. Această concepție era de fapt o deviere de la teoria marxist-leninistă a formațiunilor social-economice, o încercare de a demonstra unitatea dezvoltării social-economice a Moldovei și Țării Românești.

Perioada dată se caracterizează de asemenea printr-o muncă asiduă a istoricilor în arhive, prin punerea în circuitul științific a multor surse istorice inedite. Această muncă a pus începutul editării unor colecții de documente și materiale, care au continuat să vadă lumina tiparului încă mulți ani. Din 1961 până în prezent continuă să apară volumele de documente medievale interne slavo-moldovenești și moldovenești *Moldova în epoca feudalismului* (alcătuitori D.Dragnev, P.Sovetov, L.Svetlicinaia, A.Nichitici, P.Dmitriev, E.Russev). Tot atunci au fost editate volumele colecțiilor *Istoria Moldovei. Documente și materiale* și *Relațiile istorice dintre popoarele U.R.S.S. și România în veacul al XV-lea – începutul celui de-al XVIII-lea* (vol. 1–3, Moscova, 1965–1970). În prima colecție, după o selecție specială, au fost introduse documente referitoare la situația țăranilor, mișcarea țărănească și social-politică din Basarabia din sec. XIX – începutul sec. XX, depistate în arhivele din Chișinău, Moscova și Petersburg. A doua colecție, deși includea documente autentice depistate mai ales în arhivele de la Moscova, purta și o vădită amprentă politică – au fost selectate numai documentele și materialele care în concepția alcătuitorilor confirmau relațiile de bună vecinătate dintre Rusia și Țările Române.

Materialele de arhivă erau selectate după un plan preconceput concordat cu concepția oficială nu numai la alcătuirea culegerilor de documente, dar mai ales la scrierea studiilor și monografiilor. Aceste materiale documentare introduse în circuitul științific pot fi astăzi folosite numai dacă sunt completate

cu acele documente care pe atunci erau ocolite de către istorici, sau inaccesibile, fiind incluse în fonduri secrete.

Precizările introduse în concepția oficială au fost parțial reflectate în *ediția a doua a "Istoriei R.S.S.Moldovenești"* (1965, 1968).

Criza regimului totalitar în anii 70 – prima jumătate a anilor 80 s-a răsfrânt și asupra vieții științifice din Institut. Dintre noile direcții promovate la intersecția anilor 50-60 au continuat să se dezvolte doar cele susținute de savanți cunoscuți din Moscova, care își permiteau să promoveze concepții relativ independente. Astfel, concepția "tipologiei feudalismului", susținută de academicianul L.Cerepnin, a fost pusă la baza mai multor lucrări editate în această perioadă și chiar a unui simpozion internațional, organizat la Chișinău în 1973[13].

În cadrul acestei concepții a fost aprofundată cercetarea evoluției social-economice a Moldovei în epoca medievală. Rezultatele cercetărilor au fost incluse în lucrarea de sinteză *Istoria economiei naționale a R.S.S.M. până la 1812* (1976).

Odată cu studierea istoriei social-economice (nu fără încurajarea institutelor academice de la Moscova) a crescut și interesul față de istoria politică externă a Principatului Moldova. Monografii documentate au fost publicate de P.Parasca, L.Vlasova, Gh.Gonța ș.a. Aceasta a permis ca în lucrarea de sinteză *Istoria politicii externe a Principatului Moldova. Studii* (1987), de rând cu descrierea detailată, cu anumite exagerări , a relațiilor moldo-ruse, să fie prezentate și relațiile cu alte țări vecine: Țara Românească, Polonia, Ungaria, Austria, Prusia etc. (autori: P.Parasca, Gh.Gonța, D.Dragnev, L.Vlasova, V.Tcaci, I.Semenova ș.a.). În această perioadă apar, de asemenea, și studii consacrate istoriei școlii și învățământului din Moldova medievală (A.Eșanu).

Cercetătorii istoriei moderne continuă să aprofundeze studierea problemelor istoriei social-economice a Basarabiei, acordând în același timp tot mai multă atenție și istoriei Transnistriei (I.Jarcuțchi, I.Anțupov).

Institutul de Slavistică și Balcanistică al A.Ș. a U.R.S.S. devine destul de interesat în atragerea cercetătorilor din Institutul chișinăuian la pregătirea unor lucrări de sinteză referitoare la istoria României și Bulgariei, încurajând lărgirea cu acest scop a tematicii de cercetări. În Institut începe să apară culegerea periodică de studii *Balcanschii istoriceskii sbornic* (4 vol.), sunt editate monografii individuale consacrate istoriei acestor țări, precum și lucrări de sinteză (bulgariștii C.Poglubco, N.Cervencov, I.Zabunov, L.Stepanova, rumâniștii A.Moșanu, M.Muntean, A.Agachi, B.Kolcher, S.Madievschi, I.Levit, C.Jignea, I.Marinescu ș.a.)

Timp de mai mulți ani cercetătorii din Institut (I.Hâncu, P.Sovetov, D.Dragnev, P.Dmitriev, E.Russev, A.Moșanu, E.Certan, V.Grosul, I.Levit ș.a.) au participat la pregătirea, sub egida Institutului de Slavistică și Balcanistică al A.Ș. a U.R.S.S., a lucrării de sinteză *Istoria României* în 3 volume (au apărut volumele 2 și 3). Lucrarea se scria sub controlul nemijlocit al C.C. al P.C.U.S. și era orientată spre promovarea viziunii istoriografiei sovietice asupra istoriei României. Logica cercetării a cerut includerea istoriei Țării Moldovei în componența istoriei întregii Românii. Această problemă a creat colizii nedorite și apariția vol.I a fost suspendată. Dar participarea istoricilor de la Chișinău la

discuțiile controversate dintre istoricii sovietici și români în cadrul ședințelor unor comisii mixte s-a soldat cu rezultate pozitive, deoarece le-a permis să-și lărgească orizontul științific și să stabilească relații de colaborare cu istoricii români.

Aceleași consecințe obiective le aveau și participările istoricilor din Institut la Congresele internaționale de Studii Sud-Est Europene (București, Sofia), la Congresele Istorice Internaționale etc. În cazurile (destul de rare) când cercetările sau publicațiile istoricilor noștri veneau, însă, în contradicție cu concepțiile ideologice oficiale, aprobate de partidul comunist, autorii erau aspru criticați și chiar destituiți din post. Astfel, a fost destul ca profesorul A.Moșanu să publice în presa republicană un articol jubiliar despre semnificația zilei de 23 august 1944 în România, în care el nu accentua în destulă măsură "misiunea eliberatoare" a Armatei Roșii în România, ca să se pomenească destituit din postul de secretar științific al Institutului și "discutat" la Biroul C.C. al P.C. al Moldovei.

Pe la mijlocul anilor 70 obiectivul unor critici vechemente din partea conducerii Institutului de Arheologie al A.Ș. a U.R.S.S. și a diferitor cercuri științifice de la Chișinău a devenit cercetătorul I.Hâncu. Deși rezultatele investigațiilor sale fusese, după cum am mai menționat, aprobate și incluse în compendiul "Istoria R.S.S.M."[14], totuși prezența populației autohtone pe teritoriul de la răsărit de Prut în sec. IX–XI, demonstrată de I.Hâncu, nu se încadra în concepția istoriografiei sovietice despre caracterul slav al acestui teritoriu în perioada vizată. În urma activității unei comisii speciale, dirijată de reprezentanți ai institutelor academice moscovite, în 1977 sectorul de arheologie a fost transferat din Institutul de Istorie în Secția de Etnografie și Studiul Artelor, I.Hâncu a fost înlăturat de la cercetarea temei respective, iar directorul Institutului profesorul B.Vizer, care l-a susținut pe I.Hâncu, a fost destituit din post.

Perioada parcursă de societatea sovietică în anii 70 – mijlocul anilor 80 demonstra că edificiul socialist dădea fisuri serioase. Ca urmare tot aparatul ideologic al partidului comunist a fost mobilizat spre a camufla procesul de stagnare și elementele de criză acută din societate. Se adoptau diverse hotărîri ale organelor supreme de stat și partid despre intensificarea "muncii ideologice" cu scopul unei largi propagări a concepției așa-zisului "socialism dezvoltat", căruia i se atribuia menirea de "lichidare a deosebirilor dintre sat și oraș", "dintre munca fizică și intelectuală", de creare a unei "noi comunități istorice de oameni - poporul sovietic", de ridicare continuă a nivelului de trai al populației și înflorire a culturii popoarelor sovietice "națională după formă și socialistă după conținut", de creare a "omului de tip nou", constructor al societății comuniste etc. Această ofensivă ideologică a regimului falimentar și-a lăsat amprenta nemijlocit asupra activității Institutului de Istorie al A.Ș.M., care este tot mai mult tratat de conducerea de partid din republică drept o instituție ideologică și implicat în pregătirea unor conferințe numite "științifice" cu caracter unional, la care se prezentau referate conjuncturiste vizând lozincele enumărate mai sus[15].

Schimbările intervenite în orientarea Institutului și-au găsit expresia în primul rând în creșterea considerabilă a numărului angajaților implicați în descrierea istoriei contemporane. Astfel, dacă la 1983 în sectoarele de istorie

medie și modernă lucrau 22 de persoane, apoi în cele trei sectoare de istorie contemporană (numite, respectiv: sectorul de istorie a revoluției din Octombrie și a războiului civil din Moldova, sectorul istoriei construcției socialiste din Moldova și sectorul de istorie a Moldovei din perioada socialismului dezvoltat) erau angajate 38 de persoane. În același timp încă 14 colaboratori lucrau asupra unor probleme din istoria modernă și contemporană a României și Bulgariei (relațiile ruso-române, sovieto-române și, respectiv, ruso-bulgare, sovieto-bulgare), iar alții 12 erau antrenați în pregătirea materialelor analitice privind așa-numita "critică" a curentelor ideologice contemporane de peste hotare și unele prezentări bibliografice asupra literaturii nou apărute în domeniul științelor socio-umane.

Această distribuție a cadrelor științifice ne demonstrează că principalul accent în activitatea Institutului era pus pe propagarea teoriei și practicii "construcției socialiste și comuniste". Este semnificativ faptul că în compendiul "Istoria R.S.S.S.Moldovenești", editat într-un volum la 1982, istoriei contemporane i s-a rezervat 60 la sută din volumul general al cărții. Vom menționa că problematica contemporană prevala și în activitatea științifică a lectorilor de la facultățile de istorie de la Universitatea de Stat și Institutul Pedagogic "Ion Creangă", și era chiar exclusivă (văzută cei drept sub prisma conducerii partidului comunist) la catedrele de istorie a P.C.U.S. din toate instituțiile de învățământ superior din republică și în Institutul de Istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.C. al Moldovei. Această masivă concentrare de cadre a alimentat un torent de publicații conjucturiste care nu rezistă nici celei mai elementare critici[16].

Desigur că nu toate publicațiile privind această problematică erau la același nivel. Chiar și în condițiile când sursele arhivistice se selectau în așa fel, ca să demonstreze "conducerea înțeleaptă" a partidului, iar multe materiale documentare erau declarate secrete, totuși unii istorici cu o pregătire profesională serioasă, prin abordarea unor probleme concrete ale dezvoltării social-economice a republicii, editau lucrări ce prezentau un anumit interes științific. În cadrul Institutului de Istorie au fost publicate lucrări consacrate dezvoltării industriale și progresului tehnico-științific din perioada postbelică, metodicii cercetării materialelor statistice referitoare la întreprinderi industriale, problemelor formării păturii de muncitori industriali, dezvoltării agriculturii și relațiilor sociale de la sate, activității instituțiilor de învățământ de toate nivelurile și celor de cultură generală (V.Țaranov, L.Repida, A.Lisovina, B.Vizer, L.Bulmagă, Iu.Datii, V.Cozma, A.Țaranu, Gh.Nicolaev, P.Sandulachi și alții). Desigur, cele mai multe concluzii din aceste lucrări, scrise sub impactul cerințelor societății de atunci, n-au putut rezista în fața noilor atitudini de astăzi, fiind în contradicție cu multe materiale documentare devenite cunoscute în ultimul timp. Dar aceste lucrări, în viziunea noastră, prezintă un punct de pornire pentru cercetarea la o nouă etapă și în alte condiții a problematicii respective.

Inițiată la mijlocul anilor 80 "perestroica" gorbaciovistă s-a manifestat în domeniul cercetărilor istorice din Institut doar printr-o atenuare a concepției oficiale a istoriei Moldovei și prin discuții puțin efective la așa-numitele seminare teoretice.

În anii 1988–1989 mișcarea pentru susținerea "perestroicii" capătă tot mai mult un caracter de mișcare de eliberare națională. Pe măsura desfășurării acestui proces crește considerabil interesul față de o istorie veridică a poporului. Cine suntem, de unde venim, încotro mergem? Aceste întrebări erau puse nu numai în paginile ziarelor și revistelor, ci și la mitinguri și cenacluri. Istoriografia oficială a fost învinuită de falsificarea istoriei. Publicațiile de masă inserau expuneri schematice asupra istoriei românilor (mai ales după unele schițe succinte de N.Iorga și C.C.Giurescu). Începe un proces de editare în grabă a unor lucrări ale istoricilor români din perioada interbelică (N.Iorga, I.Nistor, Al.Boldur, Șt.Ciobanu) și ale celor contemporani (N.Grigoraș, Șt.Gorovei, Gh.Platon, I.Caproșu și C.Stoide ș.a.). Cea mai mare parte a istoricilor (mai ales din generația tânără și medie) refuză de a mai susține vechile dogme ideologice și se situează pe poziții reformiste. Ei crează *Asociația istoricilor* care avea drept scop principal combaterea concepției oficiale a istoriei Moldovei și propagarea unei viziuni obiective asupra istoriei neamului. La inițiativa acestor istorici sunt fondate revistele *"Patrimoniul"* și *"Cugetul"*, care publică articole și materiale în probleme generale de istorie, documente ale timpului, propagă personalități de vază din istoria românilor.

Sub impactul noilor procese din societate are loc și polarizarea colectivului Institutului de Istorie. Începând cu anul 1990 Institutul editează *"Revista de istorie a Moldovei"*, care încearcă să răspundă la cerințele de expunere a evenimentelor și fenomenelor istorice de pe pozițiile general-umane și ale liberului cuget.

În același timp, pe parcursul anilor 1989–1991 în opinia publică se profilează o tendință de negare completă a rezultatelor cercetărilor istorice din perioada regimului totalitar și de glorificare, nu întotdeauna justificată, a tot ce nu e legat de ideologia comunistă. În acest sens directorul Institutului de Istorie de atunci, A.Țaranu, scria într-un articol consacrat problemelor istoriei naționale că în publicațiile unor autori "critica comunismului se transformă într-un element de distrugere totală, într-o negare absolută a evenimentelor din ultimii 70 de ani"[17]. Este adevărat, că asemenea atitudini, credem noi, pot fi explicate și ca o reacție emotivă a unor istorici la multiplele manipulări privind istoria națională în scopuri politice, atât de abuzive în trecut, dar care, spre regret, continuă și în prezent. Unele persoane, ascunzându-se sub paravanul pseudonimelor, continuă să propage, într-o formă camuflată și spoleită, fosta concepție oficială a istoriei naționale, care este acum redactată în spiritul "luptei seculare" pentru supraveţuirea "entității moldovenești", permanent amenințată de românism. Acsete scrieri tendențioase și primitive, deși sunt mai prejos de orice critică, prin însuși faptul tirajerii lor în continuu în presa republicană pot, totuși, induce în eroare cititorul neavizat.

Institutul de Istorie nu s-a implicat în asemenea polemici mărunte situate în afara științei și a bunului simț. Fiind o instituție cu un serios mediu științific (deși grav afectat în perioada totalitară), Institutul a reacționat la cerințele timpului prin intensificarea cercetării și propagării adevărului istoric științific. În acest scop Institutul și-a reorganizat structura și forțele, începând cu anul 1991 și-a schimbat direcțiile și problemele de cercetare cu priorități valorice.

Transformările din ultimii ani au readus cercetările istorice la procesul firesc al continuării tradiției seculare a istoriografiei naționale. Se afirmă

procesul de maturizare și consolidare a colectivului Institutului, care tot mai mult este capabil să răspundă la dizederatele societății, ale învățământului de toate gradele, ale culturii și spiritualității noastre în general. Cercetătorii Institutului se sprijină în investigațiile lor pe principiile metodice și metodologice ale școlilor istorice de prestigiu mondial.

Problematica cercetărilor din Institut cuprinde istoria spațiului istoric moldovenesc în contextul general românesc, Sud-Est European în general, incluzând următoarele direcții principale de investigații științifice: Tracii septentrionali: geto-dacii, romanizarea lor și procesele de etnogeneză a românilor; Țara Moldovei în contextul civilizației medievale europene; Basarabia și Transnistria sub regimul țarist (1812–1917); Istoria Basarabiei și Transnistriei în perioada interbelică și celui de-al doilea război mondial; Istoria Moldovei în perioada postbelică; Istoria regională și a localităților din Republica Moldova; Istoria culturii medievale moldovenești; Istoria științei și tehnicii din Moldova.

În cadrul acestei problematici, prin eforturile comune ale tuturor cercetătorilor Institutului s-a reușit să se realizeze și într-o măsură mai mică să se editeze (în ciuda greutăților financiare) un număr însemnat de lucrări științifice de prestigiu pentru știința academică istorică din republică.

Din 1991 până în prezent au fost finisate 23 lucrări cu un volum de 390 coli de autor (c.a.) și editate 28 lucrări (14 monografii, 2 culegeri de articole, 4 culegeri de documente, 8 broșuri) cu un volum total de 370 c.a. La acestea se adaogă 314 articole științifice și 230 de articole de popularizare editate de către cercetătorii Institutului. Ei au mai prezentat 144 referate la 90 de sesiuni științifice din republică și de peste hotarele ei (inclusiv la 12 sesiuni organizate de către Institut).

Deoarece Centrul de tracologie și probleme etnogenetice a fost constituit anul acesta, cercetările din Institut s-au axat pe epocile istorice, începând cu cea medievală. În atenția cercetătorilor medieviști s-au aflat problemele dezvoltării istorice a Moldovei în contextul general medieval românesc și al civilizației europene. Se studiază temele: Spațiul Carpato–Nistrean în contextul istoriei Europei de Sud-Est în secolele XIII–XV (E.Russev); Basarabia și Transnistria sub dominația otomană (secolele XV–XVIII) (I.Chirtoagă); Relațiile dintre oraș și sat în Moldova în secolele XVI–XVII (L.Zabolotnâi); Principatul Moldovei în relațiile internaționale la mijlocul secolului al XVII-lea și în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea (E.Baidaus, V.Tcaci, V.Mischevca), Cronici și cronicari moldoveni din secolele XV–XVIII (A.Eșanu, V.Eșanu); continuă lucrările arheografice de pregătire spre editare a volumelor VIII și IX din colecția "Moldova în epoca feudalismului" (L.Svetlicinaia, D.Dragnev, E.Bociarova) și "Documentele mănăstirii Căpriana" (N.Fuștei,A.Eșanu). Au fost finisate lucrările:*"Viața politică internă și externă a Țării Moldovei în epoca medievală". Culegere de studii* (coordonator D.Dragnev); A.Eșanu, *"Civilizația medievală și istoriografia Țării Moldovei (secolul al XV-lea – începutul secolului al XVIII-lea)"*, D.Dragnev, *"Țara Moldovei la începuturile perioadei de trecere de la medieval la modern"*, V.Mischevca, *"Principatul Moldovei în relațiile internaționale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea"*.

Cercetătorii istoriei moderne au continuat să studieze problema dezvoltării social-economice și politice a Basarabiei și Transnistriei în sec. al XIX-lea – începutul sec. al XX-lea, care se divizează în următoarele teme: *Organizarea administrativă a Moldovei și politica țarismului rus în Principat în anii 1806–1812* (A.Agachi); *Viața rurală în Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea* (V.Mutruc); *Viața politică în Basarabia în anii 1917–1918* (E.Istrati); *Sfatul Țării (1917–1918)* (M.Ghițiu); *Formarea și activitatea Republicii Democratice Moldovenești (1917–1918)* (V.Popovschi); *Formațiunile social-politice din Basarabia și Transnistria la începutul secolului al XX-lea* (V.Polivțev); *Basarabia în contextul relațiilor internaționale în secolul al XIX-lea* (I.Varta). Au continuat lucrările asupra culegerilor de documente "*Problema și mișcarea națională din Basarabia (1812–1918)*" (Gh.Negru) și "*Documente inedite privind istoria Principatelor Române (anii 30–70 ai secolului al XIX-lea)*" (I.Varta).

Au fost finisate lucrările: V.Vărațec, "*Relații agrare în Sudul Basarabiei în a doua jum. a sec. al XIX-lea*" și S.Madievschi, "*Societatea românească în 1864-1918*" (Ultima lucrare a fost editată în 1996 din inițiativa autorului fără a fi recomandată spre editare de către Consiliul Științific al Institutului).

A treia direcție de cercetări din Institut este consacrată istoriei contemporane, în cadrul căreea a continuat studierea problemelor: *Viața politică, socială și economică în Basarabia*; *Transformări economice, politice și sociale în R.A.S.S.M.; R.S.S.M. în anii celui de-al doilea război mondial*; *Republica Moldova în perioada postbelică*. S-au efectuat investigații asupra următoarelor teme de plan: *Integrarea Basarabiei în viața economică, social-politică și culturală a României (1918–1940)* (Gh.Cojocaru); *Populația rurală din Basarabia (1918–1940)* (N.Enciu); *Formarea R.A.S.S.M.* (O.Galușcenco); *Viața politică în R.A.S.S.M.* (Gh.Stratievschi); *Situația internă a Basarabiei în perioada celui de-al doilea război mondial* (V.Stăvilă); *Moldova în perioada iunie 1940 – iunie 1941* (I.Șișcanu); *Dezvoltarea social-economică a Moldovei în perioada postbelică* (V.Țaranov); *Cultura în Republica Moldova în perioada postbelică* (Gh.Nicolaev); *Republica Moldova la finele anilor 80 – începutul anilor 90: aspecte din viața social-economică și politică* (L.Bulmagă); *Dezvoltarea politică a Republicii Moldova în anii 1977–1995* (A.Țaranu). A fost finisată monografia: L.Bulbagă, *Satul moldovenesc în contextul relațiilor social-economice socialiste (1951–1990)*.

Cercetătorii din Institut continuă să studieze, de asemenea, problemele:"*Istoria localităților din cele mai vechi timpuri până în prezent*" (temele: *Istoria localităților din raionul Ștefan Vodă* – colectiv de autori; *Istoria Bugeacului* –I.Chirtoagă) și "*Dezvoltarea științei în Moldova în sec. XV–XX*" (temele: *Asociațiile științifice din Basarabia în epoca modernă* – I.Jarcuțchi; "*Savanți din Basarabia în domeniul științelor umanistice*" – B.Covarschi). A fost finisată lucrarea:I. Jarcuțchi, B.Covarschi "*Academicieni din Basarabia și Transnistria: a doua jumătate a secolului al XIX-lea – prima jumătate a secolului al XX-lea*".

În lucrările editate de către cercetătorii Institutului începând cu anul 1991 se profilează câteva probleme care în istoriografia sovietică erau ignorate sau denaturate. Un set de monografii și culegeri sunt consacrate istoriei culturii medievale moldovenești (A.Eșanu, *Din vremuri copleșite de greutăți.*

Chișinău, 1991; *Istoria învățământului și gândirii pedagogice în Moldova* (Cap. II–III, autor A.Eșanu), Chișinău, 1991; *Cartea Moldovei. Secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Catalog general* (Chișinău 1991) și *Cartea Moldovei. Ediții chirilice (secolul al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea). Catalog* (Chișinău, 1992. – În ambele lucrări articol introductiv de A.Eșanu); *Valori și tradiții culturale în Moldova. Culegerea de studii.* (Chișinău, 1993). O contribuție serioasă la revizuirea concepției oficiale privind circumstanțele anexării Basarabiei la Rusia la anul 1812 a fost adusă prin publicarea monografiei: I.Jarcuțchi, Vl.Mischevca, *Pacea de la București* (Chișinău, 1993). De o importanță practică în cunoașterea istoriei simbolurilor de stat a Moldovei este lucrarea științifico-populară: V.Mischevca, I.Negrei, Al.Nichitici, *Simbolurile Țării Moldovei* (Chișinău, 1994). A fost de asemenea aprofundată cercetarea istoriei Transnistriei și sudului Basarabiei (I.Chirtoagă, I.Jarcuțchi, N.Movileanu, *Transnistria. File de istorie* (în curs de apariție); I.Chirtoagă, *Sudul spațiului Pruto-Nistrean sub stăpânirea otomană* (în l. rusă, Chișinău, 1992), S-au adus noi contribuții la studiul istoriografiei medievale privind constituirea statului medieval moldovenesc și a apariției vieții lui urbane timpurii: (*Evul mediu timpuriu. Culegere de studii.* Coordonator D.Dragnev. Chișinău, 1994) A fost continuată publicarea documentelor medievale moldovenești (*Moldova în epoca feudalismului. Vol. VI. Cărți domnești și zapise (1671–1710).* (Chișinău, 1992. Alcătuitori – A.Nichitici, D.Dragnev, L.Svetlicinaia, P.Sovetov).

O anumită importanță în popularizarea noilor concepții a istoriei naționale a avut-o lucrarea de sinteză "*Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri până în epoca modernă*". (Chișinău 1992. Coordonator – D.Dragnev), în care istoria Principatului Moldova este expusă în contextul civilizației românești și general europene.

Răspunzând situației deplorabile create în studierea istoriei contemporane din perioada totalitară, cerectătorii noștri au publicat mai multe lucrări în care au căutat să demonstreze documentar adevărul despre circumstanțele anexării Basarabiei de către U.R.S.S. la 1940 (I.Șișcanu, *Raptul Basarabiei.* (Chișinău, 1993); Idem, *Uniunea Sovietică – România. 1940. (tratative în cadrul comisiilor mixte).* (Chișinău, 1995), precum și a consecințelor politicii regimului comunist în Moldova: *Foametea în Moldova. 1946-1947.* Culegere de documente. Coordonator A.Țaranu (în l. rusă; Chișinău, 1993); I.Țurcanu , *Foametea în Basarabia în anii 1946–1947* (Chișinău, 1993); I.Șișcanu, *Desțărănirea bolșevică în Basarabia.* (Chișinău, 1994); M.Gribincea, *Basarabia în primii ani de ocupație sovietică. 1944–1950.* (Cluj–Napoca, 1995).

Cercetătorii din Institut au colaborat la pregătirea unor materiale didactice pentru instituții de învățământ superior și mediu (I.Șișcanu ș.a., *Crestomație la istoria românilor. 1917–1992.* (Chișinău, 1993); E.Certan, Gh. Gonța, D.Dragnev ș.a., *Istoria modernă a Europei și Americii.* (Chișinău, 1995); D.Dragnev, *Istoria modernă a românilor (mijlocul secolului al XVII-lea începutul secolului al XIX-lea). Material didactic pentru cl. a VII-a.* (Chișinău, 1995) ș.a.

Greutățile financiare pe care le înfruntă Institutul (ca și Academia în ansamblu) n-au permis publicarea a multor lucrări valoroase, recomandate spre

editare în decursul anilor 1992–1996. Printre acestea se enumără monografiile: I.Chirtoagă, N.Russev ș.a., *Cetățile medievale Cetatea Albă și Chilia*; N.Russev, *Litoralul Nordic al Mării Negre la sfârșitul sec. al XIII – sec. al. XIV-lea*; V.Tcaci, *Moldova în sistemul relațiilor politice turco-ruso-austriece în anii 60–70 ai sec. al XVIII-lea;* Gh.Gonța, *Țara Moldovei în cadrul regimului dominației otomane și mișcarea de eliberare în Principat (anii 30-90 sec. XVI)*; I.Varta, *Franța, Rusia și Unirea Principatelor Române. 1855-1859*; Gh.Negru, *Dezvoltarea social-economică a României în concepția lui C.Dobrogeanu-Gherea;* Gh.Stratievschi, *Țărănimea în R.A.S.S.M.*; V.Țaranov, *Operația "Iug" (Despre soarta familiilor de țărani înstăriți din R.S.S.M.)*. Își așteaptă editorul de asemenea mai multe lucrări științifico-informative privind istoria științei din Moldova, semnate de B.Covarschi, *Savanți fizicieni și matematicieni din Moldova în știința europeană (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)* și *Savanți în domeniul biologiei, chimiei și medicinii din Moldova (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – secolul al XX-lea)*, un volum din colecția *"Moldova în epoca feudalismului" – "Documente moldovenești din sec. al XVIII-lea (1711–1774)"*, precum și mai multe broșuri și studii, referitoare la teme actuale ale istoriei naționale. Una din căile care ar permite ieșirea din acest impas este utilizarea și aplicarea în următorii ani pe cale tot mai largă a tehnicii celei mai înaintate de editare computerizată a lucrărilor în cadrul Centrului de editare și tipar din Institut.

În perspectiva apropiată și mai îndepărtată se preconizează continuarea cercetărilor în domeniul istoriei naționale, lărgirea ariei de cercetări în direcțiile și temele aprobate, continuarea valorificării și repunerii în circuitul științific a monumentelor de istoriografie și cultură națională, a unui volum cât mai mare de izvoare istorice inedite. Investigațiile științifice vor fi concentrate asupra direcțiilor principale de cercetări ale Institutului, enumărate mai sus.

Este necesar de a lărgi coordonarea cercetărilor de profil în cadrul Academiei de Științe a R.M., de a conlucra în probleme de interes comun cu alte institute din cadrul Secției de Științe Socio-Umane, cu laboratoarele de profil ale Universităților din Moldova în vederea elaborării unor lucrări de interes comun. În acest scop se preconizează în măsura posibilităților financiare crearea unor centre interdepartamentale în probleme actuale, studierea cărora necesită unirea eforturilor specialiștilor de divers profil. Activitatea acestor centre ar lărgi substanțial colaborarea Institutului nu numai cu alte institute din A.Ș.M., ci și cu școala superioară. Necesită de asemenea de a fi amplificate în continuare legăturile științifice cu centrele științifice din România și alte țări în vederea elaborării în comun a unor lucrări științifice, a pregătirii cadrelor, schimbului de stagieri, invitării specialiștilor străini la diferite manifestări științifice din Institut, urgentarea creării unor comisii mixte ale istoricilor din Moldova cu ai celor din Rusia, Ucraina și Bulgaria, iar într-o perspectivă mai îndepărtată și cu alte țări. Colaborarea rodnică cu specialiștii de peste hotare va contribui substanțial la pregătirea și editarea unor prestigioase lucrări științifice.

NOTE

[1] **Istoria Moldovei din cele mai vechi timpuri până în epoca modernă**. Chișinău, 1992, p. 208.

[2] St.Bârsănescu. **Academia Domnească din Iași. 1711–1821**. Buc. 1962; A. Camariano-Cioran, **Academiile domnești din București și Iași.** București, 1971.

[3] St.Pascu, **Academia Română la 125 de ani** // *Revista de istorie a Moldovei,* 1992, Nr. 4, 60-61.

[4] St.Pascu, **Academia Română la 125 de ani** // *Revista de istorie a Moldovei,* 1992, Nr. 4, 60-61.

[5] N.Iorga, **Basarabia noastră**, Chișinău, 1993; Șt.Ciobanu, **Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă.** Chișinău, 1923; Idem, **Unirea Basarabiei**. Chișinău, 1993; I.Nistor, **Istoria Basarabiei.** Chișinău, 1991.

[6] С.Пармакли, ***Одесское общество истории и древностей и место Бессарабии в его научной жизни*** // *Revistă de istorie a Moldovei*, 1993, Nr. 4

[7]. ***Труды Бессарабской ученой архивной комиссии. Т. 1–3***. Кишинев, 1903.

[8] I.Șpac, **O revistă basarabeană de genealogie** // *Revistă de istorie a Moldovei*, 1994, Nr. 3-4, p. 98.

[9] **Ibidem**, p. 100.

[10] Această concepție era periodic expusă în hotărîri speciale ale C.C. al P.C.M. Ultima dintre acestea este cea din 19 iunie 1984 "Cu privire la cea de-a 60-a aniversare a formării R.S.S.M. și P.C.M. ("**Pe calea luminoasă a făuririi**", Chișinău, p. 43–44).

[11] Ф.Грекул, ***Социально-экономический строй Молдавии во второй половине XУ в.*** Кишинев, 1950; ***Феодальные отношения в Молдавии в XIУ–XУ111 вв.*** Кишинев, 1950; И.Г.Будак, ***Развитие капитализма в сельском хозяйстве Бессарабии в пореформенный период***. Кишинев, 1954; Я.С.Гросул, ***Крестьяне Бессарабии***. Кишинев, 1956; Я.С.Гросул, И.Г.Будак, ***Крестьянская реформа 60–70-х годов XIX в. в Бессарабии.*** Кишинев, 1956.

[12] *Vezi:* Д.Драгнев, П.Советов, ***Становление и развитие советской медиевистики по истории Молдавии*** // *Историческая наука Советской Молдавии*. Кишинев, 1984, с. 131–143.

[13] ***Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма***. *Резюме докладов Кишиневского симпозиума 1973 г.* Кишинев, 1973.

[14] **Istoria R.S.S.M.**, vol I. Chișinău, 1967, p. 70-71.

[15] ***Братское единство народов СССР***. Кишинев, 1976; ***Установление Советской власти в национальных районах России***. Кишинев, 1979; ***Братский союз – основа расцвета советских республик.*** Кишинев, 1982 и др.

[16] Enumărarea acestor publicații vezi: I.Țurcanu, **Istoriografia din Moldova Sovietică între știință și propagandă** // *Revistă de istorie a Moldovei*, 1984, Nr. 3-4.

[17] A.Țaran, **Istoriografia națională-imperativ al timpului** // *Revistă de istorie a Moldovei*, 1992, Nr. 1, p. 6–7.

Ion Chirtoagă

CONTRIBUȚII LA OPERA ȘTIINȚIFICĂ A LUI PAVEL DMITRIEV (DIMITRIU)*

La 14 martie 1996 s-a stins din viață Pavel Dmitriev (Dimitriu), unul din primii istorici ai A.Ș.M. care în condițiile regimului totalitar a reușit să studieze onest istoria noastră națională.

Studiile sale de specialitate P.Dmitriev (Dimitriu) le-a făcut la facultatea de istorie a Universității de stat din Chișinău (1947–1952) și la doctorantura (aspirantura) Institutului de istorie, limbă și literatură al F.M. a A.Ș. din U.R.S.S. (1952–1956). Devenind cercetător științific, aria preocupărilor lui s-a constituit treptat.

Mai întâi el și-a încercat puterile la studierea mișcării sociale. Unii istorici încercau să demonstreze că în timpul războaielor ruso-turce din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul celui următor mișcarea socială din Moldova nu avea un caracter acut. Spre exemplu, I.Cotenco încerca să demonstreze că "în 1771–1790 în principat (adică în Moldova – *n.n.*) se observă o scădere a mișcării țărănești"[1].

De fapt, intrând în 1769 pe teritoriul Moldovei armata rusă a găsit o țară pustie. Populația păstra încă proaspătă amintirea anului 1739, când armata rusă a ars și a jefuit multe sate ale Țării de Sus[2]. În a doua jumătate a anului 1770 și 1771 treptat cea mai mare parte a populației Moldovei s-a întors la baștină. Însă puterea centrală și locală a țării era obligată să asigure armata rusă de ocupație cu proviant, furaj și brațe de muncă. Aceste obligații apăsau tot mai greu pe umerii oamenilor de jos, iar aceștea, la rândul lor, încercau să scape de opresiuni. Respingând părerea greșită a lui I.Cotenco, P. Dmitriev (Dimitriu)[3] pune la dispoziția cititorilor diferite surse istorice depistate în arhivele rusești, care ilustrează o intensificare în anii 1773–1774 a mișcării sociale a țăranilor din Moldova contra administrației locale. Dar și contra armatei ruse de ocupație, în folosul căreia se făceau aceste sacrificii. Spre exemplu, la 12 septembrie 1773 Ion Cuza de la Vaslui scria generalului Rimskii–Korsakov că mulți locuitori din ținut și-au părăsit căminele. În alte ținuturi, cu prioritate din stânga Prutului, cei obijduiți manifestau contra opresiunii prin forme mai radicale de protest. Locuitorii din ținuturile Soroca și Lăpușna–Orhei fugăreau nu numai pe slugitorii isprăvniciei, care, de fapt, executau poruncile altora. Țăranii unui sat din ținutul Lăpușna–Orhei au dezarmat o ceată de cazaci de 26 de oameni. Potrivit unui raport al isprăvniciei ținutului Soroca, adresat

* Cercetările au fost efectuate cu sprijinul financiar al Reserch scheme of the open society Institut.

© Ion Chirtoagă, 1996

generalului Rimskii-Korsakov, mișcările țărănimii revoltate cuprinsese 49 sate ale ținutului.

În anul următor mișcarea protestatară a românilor din Moldova contra opresiunii s-a întețit și mai mult. Împotriva celor răzvrătiți au fost trimise trupe rusești: în ținutul Soroca –regimentul de cazaci Kiev și cel de carabineri Permi. Însă generalul își da bine seama că o baie de sânge aplicată țăranilor din Moldova putea șifona imaginea armatei ruse "eliberatoare" în ochii lumii creștine a Europei de Sud-Est. Din această cauză presiunea armată asupra celor revoltați de situația grea, în care se pomenise populația românească locală în timpul acestui război, era însoțită de tratative.

Deși articolul a apărut în perioada "dezghețului" lui Hrușciov, iar autorul a încercat să explice acțiunile armatei ruse de pe pozițiile "solidarității de clasă" a exploatatorilor celor două țări, unele materiale "delicate" din articol au fost date uitării, iar de sub pana lui P. Dmitriev (Dimitriu) n-au mai apărut lucrări speciale pe mișcarea socială din Moldova. Cineva a avut grijă ca tânărul cercetător să-și îndrepte privirile spre alte teme, mai puțin spinoase. Una dintre ele o constituia publicarea surselor istorice scrise.

Împreună cu alți colegi de breaslă P.Dmitriev (Dimitriu) a depistat în diferite arhive din spațiul sovietic (Chișinău, Moscova, Leningrad, Kiev) documente referitoare la istoria românilor. Mai întâi au fost publicate diferite hrisoave domnești. În 1959 au văzut lumina tiparului șapte hrisoave emise de unii domnitori ai Moldovei și Țării Românești[4]. Peste doi ani a văzut lumina tiparului primul volum de acte emise de mai mulți domnitori ai Țării Moldovei în secolul al XV-lea – primul sfert al secolului al XVII-lea[5].

Pavel Dmitriev (Dimitriu) mai mulți ani s-a preocupat de depistarea și publicarea materialelor recensămintelor din 1772–1773 și 1774, care avea în anii 50 ai secolului nostru au atras atenția cercetătorilor. Lucrul a demarat cu o scurtă comunicare despre importanța acestor surse pentru istoria vieții sociale din Moldova[6]. Chiar din start, printre unele fraze inerente ale ideologiei regimului de atunci dedicate "prieteniei popoarelor" autorul menționează, pe bună dreptate, "că lupta pe care o ducea țarismul rus contra Porții Otomane, era o luptă cu scopuri de acaparare și că locuitorii din Principatele Dunărene (Moldova și Țara Românească) au avut mult de suferit în urma acestor războaie, duse pe teritoriul lor"[7]. În continuare autorul precizează că materialele acestor recensăminte se păstrează în fondul "Dosarelor moldovenești și muntenești", care la acea dată cuprindea circa 500 de unități[8]. Catagrafiile în cauză conțin date despre numărul ținuturilor din țară, despre 160 de contribuabili, inclusiv și cei scutiți de unele impozite în schimbul prestării anumitor munci ori obligații militare. Catagrafia din 1772 conține informații despre 20 ținuturi, 67300 gospodării și 2972 case pustii. Se poate doar de presupus în ce condiții se aflau cei aproape 15 mii de oameni care nu de zile bune au părăsit propriile lor cămine. Într-un raport al generalului A.Rimskii-Korsakov, adresat lui P. Rumiantev, sunt indicați 90327 contribuabili ai țării care urmau a fi puși la treabă pentru întreținerea armatei ruse de ocupație. Autorul mai precizează, că în țară se mai aflau "peste 400 de familii venite de peste Dunăre". În legătură cu aceasta se cere o mențiune, că până la războiul ruso-turc din 1806–1812 cei veniți din Balcani erau cu prioritate de origine română.

După o muncă asiduie de mai mulți ani P.Dmitriev (Dimitriu) publică recensămintele din 1772–1773 și 1774 într-un volum din două părți. Partea întâi cuprinde toate materialele catagrafiei din 1772–1773 și materialele recensământului din 1774 privind ținuturile Vaslui, Câmpulung–Suceava, Putna, Cernăuți, Cârligătura, Dorohoi și Tecuci. Cea de-a doua parte înglobează materialele recensământului din 1774 referitoare la ținuturile Neamț, Covurlui, Hotin, Botoșani, Fălciu, Greceni, Hârlău, Roman, Bacău, Orhei, Tutova și orașul Iași. Dacă catagrafia din 1772–1773 cuprinde doar date sumare pe sate și categorii sociale, apoi cea din 1774 ocupă un spațiu mai mare, deoarece în ea sunt indicate și numele contribuabililor[9]. În introducere autorul menționează că la finele părții a doua se publică indicele localității și glosarul–indice cu "acea semnificație a cuvântului, pe care el o avea în a doua jumătate a secolului XVIII"[10]. Din păcate, în partea a doua a văzut lumina tiparului doar indicele geografic. La tipografie glosarul a fost omis sub pretext că volumul cărții e prea mare (aproape 100 coli de autor). Astfel cititorul a fost privat de explicațiile de rigoare asupra multor termeni legați de istoria noastră națională.

Cunoscând bine perioada medievală a istoriei Moldovei și având o cultură generală elevată, P.Dmitriev (Dimitriu) a contribuit mult la editarea cronicilor lui Grigore Ureche[11], Miron Costin[12] și Ion Neculce[13]. El a pregătit, de asemenea, indicele de nume și termeni. Editarea acestor cărți a jucat un rol important în familiarizarea cititorului basarabean cu operele unora dintre primii noștri cărturari.

Punând la dispoziția cititorului o sursă istorică importantă, P.Dmitriev (Dimitriu) a utilizat-o pentru elucidarea diferitor aspecte ale istoriei Moldovei. Unul din ele o constituie relațiile social-economice.

O lucrare specială în acest sens P.Dmitriev (Dimitriu) a consacrat-o unor aspecte ale relațiilor social-economice din orașul Iași. Anterior aceste probleme au fost abordate de către C.Șerban[14], Șt.Olteanu[15], D.Ciurea[16] în lucrările lor referitoare la sec. XVII–XVIII. Utilizând materialele recesămintelor din 1772–1773 și alte materiale inedite, P.Dmitriev (Dimitriu a reușit să studieze profund evoluția social-economică a fostei capitale a Moldovei în perioada respectivă.

Iașul a avut o evoluție dramatică. În a doua jumătate a sec. al XVII-lea orașul avea peste 12000 case, iar la începutul celui următor – aproximativ 2000 case. Această scădere vertiginoasă a numărului populației orașului se datora crizei profunde care cuprinsese Imperiul otoman și Țările Române. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea se contura o înviorare ușoară a vieții economice. Atunci localitatea era compusă din orașul propriu-zis și mahalale. Potrivit opiniei autorului un registru din 1755 conține date despre imobilul orașului propriu-zis – (1353 case) , iar în 1774 au fost înregistrate doar 964 imobile (case de locuit, dughene, crâșme),din orașul propriu-zis, dar și toți contribuabilii (1816) din localitate. La acestea au mai fost adăugate familiile boierilor din oraș, (42) înregistrate în 1755.

În 1774 s-au înregistrat 674 de meseriași, majoritatea cărora (77,4%) se aflau în orașul propriu-zis. Acest fapt constituie o mărturie certă,că în acest oraș ei se aflau din timpuri mai vechi. În localitate au mai fost înregistrați 72 țigani robi, inclusiv 22 meșteșugari.

Are loc un oarecare progres în diviziunea socială a muncii. Din 1755 până în 1774 numărul profesiilor de meşteşugari au crescut cu 19 unităţi cu prioritate din domeniul ţesătoriei (boeangii, cheptănari, pâslari, mătăsari), ajungând la 72. Faţă de ţările avansate, însă, acest număr de profesii nu era prea mare.

Majoritatea meşteşugarilor din oraş personal îşi vindeau produsul muncii lor. Restul lucrau la comanda beneficiarului ori vindeau mărfurile lor unor intermediari.Din cauza presiunii fiscale excesive, generate de dominaţia străină, acumulările de capital nu erau îndreptate spre lărgirea producţiei de mărfuri, ci în comerţ, cu prioritate la vinderea băuturilor spirtoase. La aceasta se mai adăugau privilegiile de care se bucurau negustorii străini pe teritoriul Moldovei şi lipsa unei politici protecţioniste a statului.

Unii meşteşugari (13,5%) utilizau munca calfelor, slugilor, simbriaşilor (cei care au terminat ucenicia) şi a ucenicilor. Din toţi meşteşugarii 70 angajau doar câte un om, 16 – câte doi, 4 – câte trei şi unul – patru.

Referitor la institutul sâmbriaşilor P.Dmitriev (Dimitriu) consideră că el a apărut din "necesitatea însuşirii cât mai temeinice a meseriei[17]". O părere similară a expus şi E.Pavlescu. El susţine că sâmbriaşii au apărut pentru "a scoate calfe mai desăvârşite"[18]. Însă el nu exclude şi posibilitatea "unei mai efective răsplătiri a muncii depuse de meşteri în învăţătura foştilor ucenici"[19]. Această a doua presupunere a lui E.Pavlescu e exprimată într-o formă mai categorică de către P.Cocârlă: "Institutul sâmbriaşilor a fost în acelaşi timp o formă specifică de exploatare a ucenicilor calificaţi în schimbul unei anumite plăţi"[20]. Tot el precizează că sâmbriaşul se deosebea de ucenic "prin faptul că primea o anumită remunerare (sâmbrie – *n.n.*); de calfe ultimele aveau libertatea încheierii contractului individual de muncă cu oricare meşter, pe când sâmbriaşul era lipsit de acest drept"[21].

La finele lucrării P.Dmitriev trage mai multe concluzii: a) la Iaşi se observă un progres moderat în diviziunea socială a muncii; b) micile întreprinderi meşteşugăreşti utilizau un număr redus de salariaţi; c) din cauza dominaţiei străine ritmurile de dezvoltare a industriei (meşteşugurilor) erau foarte reduse.

Introducerea materialului în circuitul ştiinţific, analiza lui profundă au fost apreciate de către următoarea generaţie de cercetători. P.Cocârlă menţionează că, deşi P.Dmitriev (Dimitriu) "s-a limitat la cercetarea problemei (dezvoltarea meşteşugurilor, diferenţierea socială a meşteşugarilor – *n.n.*) din Iaşi, considerăm că unele concluzii sunt valabile şi pentru alte oraşe din Moldova din această perioadă"[22].

P.Dmitriev (Dimitriu) a studiat evoluţia administrativ-teritorială a Ţării Moldovei în sec. XV–XVIII [23]. Cercetând diferite surse istorice apărute în perioada respectivă, autorul a depistat 34 denumiri de ţinuturi. Niciodată, însă, concomitent nu a existat un număr aşa de mare de judeţe pe teritoriul ţării. Autorul mai întâi face o prezentare succintă a evoluţiei frontierilor Ţării Moldovei. În 1484 Poarta Otomană cucereşte aşa-numitele ţinuturi Chilia şi Cetatea Albă, iar în 1538 – Tighina şi "o parte a ţinutului"[24] cu acelaşi nume[25]. Ulterior pe teritoriul Moldovei de Sud-Est au pătruns nogaii. Între teritoriul ocupat de nogai şi cel rămas sub jurisdicţia domnitorului Moldovei a fost stabilit "hotarul lui Halil-paşa".

Referitor la timpul stabilirii "hotarului lui Halil-pașa" în literatura de specialitate au apărut mai multe păreri. N.Iorga a presupus că acest hotar a putut fi stabilit pe la 1700, ca un rezultat al păcii de la Carlovițe (1699)[26]. D.Ciurea a emis ipoteza că delimitarea s-a efectuat în 1680[27]. Gh.Năstase consideră că acest act a avut loc în 1672[28]. Potrivit opiniei lui P.Dmitriev (Dimitriu) mai convingătoare par a fi argumentele lui Gh. Năstase[29]. Ulterior, în legătură cu timpul stabilirii "hotarului lui Halil-pașa" au mai apărut și alte precizări (1666–1673)[30]. "Hotarul lui Halil-pașa" a fost stabilit pe frontiere naturale: Valul Traian de Sus și cursul râului Ialpug.

După 1711 în cetatea Hotin au fost introduse forțe militare otomane. Cât privește ținutul Hotin, el a fost condus de pârcălabii moldoveni până în 1715, când au fost înlocuiți de organe administrative otomane. Ulterior otomanii au mai inclus în această circumscripție a Hotinului satele Lipnic și Vasileu, care anterior se aflase în ținuturile Soroca și, respectiv, Cernăuți. Astfel, potrivit calculelor lui P.Dmitriev (Dimitriu), turcii și tătarii au ocupat 25 495 km^2, ceea ce constituie 27,2% din teritoriul Țării Moldovei, ori 55, 7% din teritoriul ei de pe malul stâng al Prutului.

În afară de teritoriul supus nemijlocit turcilor sau tătarilor după campania de la Prut în lungul "hotarului lui Halil-pașa" s-a format o fâșie de pământ cu o lățime de 2 ceasuri (10 km) dată în arendă nogailor. Ulterior la nord de Valul Traian de Sus, în cele "două ceasuri" s-a format ținutul Hotărniceni. Referitor la anul formării acestui ținut P.Dmitriev (Dimitriu) a emis câteva ipoteze. Inițial el a lăsat să se înțeleagă că ținutul în cauză ar fi existat deja în anii 1768–1774[31]. Apoi a presupus că acest ținut a putut fi creat după încheierea convenției ruso-otomane Analî-Kavak din 1779, potrivit căreea Poarta se obliga să restituie pământurile acaparate cu forța[32] de la Țările Române[33]. Până la urmă P.Dmitriev (Dimitriu) a reușit să precizeze că ținutul Hotărniceni a fost creat în 1774[34].

Potrivit unor înțelegeri bilaterale (iulie 1771 și mai 1775) Imperiul otoman a cedat Austriei, în mod nelegitim, 10482 km^2 de pământ, care formau 14,9% din teritoriul țării aflat după Kuciuk-Kainargi sub jurisdicția domnitorilor ei. Potrivit calculelor lui P.Dmitriev (Dimitriu) la Austria a trecut ținutul Câmpulung–Cernăuți (1982 km^2), 92,5% din teritoriul ținutului Câmpulung–Suceava (22 35 km^2), 88,0% din ținutul Cernăuți (2297 km^2) și 50,2% din ținutul Suceava (3968 km^2). Mai târziu acest teritoriu acaparat de Imperiul austriac a devenit cunoscut cu numele de Bucovina (Țara Fagilor).

Au avut loc modificări și în împărțirea administrativ-teritorială a țării. În secolele XVI–XVII s-a manifestat o tendință aproape constantă de sporire a suprafeței teritoriale a unui ținut. În urma lichidării ținuturilor Adjud, Bârlad, Trotuș și Horincea teritoriile lor au fost incluse în componența ținuturilor vecine – Putna, Bacău, Tutova, Covurlui. Potrivit opiniei autorului această tendință de micșorare a numărului ținuturilor din țară constituie o politică a domnitorilor de slăbire a influenței boierimei locale și de sporire a puterii organelor centrale de stat[35].

O altă explicație poate avea unirea ținuturilor Lăpușna și Orhei. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, în urma dublării numărul nogailor din stepa meridională a țării și stabilirii "hotarului lui Halil-pașa" s-au micșorat foarte mult teritoriile ținuturilor Tigheci și Lăpușna. Rămășițele Tigheciului au fost

alipite la ținutul Fălciu din dreapta Prutului, iar centrul administrativ al Lăpușnei, care se pomenise în apropierea ariei de pășunat a nomazilor, a fost mutat la Chișinău. Pentru sporirea securității ținutului și a țării forțele militare locale au fost întărite cu cele de la Orhei (uneori și cu cele de la Soroca), iar în fruntea lor a fost pus un serdar (comandant). După reformele lui Constantin Mavrocordat de la mijlocul secolului al XVIII-lea funcțiile administrative și judiciare din ținuturi au fost preluate de ispravnici, care primeau salarii de stat, iar în județul unit Lăpușna–Orhei treptat au trecut în mâinele serdarilor cu sediul la Chișinău[36].

Odată cu apariția ispravnicilor cu salarii primite de la stat a apărut tendința de sporire a numărului funcționarilor și ținuturilor. Mai întâi s-a format ținutul Botoșani, în care au fost incluse multe sate din ținutul Hârlău. Apoi de la Suceava și Cernăuți s-au desprins ținuturile Câmpulung–Suceava și, respectiv, Câmpulung–Cernăuți. Pe la mijlocul secolului al XVIII-lea de la ținutul Fălciu s-au desprins ținuturile Codru și Greceni din stânga Prutului[37]. În recensământul din 1772–1774 au fost menționate 23 ținuturi. Autorul a reușit să identifice și să cartografieze 2119 (92,1%) de localități din cele 2299 menționate în recensămintele din 1772–1774 și 1922 (98%) din cele 1963 menționate în catagrafia din 1803. Aceasta i-a permis autorului să întocmească o hartă exactă a hotarelor ținutale din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea. Ținuturile se împărțeau în ocoluri. În 1774 din cele 23 ținuturi ale țării 20 se divizau în 23 ocoluri, iar Codru, Greceni și Câmpulung–Suceava erau lipsite de subdiviziuni. Din cele 21 ținuturi ale țării, menționate în catagrafia anului 1803, fără cele din Bucovina acaparată de Austria 17 erau divizate în 94 ocoluri, iar Codru, Greceni, Herța și Hotărniceni erau lipsite de subdiviziuni. Astfel, rețeaua administrativă a Moldovei devenea mai ramificată, iar numărul funcționarilor care primeau salarii din bugetul statutului – mai mare.

P.Dmitriev (Dimitriu) a studiat un șir de probleme legate de dezvoltare social economică a Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea – începutul secolului al XIX-lea.

Una din premizele dezvoltării normale a societății umane o constituie condițiile naturale. Acest aspect a fost abordat de către autor în contextul studierii populației Moldovei în perioada respectivă. Utilizând cercetările savanților naturaliști contemporani și datele recensămintelor din anii 1772–1774 și 1803 el face unele observații foarte prețioase referitoare la amplasarea populației pe teritoriul țării[38]. În urma unor cercetări minuțioase P.Dmitriev (Dimitriu) a ajuns la concluzia că densitatea populației depinde de altitudinea reliefului. Deși în Carpați depunerile atmosferice sunt din abundență (1000–1200 mm pe an) și sunt erburi bogate, teritoriul de acolo cu o altitudine mai mare de 2000 m era puțin populat. Doar văile dintre lanțurile muntoase (Câmpulung, Dorna, Crăcău–Bistrița, Dărmănești, Tăzlău–Cașin, Vrancea) cu o climă mai moale aveau o populație mai densă. Ea era ocupată cu prioritate cu prelucrarea lemnului și cu creșterea vitelor, iar cu agricultura se ocupa mai puțin. În sec. al XVIII-lea populația preferă să locuiască pe frumoasele platouri și coline cu o înălțime de 200–500 m de asupra nivelului mării, care ocupau cea mai mare parte a țării. Câmpiile din jurul Bălților, valea Jijiei și partea meridională a țăriii erau mai puțin locuite.

Densitatea populației depindea și de soluri, care constituie o bogăție a țării. Conform opiniei pedologilor contemporani cele mai bune soluri sunt cernoziomurile (80–107 baluri), iar cele de pădure sunt ceva mai slabe (71–78 baluri)[39]. Potrivit calculelor lui P.Dmitriev (Dimitriu) circa 63% din populația țării locuia pe un teritoriu cu soluri de pădure. Și tot el explică faptul că evaluarea contemporană a solurilor s-a efectuat, luând în calcul anumite condiții de dezvoltare a științei și tehnicii. În prezent cernoziomurile cu adevărat sunt cele mai roditoare soluri: ele conțin mai multe substanțe nutritive și se află în zone cu o perioadă de vegetație mai lungă. Însă în sec. al XVIII-lea agricultorul încă nu putea să realizeze pe deplin potențialul cernoziomului. În primul rând cernoziomul este un sol greu și puțin accesibil pentru plugul de lemn cu cuțit din fer. În timpul aratului unui sol de cernoziom un astfel de plug se defecta foarte repede. Apoi cernoziomul se află în zone cu precipitații atmosferice scăzute. Această situație poate fi parțial depășită în condițiile unui nivel ridicat de dezvoltare a economiei, științei și tehnicii.

Densitatea depinde și de cantitatea de precipitații atmosferice. Într-o perioadă de secetă pe teritoriul dintre Siret și Carpați cad 400–600 mm – o cantitate suficientă de umezeală care asigură o roadă medie. O cantitate mică de precipitații atmosferice de până la 300 mm, care uneori cade în valea Jijiei și Covurluiului, nu este suficientă pentru dezvoltarea normală a plantelor. Într-o situație și mai complicată se afla populația din stânga Prutului, mai ales în stepa Bălților și la sud de zona Codrilor. Anume în aceste zone densitatea populației era mai mică.

Cercetările condițiilor naturale din secolului al XVIII-lea au fost aprofundate în lucrările ulterioare ale medieviștilor. Din punctul de vedere al condițiilor naturale și de gospodărire D.Dragnev a devizat teritoriul Carpato–Nistrean în câteva zone[40].

La condițiile naturale mai puțin favorabile din zonele de stepă ale Moldovei se mai adăugau și cele politice. Stepa de la sud de Codri total ori parțial era ocupată de nogai, care fiind susținuți de Poartă, rețineau procesul de valorificare a pământurilor din partea de sud-est a spațiului Carpato–Nistrean.

Potrivit condițiilor naturale P.Dmitriev (Dimitriu) împarte spațiul Carpato–Nistrean în trei zone: teritoriul dintre Carpați și Siret, interfluviile Pruto–Siretean și Pruto–Nistrean. În 1774 densitatea populației din prima zonă constituia 8,55 oameni pe 1 km^2, din a doua – 9,17, iar din a treia – doar 5,42.

Din 1774 până în 1803, adică timp de 30 de ani, densitatea populației pe țară a crescut de la 7,1 până la 11,7 oameni pe 1 km^2, ori cu 54%. Însă dinamica creșterii densității populației pe întreg teritoriul țării nu era uniformă. În spațiul Carpato–Siretean densitatea populației a crescut cu 20%, în interfluviul Pruto–Siretean și Pruto–Nistrean cu 50% și, respectiv, 89%. Și mai mare erau diferențele în tempourile de creștere ale unor ținuturi luate în parte: dacă în ținuturile Orhei și Codru densitatea crescuse, respectiv, cu 59% și 16%, apoi la Tecuci – doar cu 16%, iar în ținuturile Greceni, Neamț și Tutova s-a observat chiar o scădere a densității populației[41]. Aceasta a avut loc din mai multe cauze. Micșorarea numărului populației și respectiv a densității ei din ținutul Greceni se explică prin faptul că el constituia un teritoriu expus pericolului din partea turanicilor din apropiere. Altă cauză rezidă în tipul de gospodărire din acea perioadă: în secolul al XVIII-lea în Moldova predomina

vităritul, care cerea suprafețe mari de pășune și fânețe. Potrivit unor calcule aproximative la o gospodărie din prima zonă reveneau 30 ha de pământ, din a doua – 48 ha, iar din a treia – 90 ha. Aceasta crea condiții favorabile pentru dezvoltarea vităritului cu prioritate în cea de a treia zonă. În corespundere cu cerințele unui astfel de tip de gospodărire cu un număr mare de vite întreținute mai mult la pășune, în prima zonă nu ajungea pământ pentru 50% din numărul total de sate, în a doua – 32%, iar în a treia – 30%, în prima zonă erau asigurate cu pământ 40% din sate, în a doua – 64%, iar în a treia – 67%[42].

P.Dmitriev (Dimitriu) a continuat studierea diferitor aspecte ale vieții social-economice și politice a Țării Moldovei în ediții de sinteză, inclusiv și în cea de a doua ediție a "Istoriei R.S.S. Moldovenești"[43]. În primul rând el a efectuat unele cercetări în domeniul ocupațiilor agrare ale locuitorilor din Moldova. Locuitorii țării erau ocupați în primul rând cu creșterea vitelor. Monopolul Porții asupra comercializării vitelor peste hotare nu era așa de riguros ca față de exportul cerealelor. Numai o parte a pământului se cultiva, restul era rezervat asigurării vitelor cu pășune și fânețuri. Cu toate acestea se observă o creștere a suprafețelor cultivate. Tot mai intens este utilizat sistemul celor două tarlale. Afânarea solului se făcea cu sape, hârlețe, rariță și pluguri. Plugul cu brăzdarul din fier era utilizat la desțelinirea pământului, iar rariță – la cultivarea solului. Plugul era o unealtă colectivă, la care se utilizau până la 6 perechi de boi. În gospodăria țărănească mai erau utilizate și alte unelte agricole. În afară de cerealierele tradiționale (grâu, orz, mei) în Moldova tot mai mult se cultiva porumbul. Se observă o specializare a unor ținuturi în cultivarea anumitor culturi. În ținuturile Putna, Tecuci, Tutova și Fălciu din partea meridională a țării se cultiva vița de vie. Potrivit recensământului din 1803 viticultura era ocupația principală a locuitorilor din circa 100 sate. În unul din ele, Vlădiceni, în 1773 au fost produse 12208 vedre ori 14650 decalitre de vin. Locuitorii a 14 sate din ținuturile Tecuci, Orhei și Suceava cultivau cu prioritate tutun, iar 7 sate din ținutul Roman - in și cânepă. Aceste exemple servesc drept mărturii că în unele ținuturi moldovenești avea loc o oarecare specializare în cultivarea anumitor culturi. Acest aspect al dezvoltării economiei este mai profund elucidat în altă lucrare de sinteză, apărută mai târziu.

În continuare are loc separarea meșteșugurilor de agricultură. Potrivit recensământului din 1774 în 16 ținuturi ale Moldovei erau 195 specialități, de două ori mai multe decât în secolul precedent. Meseriașii constituiau 8,4% din toți contribuabilii. Ponderea meșteșugurilor era mai mare în ținuturile Botoșani (13,3%), Bacău (11%), Hârlău (10,2%). În ținuturile de margine Greceni și Câmpulung ea constituia doar 3,5% și, respectiv, 3,2%. În dreapta Prutului ea constituia 8,8%, iar în stânga lui doar 6,6%. Aceasta se explică prin faptul că stânga Prutului era supusă pericolului turco-tătar și avea o densitate mai mică. Mai mult de trei sferturi din meșteșugari produceau obiecte de consum și foarte puțini din ei - mijloace de producție. Datorită perioadei premergătoare de decădere în 1774 în localitățile rurale se aflau 70,5% de meșteșugari și 75,4% de specialități meșteșugărești. Însă în orașe meșteșugarii constituiau 24% din populația urbană, iar cei din sate – de 3,6 ori mai puțin. Din cele 195 de specialități meșteșugărești 46 (23,6%) se întâlnesc doar în orașe. În orașe au fost înregistrați mai mulți măcelari, blănari, juvaiergii, brutari, sărari. Numărul

specialiștilor în prelucrarea metalelor era aproape egal la oraș și sat. Însă majoritatea olarilor, fierarilor, butnarilor, rotarilor, morarilor se aflau la sate. În localitățile rurale erau de nouă ori mai mulți lemnari decât în cele urbane. Autorul explică acest fenomen prin faptul că orașele au suferit mai mult decât satele în urma declinului economic și a războiului ruso-turc din 1768–1774.

În perioada vizată apare un număr tot mai mare de manufacturi, un indiciu important că țara ieșea din criză. Prima manufactură, apărută în 1740 în s. Călugăr, județul Bacău, de producere a sticlei avea 12 muncitori din Transilvania. În 1764 domnitorul Grigore Ghica în s. Chiperești pe Jijia a deschis o manufactură de postav la care de asemenea lucrau meșteri străini. În 1772 în s. Vitigeni din județul Hârlău întreprinzătorul Petru Magi a deschis o "fabrică de sticlă" la care lucrau 30 de muncitori cu prioritate străini, scutiți de prestații și plata impozitelor. În 1786 ea se afla în s. Deleni și lucrau la ea circa 100 de muncitori. La începutul secolului al XIX-lea câteva manufacturi au fost deschise de marii boieri pe moșiile lor: logofătul Scarlat Manu - o manufactură de sticlă cu 50 de muncitori străini, logofătul Iordache Canta – o manufactură de sticlă cu 19 muncitori; boierul Sandulache Sturza – o manufactură de postav; o manufactură era în ținutul Roman. Mari întreprinderi, la care lucrau mulți muncitori, constituiau șantierul de construire a corăbiilor (de transport și militare) din Galați, ocnele de sare de la Târgu Ocna, tipografia mitropóliei, întreprinderile de producere a silitrei din județele Lăpușna-Orhei și Soroca. La aceste întreprinderi lucrau cu prioritate muncitori locali de înaltă calificare. Spre deosebire de manufacturile din Europa Occidentală de tip capitalist cele din Moldova activau în condițiile feudale de dezvoltare: erau deschise cu prioritate de mari proprietari de pământ, angajarea muncitorilor era îngreuiată de prestațiile și impozitele la care era supus din partea statului un contribuabil (de ele erau scutiți muncitorii boierilor și mănăstirilor). Majoritatea manufacturilor activau un timp nu prea îndelungat deoarece ele nu puteau concura cu cele de peste hotare. Potrivit capitulațiilor acordate de către Poartă unor țări europene, negustorii străini în țările române se aflau într-o situație privilegiată.

P.Dmitriev (Dimitriu) a studiat și evoluția breslelor în această perioadă[44]. Apariția manufacturilor în Moldova n-a subminat breslele meșteșugărești. Dezvoltarea producției de mărfuri în rândul meșteșugarilor, specificul relațiilor social-economice în condițiile dominației otomane, au condus spre conservarea breslelor și chiar la întărirea lor. A crescut numărul lor: la Iași, Galați, Bacău, Focșani – cu 2 bresle mai mult; la Botoșani, Roman – cu 3; la Huși – cu 4; la Bârlad – cu 5. Potrivit opiniei autorului sporirea numărului breslelor a avut loc din următoarele cauze: a) breslele se bucurau de unele privilegii la plata impozitelor; b) meșteșugarii uniți în bresle puteau mai ușor să se apere în fața administrației locale; c) puteau rezista în fața concurenței meșteșugarilor rurali și de peste hotare. Breslele se bucurau de privilegiu la achiziționarea materiei prime de pe piața internă, iar apoi – și din străinătate.

Spre finele secolului al XVIII-lea se observă o întărire a puterii șefului breslei. El rezolva individual toate problemele de importanță majoră pentru breaslă, primea diferite cadouri din partea membrilor breslei, era scutit de unele impozite de stat și deținea dreptul la scutelnici. Apariția acestor privilegii aveau menirea de a-i face pe șefii breslei mai docili în fața aparatului de stat.

Breslele din Moldova nu aveau vre-o importanță deosebită în viața politică a orașelor ca cele din Europa Occidentală.

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea au survenit unle schimbări în viața social-economică a Moldovei. Potrivit legislației agrare din 1749 s-a produs o schimbare în sistemul de constrângere extraeconomică în satul moldovenesc[45]. Atunci țăranii din Moldova (așa numiții vecinii) au căpătat libertate personală[46], fiind legați doar de locul unde erau datori să plătească impozitele. Țăranii aveau dreptul de a transmite prin moștenire pământul pe care-l lucrau, de a vinde tot ce ei construiau. Boierescul a fost limitat la 12 zile. Aceasta s-a efectuat în scopul creșterii solvabilității contribuabililor, pentru a stoarce de la ei sume mai mari de bani. Însă fiind presați de stăpânii de pământ laici și eclesiastici unii domni făceau în folosul acestora unele concesii și sub diferite forme boierescul ajungea la 36 de zile[47].

P.Dmitriev (Dimitriu) prezintă succint și situația altor clase și pături sociale. Înafară de țăranii dependenți mai existau și micii proprietari de pământ, numiți răzeși. Fiecare membru al comunității răzețești avea cota -parte în pământul arabil, pășune, fânățuri, păduri etc. Membrii comunității se bucurau de dreptul de prioritate (protimisis) de a cumpăra pământul obștii răzeșilor. Ponderea satelor răzețești în numărul tuturor țăranilor țării a scăzut de la 31,84, în 1772-1773 până la 28,3% în 1803.

Pătura principală a clasei dominante din Moldova o constitutia boierimea. Ponderea ei în societatea Moldovei constituia 0,3% cu mult mai puțin decât în alte țări din Europa. Boierimea scutită de plata impozitelor era împărțită în 3 ranguri. Primele două ranguri erau formate din slujbași de stat, iar copiii acestora intrau în cea de a treia categorie, numită "neamuri". Copiii acestora din urmă deveneau mazili. Deși boierii stăpâneau 50,8% din sate, în care locuia 51,2% din populația țării, venitul lor principal venea nu din moșiile personale, ci din impozitele percepute în folosul statului. Din 1742 funcționarii de stat numiți din rangurile boierilor au început să primească salarii, devenind executori zeloși ai domnitorilor fanarioți și ai Porții. În rândurile clasei dominante se ducea lupta boierilor pământeni cu grecii pentru ocuparea posturilor cu cele mai mari venituri. La aceasta se mai adăuga dreptul de a avea un număr de servitori, scutiți de impozite, care lucrau pe moșia funcționarilor de stat. De aceste privilegii nu se bucura biserica, un alt mare proprietar de pământ, care deținea 18,9% din sate și 21,6% din populația țării. O parte din pământurile ei erau închinate mănăstirilor străine (din Ierusalim, munții Sinai și Athos). Aparatul de stat al țării se sprijinea pe anumite pături sociale. Acestea erau în primul rând mazilii. Aproape de ei se aflau ruptașii, proveniți din rândul păturilor neprivilegiate (după opinia altor cercetători - și din rândul clerului). Mazilii și ruptașii se bucurau de anumite privilegii de ordin fiscal, judiciar și administrativ. Ei supliniau funcții militaro-polițienești. Mai erau circa 5 mii de slujitori proveniți din rândul păturilor neprivilegiate. Ei supliniau funcții polițienești, de grăniceri, curieri în schimbul unor scutiri de prestații de stat. Unii dintre slujitori primeau solde. Titlul de slujitor nu era transmis prin ereditate.

Dominația otomană apăsa greu pe umerii țării. Deși Moldova plătea Porții un tribut constant de 183 mii piaștri anual, de fapt domnitorii cheltuiau sume cu mult mai mari: pentru cumpărarea tronului, confirmarea la tron (mucarerul

mic) în fiecare an și o dată în trei ani (mucarerul mare), daruri oferite marilor demnitari otomani etc. Pentru aceasta se cheltuiau milioane de piaștri. La plățile în bani se mai adăugau prestații în muncă: la construirea și reparația cetăților, podurilor, drumurilor, corăbiilor, hambarelor imperiale etc. În scopul întreținerii aparatului de stat al țării și executarea cerințelor Porții domnitorii duceau o politică fiscală dură față de populația țării. Contribuabilii erau împărțiți în rufeturi și birnici. În categoria rufeturilor intrau mazilii, ruptașii, slujitorii, clerul etc. Ei plăteau impozit fixat, numit dajdia, însă erau scutiți de executarea unor impozite de stat. Birnicii plăteau "birul", un impozit nefixat. Ei erau înscriși într-o listă a localității numită "cislă". La bir sau dajdie se mai adăuga răsura utilizată la plata salariilor de stat; fosta rentă naturală comutată: vădrăritul (pe vin), goștina (pe ovine), desetina (pe albine și porcine); ajutornița de pe imobile (casă, dugheană, cârciumă, moară); impozite indirecte: vamă (taxă pe mărfuri importate și exportate), mortasipia (impozit pe circulația mărfurilor), ocna (pe sare).

P.Dmitriev (Dimitriu) împreună cu alți colegi medieviști a studiat profund transformările care au avut loc în relațiile social-economice din secolele XV–XVIII [48]. Ei au stabilit că din cauza dominației otomane corelația dintre rentele centralizată și seniorială s-a schimbat în fostul celei dintâi. P.Dmitriev (Dimitriu) a calculat cu aproximație valoarea categoriilor de rentă percepute de la contribuabili. Unele categorii de țărani plăteau mai mult stăpânilor lor, alții mai puțin, însă în medie renta seniorială este evaluată la 12 lei. Luând în considerație cele mai mici prețuri, a fost calculată cu aproximație și valoarea rentei centralizate. În componența ei intra renta în bani, evaluată la 46,6 lei; boierescul și renta naturală – 18 lei ; vama, amenzile și alte impozite indirecte – 10,4 lei. Potrivit opiniei lui P.Dmitriev (Dimitriu) valoarea totală a rentei centralizate poate fi evaluată la 75–100 lei. Această valoare nu pare a fi supraestimată, deoarece unii boieri au comunicat consulilor străini, că o gospodărie țărănească plătea statului un impozit de 100 și chiar 117 lei pe an. Renta centralizată se repartiza în felul următor: 52,7% era însușită de Poartă, 14,2 revenea domnitorului, 27,9% – boierilor și 5,2% – clerului. Și autorii ajung la concluzia că din cauza dominației străine renta centralizată din Moldova întrecea de 7-8 ori renta seniorială. Același lucru avea loc și în alte țări ale Europei de Sud-Est supuse Imperiului otoman.

Transformările profunde care au avut loc în relațiile social-economice din secolele XVII–XVIII au modificat caracterul unor categorii de țărani, inclusiv și a scutelnicilor. În literatura de specialitate au apărut lucrări în care scutelinicii și breslașii erau considerați țărani eliberați de prestații de stat pentru a efectua munci gratuite pentru boierul pe moșia căruia se aflau[49]. Însă potrivit opiniei lui P.Dmitriev (Dimitriu) și a colegilor săi[50] statutul scutelnicilor și breslașilor enunțat anterior se referă la perioada secolelor XVI–XVII. Reforma lui Mavrocordat a fixat o nouă situație a scutelnicului. În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea scutelnicul era eliberat de anumite prestații de stat nu în folosul boierului, pe moșia căruia se afla, dar a unui funcționar din organele de stat centrale ori locale. Prin urmare, dacă în secolele XVI–XVII prin crearea institutului scutelnicilor o parte a rentei centralizate se prefăcea în rentă seniorială, apoi potrivit reformei lui Constantin Mavrocordat renta prestată de scutelnic rămânea tot rentă centralizată. În 1772–1773 doar

33% din scutelnicii din Moldova se aflau pe moșia boierului în folosul căruia suportau această formă a rentei centralizate.

Scutelnicii erau eliberați de bir, havalele (reparația drumurilor, cetăților, podurilor, tăierea și transportarea lemnului, deservirea poștelor) în folosul statului, dar nu și de goștină, desetină, vădrărit, mortasipie, adică de renta naturală comutată. În rândul scutelnicilor prevalau lucrătorii specializați (vierii, grădinarii, livădarii, morarii, ciobenii etc.). Această particularitate cu timpul a generat o categorie specială a scutelnicilor, numiți breslași. Predominarea țăranilor specializați în numărul breslașilor i-a făcut pe unii cercetători chiar să-i contrapună greșit scutelnicilor[51]. În secolul al XIX-lea în esența social-economică a acestei categorii de țărani intervin noi transformări, studiate de cercetătorii perioadei respective.

P.Dmitriev (Dimitriu) a fost preocupat și de procesul de modernizare a relațiilor social-economice din Moldova din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea[52]. Autorul mai întâi menționează cunoscutele condiții de formare a producției de mărfuri: diviziunea socială a muncii; schimbul dintre oraș și sat; schimbul dintre diferite regiuni specializate; comerțul extern.

Apoi autorul arată că în perioada dată se creau unele premize pentru crearea producției de mărfuri. În primul rând avea loc diviziunea socială a muncii (în 1774 au fost înregistrate peste 50 de specialități de meșteșugari rurali, iar în 1802 locuitorii a circa 170 de sate se ocupau cu meseriile). Se formează specializarea regională atât în producția agrară (a vinului, tutunului, inului, cânepei), cât și a meșteșugarilor (5 sate din ocolul Tazlău extrăgeau țiței, utilizat la unsul roților; în Câmpulung–Suceava confecționau țesături groase, îmbrăcăminte pentru bărbați și femei, scânduri). Centrul de concentrare a meșteșugarilor continua să fie orașele, unde în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea numărau la circa 100 de specialități. Însă procesul de formare a economiei de piață era foarte lent și anevoios. În continuare autorul enumără obstacolele care frânau înaintarea țării pe cale capitalistă. Ele erau legate de dominația străină.

Populația țării suferea din cauza deselor incursiuni ale turcilor și tătarilor pe teritoriul țării. Incursiuni tătărești pe teritoriul Moldovei au fost înregistrate în anii 1758,1769,1786 și 1788. Suferea mai ales populația din stânga Prutului. Din cauza deselor incursiuni ale hoardelor turco-tătare, care distrugeau forțele de producție procesul de modernizare în stânga Prutului se derula mai încet decât în dreapta lui. Situația se agrava în timpul deselor războaie, care se derulau pe teritoriul Moldovei, în primul rând a celor ruso-turce. Pentru a scăpa de impilări din partea armatelor turco-tătare (iar noi am adăuga și pe ale celei de a doua cobeligerante) mulți locuitori ai țării se ascundeau în păduri și munți, iar din această cauză scădea producția în primul rând a celei de marfă.

Dezvoltarea producției de mărfuri era frânată și de monopolul turcesc asupra exportului pâinii, untului, silitrei, ovinelor, lemnului și restricțiile parțiale la exportul bovinelor, cabalinelor, mierei, cerei și altor produse. Moldova era obligată să vândă surplusurile de pâine și vite reprezentanților Porții și domnitorului pe prețuri fixate, care erau de 2–5 ori mai mici decât cele de la piață. Deseori achiziționarea lor se transforma în jafuri ordinare. Un astfel de "schimb" ducea la ruinarea producătorului.

La aceasta se mai adăuga și presiunea fiscală excesivă care de asemenea ruina producătorul. Mărimea impozitului depindea de cerințele Porții, datoriile domnitorilor, cerințele hanilor din Crimeea, a pașalilor otomane de la hotare etc. Impozitul pe venit nu permitea investirea capitalului în producție și diferențierea socială în rândurile țărănimii.

Procesele sociale de atunci nu conduceau spre formarea unor clase noi moderne. Spre exemplu, răzeșul pauperizat nu devenea un lucrător înăimit, dar, fiind primit pe moșia unui boier și prestând renta seniorială nu prea grea în folosul stăpânului, regenera relațiile medievale de producție. Tot așa și răzeșul înstărit, nu punea începutul unei întreprinderi moderne, ci încerca să devină un funcționar de stat și să primească rangul boieresc.

Regimul turco-fanariot apasă greu și pe umerii negustorilor și cămătarilor, care eventual puteau să devină promotori ai relațiilor moderne. Negustorii plăteau impozite mari. Ei aveau pierderi de la abuzurile funcționarilor din organele de stat centrale și locale, de pe urma incursiunilor turco-tătare etc. Negustorii locali nu puteau să concureze cu cei străini, care se bucurau de privilegiile acordate de Poartă conform tratatelor încheieate de Poartă cu guvernele țărilor europene.

În concluzie autorul constată că în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea în privința formării relațiilor de piață din Moldova s-a creat o situație contradictorie. Pe de o parte, țăranii au căpătat libertate personală și volumul rentei senioriale nu era așa de mare ca să frâneze formarea relațiilor de marfă-bani. Plus la aceasta, circa 30% din țărani erau proprietari de pământ, fapt care ar fi contribuit la formarea relațiilor de piață. Pe de altă parte, formarea relațiilor de marfă-bani în gospodăria țărănească în a doua jumătate a sec.al XVIII-lea nu începuse încă. În această perioadă s-au format doar unele premize pentru dezvoltarea relațiilor de marfă-bani în gospodăria țărănească. Cauza principală consta în regimul turco-fanariot, adică în dominația străină.

P.Dmitriev (Dimitriu), cunoscând bine rețeaua de localități din Moldova, diferite aspecte ale dezvoltării relațiilor social-economice, a fost cel mai indicat cercetător pentru a deveni conducătorul unei subdiviziuni academice de studiere a istoriei localităților din Moldova. El a depus multe eforturi pentru crearea unui colectiv de cercetători, care să poată studia istoria localităților principale ale Moldovei din stânga Prutului din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre. La această muncă se preconiza participarea largă nu numai a cercetătorilor consacrați ci și a entuziaștilor din republică de diferite profesii. Pentru conjugarea eforturilor tuturor participanților la această operă nobilă de studiere a plaiului natal P.Dmitriev (Dimitriu) a întocmit o lucrare metodică[53]. Ea cuprindea îndrumări metodice de depistare a materialului factologic referitor la istoria localității, periodizare, abordarea unor probleme concrete etc. Însă după un scurt timp de activitate subdiviziunea în cauză a fost desființată și toate eforturile lui P.Dmitriev (Dimitriu) de a o redeschide erau stopate cu rigiditate de regimul totalitar.

În a doua jumătate a anilor 70 P.Dmitriev (Dimitriu) a început să studieze profund evoluția populației Basarabiei sub dominația rusă. El a strâns un material bogat din arhivele din Chișinău, Moscova, Sanct-Petersburg, Odesa. Însă o boală grea și îndelungată nu i-a permis să ducă la bun sfârșit această lucrare importantă, pe care dorea s-o scrie. El a reușit să elucideze doar unele

aspecte ale acestei mari probleme: influența condițiilor naturale asupra evoluției densității populației Moldovei din stânga Prutului după 1812 [54] și politica rusă de schimbare a caracterului etnic românesc al Basarabiei în prima jumătate a secolului trecut. Pentru ilustrarea acestei politici au fost publicate documente de arhivă[55].

Pavel Dmitriev (Dimitriu) rămâne în istoriografia noastră națională ca un bun arheograf, cercetător profund în domeniul relațiilor social-economice și în demografie, un om onest și un bun patriot al neamului.

NOTE

[1] М.А.Котенко. ***Из истории освободительного движения в Молдавии в период русско-турецкой войны 1768-1774 гг.*** // *Уч. записки Тираспольского Госуниверситета им. Т.Г.Шевченко. Вып. III.* Кишинев, 1957, с. 23.

[2] I.Chirtoagă. **Hotinul.** // *Destin românesc.* 1995, nr. I, p. 94.

[3] П.Г.Дмитриев. ***Из истории крестьянского движения в Молдавии во второй половине XVIII - начала XIX вв.*** // *Известия М.Ф. АН СССР, В.* 2 (56), 1959б с. 39-53.

[4] **Studii. Revista de istorie,** 1959 (XII), nr. 3, p. 135-162.

[5] **Moldova în epoca feudalismului.** Vol. I. Chișinău, 1961.

[6] P.G.Dmitriev, **Recensămintele populației din Moldova în anii 1772 și 1774 ca izvor de studiere a istoriei sociale.** // *Materialele sesiunii științifice a Institutului de Istorie a F.M. a A.Ș. a U.R.S.S.*, 1961, p. 245-251.

[7] **Ibidem,** p. 245.

[8] Inițial documentele erau plasate în dosare mari cu sute de pagini fiecare. În anii 70 ai sec. al XX-lea în urma reducerii volumului unei mape numărul dosarelor s-a mărit de mai multe ori.

[9] **Moldova în epoca feudalismului. Vol. VII.** ***Recensămintele populației Moldovei din anii 1772-1773 și 1774.*** Partea I, II. Chișinău, 1975.

[10] **Moldova în epoca feudalismului.** Vol. VII, Partea I, p. 13.

[11] Grigore Ureche. **Letopisețul Țării Moldovei.** Chișinău, 1971.

[12] Miron Costin. **Letopisețul Țării Moldovei de la Aaron-Vodă încoace.** Chișinău, 1979.

[13] Ion Neculce. **O samă de cuvinte. Letopisețul Țării Moldovei.** Chișinău, 1974.

[14] C.Șerban. **Aspecte din lupta orășenilor din Țara Românească și Moldova împotriva asupririi feudale în sec. XVIII și începutul sec. XIX.** // *Studii. Revista de istorie.* Anul XIII (1960), nr. 3, p. 623–658.

[15] Ș.Olteanu. **Meșteșugurile din Moldova în sec. XVII** // ***Studii și materiale de istorie medie.*** Vol. III. București, 1959.

[16] D.Ciurea. **Orașele și târgurile din Moldova în cadrul perioadei de descompunere a feudalismului.** // *Studii și cercetări științifice ale Academiei Române (filiala Iași). Istorie. Anul VII (1956),* fasc. I.

[17] P.Dmitriev. **Considerații...,** p. 64.

[18] E.Pavlescu. **Economia breslelor în Moldova.** București, 1939. p. 186.

[19] **Ibidem.**
[20] P.Cocârlă. **Târgurile sau orașele Moldovei în epoca feudală. Sec. XV–XVIII.** Chișinău, 1991, p. 89.
[21] **Ibidem,** p. 90.
П.С.Кокырла. ***Социально-экономическое развитие Молдавского города в конце XVII - начала XIX в.*** Кишинев, 1989, с. 11.
[23]П.Г.Дмитриев. ***Народонаселение Молдавии (По материалам переписей 1772-1773, 1774 и 1803 гг.).*** Кишинев, 1973, с. 28-55.
[24] **Ibidem,** p. 29.
[25] Această afirmație se face cu referință la M.Costin. Însă cronicarul, scriind despre lucrarea ținutului Tighina, probabil n-a avut în vedere un ținut cu hotare bine definite, ci a utilizat o figură de stil, de desemnare a unui oarecare teritoriu (*vezi*: M.Costin, **Opere**. București, 1958, p. 214.).
[26] N.Iorga. **Studii istorice...**, p. 246.
[27] D.Ciurea. **Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII).** // *Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie.* Vol. II, Iași, 1965, p. 175.
[28] Gh. Năstase. **"Hotarul lui Halil-pașa" și cele "două ceasuri.** // *Buletinul societății regale române de geografie.* Vol. I, 1931, București, 1932, p. 182.
[29]П.Г.Дмитриев. ***Народонаселение Молдавии,*** P. 30.
[30] Tahsin Gemil. **Relațiile țărilor române cu Poarta otomană în documente turcești (1601-1712).** București, 1984, p. 323., П.Г.Дмитриев, И.Г.Киртоагэ. ***Изменения в административном устройстве центральной части Прутo-Днестровского междуречья в XVII-XVIII вв.*** // *Buletinul A.Ș. a R.S.S.M. Secția științe sociale,* 1989, nr. 1, p. 56.
[31]И.Г.Киртоагэ. ***Создание Хотинской райочередного форпоста экспансионистской политики Османской империи в Восточной Европе.*** // *Buletinul A.Ș. a R.S.S.M. Seria științe sociale,* 1988, nr. 2, p. 71.
[32] P.G.Dmitriev. **Recensămintele populației din Moldova din anii 1772-1774 ca izvor de studiere a istoriei sociale.** //Материалы научной сессии Института истории, языка и литературы М.Ф. АН СССР. Кишинев, 1961, с. 247.
[33] Idem. **Dezvoltarea social-economică a Moldovei în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea - începutul sec. al XIX-lea** // ***Istoria R.S.S. Moldovenești.*** Vol. I, Chișinău, 1967, p. 368.
[34] П.Г.Дмитриев, ***Народонаселение Молдавии,*** стр. 35.
[35] Ibidem, p. 39-40.
[36] P.G.Dmitriev, I.G.Chirtoagă. **Op. cit.,** p. 49-54.
[37] П.Г.Дмитриев, ***Народонаселение Молдавии***, стр. 35.
[38] **Ibidem**, p. 96-105.
[39] И.А.Крупенников, Р.И.Лунева, Л.Н.Рябинина, И.И.Шилихина ***Основные положения бонитировки почв Молдавии*** // *Вопросы исследования почв Молдавии.* Кишинев, 1966, с. 134.
[40] Д.М.Драгнев. ***Сельское хозяйство феодальной Молдавии (конец XVIII - начало XIX в.).*** Кишинев, 1975, с. 45-86.
[41] П.Г.Дмитриев. ***Народонаселение Молдавии,*** с. 109-111.

[42] П.Г.Дмитриев, Д.М.Драгнев. ***Естественногеографические условия и демографические процессы.*** // *История народного хозяйства Молдавской ССР (с древнейших времен до 1812 г.)* Кишинев, 1975, с. 327-337.

[43] P.G.Dmitriev. **Dezvoltarea social-economică a Moldovei în a doua jumătate a sec. XVIII-începp. sec. XIX** // ***Istoria R.S.S. Moldovenești,*** vol. I, Chișinău, 1967, p. 341-372.

[44] П.Г.Дмитриев. ***Разделение труда и развитие ремеслаб промыслов и мануфактур. Городское хозяйство*** // *История народного хозяйства Молдавской ССР,* стр. 353-368.

[45] Д.Драгнев. ***Аграрное законодательство К.Маврокорда и изменение правового положения молдавских крестьян в середине XVIII века*** // *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы за 1961 г. Рига*, 1963, с. 252-264.

[46] Д.Драгнев. ***К вопросу о праве перехода молдавских крестьян в середине XVIII в.*** // *Buletinul A.Ș. a R.S.S.M., seria șt. sociale,* 1963, nr. 2, p. 43–50.

[47] P.Dmitriev. **Dezvoltarea social-economică a Moldovei,** p. 350–363.

[48] П.Г.Дмитриев, П.В.Советов. Роль централизованного пути присвоения прибавочного продукта с крестьян Молдавии (XV-XVIII) // Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1963. Вильнюс, 1964, с. 268-282.

[49] I.Minea. **Reforma lui C.Mavrocordat.** // *Cercetări istorice.* 1926, 1927, nr. 1, p. 142, 191, 196; I.Ungureanu . **Despre breslași. Contribuții la cunoașterea categoriilor fiscale din Moldova înainte de Regulamentul Organic** // *Arhivele Statului – 125 ani de activitate.* București, 1957, p. 260.

[50]В.Я.Гросул, П.Г.Дмитриев, П.В.Советов. ***Переходные формы феодальной эксплутации крестьян в Молдавии XVIII-начала XIX в. (Кто такие скутельники).*** //Buletinul A.Ș. a R.S.S. Moldovenești, 1967, nr. 2, p. 3–45.

[51] Despre aceasta vezi întroducerea la culegerea de documente: ***Положение крестьян и крестьянское движение Бессарабии (1812-1861 гг).*** Кищинев, 1962, с. 571.

[52] П.Г.Дмитриев. ***Турецко-фанариотский гнет и его влияние на генезис капитализма в крестьянском хозяйстве второй половины XУШ века*** // *Ежегодник по аграрной истории Восточной Европы. 1964 год.* Кишинев, 1966, с. 437–453; Его же, ***Консервация феодальных отношений в Молдавии турецко-фанариотским гнетам*** // *Юго-Восточная Европа в эпоху феодализма (Резюме докладов Кишиневского симпозиума 1973 г.).* Кишинев, 1973, с. 108–114,

[53] ***История городов и сел Молдавской ССР. Методические указания авторским коллективам.*** Кишинев, 1977.

[54] П.Г.Дмитриев, ***Численность и расселение населения Днестровско-Прутского междуречия в X1X–XX вв.*** // *Проблемы исторической демографии СССР и Западной Европы (период феодализма и капитализма).* Кишинев, 1991, с. 119–130.

[55] P.Dmitriev, P.Polesciuc, **Contribuţii documentare la istoria minorităţilor naţionale din Basarabia în prima jumătate a secolului al XIX-lea** // *Revista de istorie a Moldovei,* 1994, nr. 2, p. 46–61.

Владимир Царанов

ВАЖНЫЙ ДОКУМЕНТ К 50-ЛЕТИЮ АКАДЕМИЧЕСКОЙ НАУКИ В МОЛДАВИИ

В 1996 г. отмечается полувековой юбилей академической науки в Молдавии. Ровно 50 лет назад, в июне 1946 г., президиум Академии наук Союза ССР принял постановление "Об организации Молдавской научно-исследовательской базы Академии наук СССР в г. Кишиневе". Этот документ означал, что в Молдавии положено начало созданию научно-организационной структуры, в рамках которой надлежало впредь систематически и планомерно проводить научные исследования на высоком уровне.

Это знаменательное событие в культурной жизни республики возникло не вдруг. Оно несомненно имело преемственную связь с прошлым. В течении веков в крае был накоплен определенный опыт научного осмысления собственной истории, окружающей среды, элементов духовной жизни и др.

В канун войны научный потенциал республики был незначительным и сосредоточен в Молдавском научно-исследовательском институте истории, языка и литературы, а также на кафедрах кишиневских педагокического и сельскохозяйственного и Тираспольского педагогического институтов. Естественно, что этими силами невозможно было все охватить, изучать все или хотя бы основные проблемы экономики и культуры республики. За годы войны этот научный потенциал как и все народное хозяйство, в значительной степени был утерян: часть научных кадров не вернулась с войны, научные учреждения были разрушены и разграблены.

Между тем, успешное восстановление и дальнейшее развитие народного хозяйства без помощи науки было невозможно. Научные же возможности самой республики были весьма ограничены. К концу 1945 г. в вышеупомянутом научно-исследовательском институте, в трех его секторах – истории, экономики и языка и литературы насчитывалось всего лишь 15 научных сотрудников. Кроме института действовали также комплексная опытная станция по полеводству, экспериментально-селекционная, плодо-виноградная и картофельно-овощная станции и станция защиты растений, в которых было занято несколько человек. С такими силами нельзя было организовать и оcилить решение научных проблем, связвнных с подъемом народного хозяйства республики. В связи с этим встал вопрос о создании в Молдавии академического научного подразделения, которому было бы под

© Vladimir Ţaranov, 1996.

силой развернуть необходимые исследования. Этот вопрос обсуждался на бюро ЦК КП(б) Молдавии в декабре 1945 г. Однако без санкции союзных инстанций этот вопрос в то время решить было нельзя. Тогда, 18 января 1946 г. председатель бюро ЦК ВКП (б) по Молдавии Ф.М.Бутов обратился в Совет Народных Комиссаров СССР к В.М.Молотову с письмом, озаглавленом "О создании Молдавской базы Академии наук СССР" (См. приложение). В нем он, в частности, отмечал, что для успешного развития промышленности, сельского хозяйства и культуры республики необходимо организовать научные исследования по ряду неотложных проблем. В их числе были названы: изучение почвенного и растительного покрова; классификация почв и методы их рационального использования; флора республики; разработка научных основ виноградарства и виноделия, садоводства и овощеводства; борьба с засухой и использование водных ресурсов для орошения; осушение и хозяйственное освоение плавней Днестра и Прута; разработка вопросов электрификации промышленности, транспорта и сельского хозяйства; использование для этой цели водных сил Днестра, Прута и других рек; выявление и изучение местных строительных материалов. Между тем, подчеркивалось в этом письме, все эти проблемы до настоящего времени не разрабатываются вовсе или разрабатываются крайне слабо. Академия наук СССР научной разработке этих вопросов не уделяет никакого внимания. По той причине, что в самой Молдавии в то время не было необходимых сил для разработки этих проблем, а также имея в виду подготовку условий для создания в дальнейшем Молдавского филиала АН СССР, Бюро ЦК ВКП(б) по Молдавии, сообщалось в письме, сочло необходимым создать в республике Базу АН СССР и просит адресат дать по этому вопросу соответствующее указание Академии наук СССР.

Вышеуказанное письмо Ф.М.Бутова в адрес общесоюзного правительства было первым официальным документом такого ранга, который положил начало практическому решению вопроса о создании академического подразделения в Молдавии. 11 марта 1946 г. Совнарком СССР принял решение об открытии в Кишиневе научно-исследовательской базы Академии наук СССР и поручил последней практически реализовать этот вопрос.

Вскорее президиум АН СССР направил в Молдавию комиссию во главе с членом-корреспондентом АН СССР Б.К.Шишкиным для изучения положения дел на месте. Комиссия пришла к положительному выводу о создании научной академической базы в Кишиневе, помогла наметить основные научные направления будущего подразделения. 18 июня 1946 г. комплекс вопросов , в т.ч. основные научные направления, их кадровое обеспечения, структура, материальная база и другие вопросы были рассмотрены в правительстве республики и в ЦК КП (б) Молдавии. 29 июня того же года президиум Академии наук СССР по докладу чл.-корр. АН СССР Б.К.Шишкина вынес постановление "Об организации Молдавской научно-исследовательской базы АН СССР в Кишиневе". Этим документом утверждалась структура Базы, ее основные направления исследований, штаты в количестве 104 человек, решались вопросы материального обеспечения, и др. Директором Базы был утвержден видный советский ученный историк, вице-президент АН СССР академик В.П.Волгин, кстати, выпустник Кишиневской гимназии. Он многое сделал для становления ее как научного учреждения, укрепления кадрами, развития исследований.

Создание Молдавской Базы АН СССР в 1946 г. положило начало академической науки в республике, явилось важной вехой в истории

культуры Молдавии. В 1949 г. База была преобразована в Молдавский филиал АН СССР, который расширил и укрепил академические исследования в республики, подготовил почву для создания национальной Академии Наук, которая и была образована в 1961 г.

Академия наук Молдавской ССР за кокроткий срок превратилась в разностороннюю и эффективую научную структуру, тесно связанную с экономикой и культурой республики, известную своими научными изысканиями далеко за пределами Молдавии.

Совет Народных Комисаров Союза ССР,
товарищу Молотову В.М.

О создании Молдавской базы Академии наук СССР

Перед Молдавией стоят большие задачи в деле восстановления и социалистичесской реконструкции всего народного хозяйства республики. Для развития промышленности необходимо организовать научные исследования по ряду неотложных проблем. К числу таких проблем относятся: изучение почвенного и растительного покрова; класификация почвы и методы рационального их использования, флора республики; разработка научных основ виноградарства и виноделия, садоводства и овощеводства; борьба с засухой и использование водных ресурсов для орошения, осушение и хозяйственное освоение плавней Днестра и Прута; разработка вопросов электрификации промышленности, транспорта и сельского хозяйства, использование для этой цели водных сил Днестра, Прута и других рек; выявление и изучение местных строительных материалов.

Между тем до настоящего времени все эти проблемы или совсем не разрабатываются или разрабатываются крайне слабо. Академия наук СССР научной разработке этих вопросов не уделяет никакого внимания. Существующие научно-исследовательские учреждения республики (комплексная опытная станция по полеводству, экспериментально-селекционная станция, станция защиты растений, плодовиноградная станция, картофельно-овощная станция) не могут выполнить всех задач, поставленных перед наукой.

В целях решения неотложных задач, поставленных народным хозяйством перед наукой и подготовки условий для создания в дальнейшем Молдавского филиала Академии Наук СССР, Бюро ЦК ВКП(б) по Молдавии считает необходимым создать в Молдавской ССР базу Академии наук СССР и просит Вас дать по этому вопросу соответствующее указание Президиуму Академии наук СССР.

Председатель
Бюро ЦК ВКП(б) по Молдавии Бутов

STUDII

Gheorghe Gonța

UNELE CONSIDERENTE PRIVIND EVOLUȚIA RAPORTURILOR INTERNAȚIONALE ALE MOLDOVEI ȘI A MENTALITĂȚII POLITICE ÎN TIMPUL DOMNIEI LUI ȘTEFAN CEL MARE

În contextul relațiilor internaționale ale Țării Moldovei din a doua jumătate a secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea izvoarele istorice consemnează raporturi externe multiple ale lui Ștefan cel Mare. Un loc deosebit printre ele revin relațiilor politice cu Kievul, Mangupul, cu marele cnezat al Moscovei, precum și cu Țara Românească. Aceste probleme științifice constituie, însă, una din filele diferit sau chiar controversat interpretate în istoriografie. Spre exemplu, o parte din istorici substituie aproape complet relațiile moldo-ruse și moldo-ucrainene din această perioadă[1]. Alții tratează legăturile lui Ștefan cel Mare cu Moscova și Kievul în afara contextului relațiilor internaționale, supraapreciind la maximum rolul lor[2]. În istoriografie și raporturile Moldovei cu Țara Românească sunt prezentate în mod contradictoriu[3].

Totodată, nu am putea spune că există o abundență de izvoare referitor la această perioadă. Însă materialele din arhive și cele publicate ne permit să elucidăm relațiile dintre curtea domnească de la Suceava cu Moscova, Kiev, Târgoviște, Mangup. Lipsurile cauzate de pierderea unei mari părți din arhiva Țării Moldovei, precum și din arhiva rusă, așa-numitele cărți volohe, pot fi compensate cu ajutorul materialelor extrase din alte fonduri depozitate în Rusia, Polonia, Turcia și alte țări, ce se referă la relațiile internaționale din acea epocă[4].

E lucru știut că cele mai strânse legături economice și politice domnii Moldovei medievale le aveau cu vecinii săi – regii Ungariei și Poloniei, ai căror vasali se declarau periodic. Ștefan cel Mare întreține, de asemenea, relații politice cu alte state europene mai îndepărtate: Veneția, Regatul Neapolitan, Cipru, Hanatul Crimeii, Caffa, Statul papal, chiar și cu imperiul din Asia Ak-Koyunlu, etc. Cu toate acestea, raporturile Țării Moldovei cu Rusia, Kievul,

© Gheorghe Gonța, 1996.

Țara Românească, Mangupul în a doua jumătate a sec. al XV-lea au o semnificație deosebită.

Un prim pas cu scopul de a se apropia de Kiev și Moscova Ștefan îl întreprinde chiar în primul deceniu al domniei sale, prin căsătoria lui Ștefan cu Eudochia de la Kiev.

Raționamentele politicii răsăritene a Moldovei și totodată cauzele intensificării ei erau multiple și diverse. E vorba în primul rând de efectul procesului de centralizare a puterii în mâinele marelui cneaz, care decurgea în Rusia Moscovită cu ritmuri sporite. Un mare merit la întărirea Statului Rus l-a avut Ivan al III-lea (1462–1505), care devine "mare cneaz al întregii Rusii", iar în relațiile cu alte state se întitula deseori "țarul Rusiei". Activitatea de reorganizare politică și economică desfășurată de Ivan al III-lea a atins într-o măsură mai mare sau mai mică toate sferele vitale ale societății ruse[5]. Pe la mijlocul secolului al XVI-lea Statul Rus are, după unele calcule, o populație de peste 6 milioane de locuitori[6] și un teritoriu de peste 2 milioane km^2. Acest stat, apărut din cnezatele ruse răzlețe, atrage, fără îndoială, atenția capilor de state din Europa, mai ales ale celor din centrul și sud-estul ei. Conform unor calcule în a doua jumătate a secolului al XV-lea oastea rusă putea atinge în vreme de mare pericol până la 200 mii de oameni. În atare condiții mobilizarea unei oști de circa 100 mii devine o acțiune ușor realizabilă pentru Rusia[7]. Noua mare putere europeană din estul Europei, ca și Moldova, era cointeresată în slăbirea statului Polono-Lituanian. Pacea moldo-polonă încheiată în aprilie 1459 și reînnoită în martie 1462 și iulie 1468 duce la o oarecare aplanare a raporturilor externe dintre curțile de la Suceava și Cracovia. Implicată în războiul cu Ordinul teutonic (1454–1466) Polonia se străduie să evite conflictele de la sud. Însă pentru Ștefan era clar că intențiile expansioniste polone în Moldova nu dispar din politica curții de la Cracovia. Iată de ce în perspectivă Moldova continuă politica de opțiune între suzeranitatea polonă și cea ungară, având sarcina slăbirii ambelor puteri.

Unul din primii pași ai domnului moldovean în această direcție a fost efectuat prin apropierea sa cu Simion Olelcovici, cneazul kievean. E cunoscut în istoriografie faptul că Simion Olelcovici continua politica tatălui său Olelca Vladimirovici în privința ieșirii din componența Principatului Lituaniei, slăbind astfel poziția regelui polonez în regiune[8].

Căsătoria lui Ștefan din 1463 cu sora lui Simion Eudochia întărea legăturile Sucevei cu Kievul. Pe de o parte ea este îndreptată spre o colaborare directă cu Kievul, fiind condiționată de faptul că anume în 1463 feudalii lituanieni, în frunte cu familia ortodoxă a Olelcovicilor, cereau restituirea Podoliei, teritoriu vecin cu Moldova, pe care Iagelonii îl integraseră Regatului polonez încă din 1424. Importanța acestui ținut, ca și al Volâniei și Ruteniei, aflate în aceeași situație, ca zonă de tranzit și ca furnizor de cereale pentru comerțul pontic, era destul de mare pentru Moldova[9]. Kievului și Vilnei prin aceste legături li se deschidea negoțul cu Levantul, în locul traseului care urma pe malul drept al Niprului până la țărmul de nord al Mării Negre, stăpânit și vămuit de tătarii Hoardei de Aur. Noua cale comercială trecea prin Liov și Moldova[10].

Pe de altă parte căsătoria lui Ștefan din 1463 cu Eudochia mai are o semnificație. Domnul era conștient că în acea perioadă regele Poloniei putea

întreprinde totul pentru a curma tendințele separatiste ale cneazului kievean. Așa și se va întâmpla în curând, când la moartea lui Simion, în 1470, Cazimir al IV-lea decide ca Kievul să fie condus de un demnitar numit de marele cneaz al Lituaniei[11]. Astfel dispare funcția tradițională de cneaz al Kievului. Iată de ce se pare că Ștefan de la bun început a întrevăzut că prin această căsătorie obține posibilitatea de a se apropia de Statul Rus în ascensiune. Prin mama ei Anastasia, sora marelui cneaz al Moscovei, Vasile al II-lea Orbul, Eudochia era vară cu Ivan al III-lea[12]. Izvoarele confirmă în continuare că anume aceste legături de rudenie au fost folosite din plin de către Ștefan.

În afară de cele expuse mai sus, în parte bine elucidate în istoriografie, am mai spune aici că unele aspecte ale relațiilor moldo-ruse au fost puțin abordate. Avem în vedere semnificația căsătoriei lui Ștefan cu Eudochia pentru a ridica prestigiul Moldovei în contextul relațiilor internaționale, mai ales în cadrul lumii creștine ortodoxe. Căderea Constantinopolului în 1453 a zguduit lumea întreagă, și mai ales cea creștină. După această lovitură în Europa se răspândește teoria politică și religioasă despre a treia Romă, unde ar trece centrul lumii creștine ortodoxe. Rolul de Roma a treia pe care și-l asuma și îl râvnea Moscova a fost, fără îndoială, examinat și la Suceava. Doar Moldova, aflându-se în vecinătatea țărilor balcanice încorporate în Imperiul otoman, participa activ la frământările politice și discuțiile din lumea creștină ortodoxă.

În condițiile când războiul valaho-turc din 1462 a slăbit mult țara vecină, supunând-o practic Porții[13], se ridică prestigiul politic și religios al Moldovei în Peninsula Balcanică. Contactele politice cu knejii Olelcovici țin să contribuie la constituirea în Moldova a zonei de legătură a creștinilor ortodocși din Balcani cu statele europene. Se pare că acest moment îl atenționează autorul anonim al cronicii moldovenești din secolul al XV-lea. El scrie la anul 1463 că "Și-a luat Ștefan doamnă principesă Evdochia drept credincioasă, de la Kiev, sora lui Simion țarul"[14]. Menționându-l pe Simion cu titlul de țar, cronicarul accentua că prin Evdochia și Ștefan devine în posesia titulaturii înalte de împărat din fostul Imperiu bizantin, ce ridica prestigiul domnului în lumea creștină. Legăturile de rudenie cu casa cneazului de la Kiev facilitau contactele cu noul centru al lumii creștine ortodoxe Moscova. Moldova în așa fel se afirmă ca țară de interferență a Moscovei cu lumea creștină ortodoxă din Balcani. Evenimentele de mai apoi ne confirmă această teză. Anume prin Moldova se realizează în continuare contactele cu Rusia a fețelor bisericești și a liderilor politici din Balcani[15]. De asemenea e cunoscut faptul că unii feudali și reprezentanți ai clerului au găsit azil politic în Moldova. Politica de constituire în Moldova a unui centru a lumii creștine ortodoxe și de întărire a bisericii ortodoxe din țară avea și sarcina de a organiza lupta antiotomană, precum și de a împiedica declanșarea expansiunii polone, ungare și a bisericii catolice în spațiul românesc la nord de Dunăre[16].

Însă pe prim plan în politica externă a Moldovei se plasează lupta antiotomană. Anume în acea perioadă se pune începutul schimbărilor în gândirea politică din Moldova, metamorfoză cauzată de același eveniment – căderea Constantinopolului. Ecoul prăbușirii străvechii capitale a Imperiului roman de Răsărit a fost cu totul extraordinar în epocă. În țările europene apar multe proiecte de luptă antiotomană, de organizare a cruciadelor contra musulmanilor turci și de eliberare a țărilor balcanice și a Constantinopolului. În

cadrul acestor planuri e tratat conceptul umanist al reconstituirii Daciei. După cum se menționează în istoriografie în proiecte apare pentru prima oară politizată și denumirea de Dacia[17]. În vestitul mesaj către creștini, tipărit în decembrie 1454 în Germania, se pot citi următoarele rânduri: "Ridicați-vă toți, regi creștini, ai Franței, Angliei, Castiliei și Navariei, ai Boemiei și Ungariei, ai Portugaliei și Aragonului, ai Ciprului, Daciei și Poloniei, ai Danemarcii, Suediei și Norvegiei. Ajutați cu puterea voastră să învingem pe turci"[18].

Faptul că în acea vreme politicienii Europei utilizează terminul "Dacia", desemnând prin el o comunitate etnică și o formațiune statală, ne demonstrează o dată în plus că în conștiința europeană era înrădăcinat de-a binelea adevărul istoric despre unitatea poporului român, răzlețit de timp în două state românești. Introducerea în sistemul terminologic politic al vremii a noțiunii "Dacia" echivalează de fapt cu un apel la unitatea forțelor române, în condițiile în care se făcea un apel înflăcărat și la unirea tuturor puterilor creștine europene[19].

Nu vom greși, desigur, spunând că ni se dezvăluie aici un fenomen istoric semnificativ în politica Moldovei din a doua jum„tate a secolului al XV-lea. Ștefan chiar de la începutul domniei a utilizat în politica externă ideea, răspândită în continuare cu insistență în sursele ortodoxe sud-dunărene, prin discursurile umaniștilor bizantini și sârbi, despre unitatea istorică a statelor locuite de români în cuprinsul fostei Dacii. O astfel de sarcină era pe deplin stăvilită de tradiția istorică despre existența a două state românești la nordul Dunării Inferioare în frunte cu dinastiile Basarabilor și Mușatinilor. Ștefan, însă, a încercat prin politica sa să folosească această tradiție istorică în folosul Moldovei și al unității naționale. După sfârșitul tragic al lui Vlad Țepeș, domnul Moldovei tot mai des e recunoscut în chip unanim drept supremul conducător al lumii românești, singurul capabil s-o apere de dușmanul otoman[20].

Rezumând deocamdată cele relatate, devine evident faptul că prima căsătorie a lui Ștefan cel Mare a fost bine chibzuită și urmărea scopuri concrete de o mare semnificație pentru Moldova. Pornind de la interese politico-militare concrete, domnul Țării Moldovei programa, fără îndoială, adeziunea sa la grupările și forțele cu poziție vădită împotriva Poloniei și Lituaniei. Legăturile strânse cu Kievul, permiteau, în parte, să fie coordonate acțiunile dintre ambele părți și, totodată, îi dădeau posibilitate lui Ștefan să fie la curent cu ceea ce se petrecea în Regatul polonez și Marele ducat al Lituaniei. Totodată, prin această direcție de politică externă se realiza și tendința de a se apropia de Moscova.

Pe de altă parte, pentru Moldova contactele dinastice cu Kievul permiteau realizarea "politicii pontice", adică un ansamblu de negocieri diplomatice ținând să asigure cadrul necesar dezvoltării comerțului Moldovei în Marea Neagră[21].

Cu alte cuvinte, prin căsătoria cu Evdochia Ștefan nu numai că urma tradiția bizantină ortodoxă, dar urmărea și scopul de a transforma Moldova în centru de contact al creștinilor din Balcani cu Europa și cu Rusia, în calitatea ei de Roma a treia, iar paralel cu aceasta și scopul de a realiza unirea cu Țara Românească într-un stat unitar sub sceptrul Mușatinilor.

Întru argumentarea și dezvăluirea concluziei de mai sus considerăm necesar să ne oprim la politica antiotomană promovată de curtea domnească de

la Suceava, problemă elucidată, de altfel, pe larg în istoriografie[22]. Se știe că la începutul anilor 70 ai secolului al XV-lea Moldova se include direct în lupta antiotomană prin acțiunile sale militare din Țara Românească. În lucrarea de sinteză referitoare la domnia lui Ștefan cel Mare cunoscutul istoric Șerban Papacostea menționează că "războiul dintre Ștefan și Radu cel Frumos a fost ultima și cea mai violentă manifestare a luptei îndelungate a celor două state românești pentru controlul asupra gurilor Dunării și pentru exploatarea drumului comercial care lega Marea Neagră cu Europa Centrală". "La etapa inițială, – scrie autorul – inițiativa i-a aparținut lui Radu cel Frumos, care a încercat să readucă Chilia sub stăpânirea Țării Românești, țel de politică externă al țării care nu avea să fie abandonat decât după cucerirea de către turci a Chiliei"[23].

În acest contextul cauzelor ce au determinat această confruntare am putea, credem, să vorbim și de politica curții de la Suceava pentru a realiza uniunea Moldovei cu Țara Românească în cadrul luptei antiotomane. Inițiativa generală a confruntării îi aparține, cu unele excepții, domnului moldovean.

Conflictul propriu-zis a izbucnit în 1470, când domnul Țării Românești a început atacul, probabil în colaborare cu o flotă otomană sosită la Dunăre. Reacția lui Ștefan a fost rapidă și necruțătoare. La sfârșitul lui februarie 1470 el a intrat în Țara Românească și a dat foc Brăilei și Cetății de Floci. După cum scrie Ș.Papacostea, obiectivele alese de Ștefan reprezintă principalele centre comerciale ale Țării Românești pe linia Dunării[24]. Atacurile reciproce au continuat și în anii următori. Astfel, în 1471 Radu cel Frumos a pătruns în fruntea oștilor sale în Moldova cu sarcina de a-l scoate din domnie pe Ștefan cel Mare. Fiind respinse la 7 martie 1472 la Soci, oștile muntene se retrag iute din țară.

Anume în toiul desfășurării acestor evenimente și în cadrul politicii antiotomane cu scopul ridicării prestigiului Moldovei pe arena internațională Ștefan s-a căsătorit cu Maria de Mangup. Căsătoria din toamna anului 1472 dădea domnului Moldovei și întregii țări o deosebită pondere și autoritate pe arena internațională, venită de la strălucirea neamului împărătesc al Comenilor din Imperiul bizantin, de unde provenea Maria de Mangup[25].

Cronica de la Bistrița spune că în septembrie 1472 și-a luat Ștefan doamnă principesă Maria de Mangup (doamnă în anii 1472–1477)[26]. Observăm că cronicarul o numește pe Maria de Mangup, ca și pe Eudochia din Kiev, principesă. Cronica moldo-polonă scrie: "Și-a luat voievodul soție pe Maria de Mangup, acolo era împărăție creștină cu țarul din Perecop[27]. Am putea spune că a doua căsătorie a domnului are întrucâtva aceleași laitmotive ca și prima căsătorie cu Eudochia. Pe acoperământul Mariei de Mangup, decedată la 19 decembrie 1477, ea e înfățișată în lungi și scumpe veșminte demnești, purtând o coroană bizantină cu vulturul împărătesc cu două capete și cu armele Bizanțului cusute în colțurile stofei[28]. Avem aici stema și însemnele împăraților bizantini, strămoșii Mariei de Mangup, care au ridicat mult rolul și autoritatea Țării Moldovei în regiune și în lumea creștină ortodoxă[29].

În acest context Ștefan, folosindu-se de angajarea sultanului în lupta cu Ak-Koyunlu, în noiembrie 1473 a dat conflictului cu Țara Românească o nouă întorsătură. El a intrat în țara vecină în fruntea unei puternice oști, l-a înlăturat din domnie pe Radu cel Frumos, vasalul Porții otomane, și a instalat în locul

său un domn potrivit vederilor sale politice – pe Laiotă Basarab, adept fidel al politicii antiotomane[30].

În anii 1470–1473 Ștefan cel Mare s-a convins încă o dată de viabilitatea tradiției istorice referitoare la existența a două state românești la nordul Dunării de Jos. Ea nu accepta conceptul existenței unui stat unic sub domnia uneia din cele două dinastii românești. Anume cu scopul de a atrage de partea sa boierimea din Țara Românească pentru realizarea ideea formării unui front unic antiotoman pe linia Dunării domnul moldovean ia decizia de a-l înlocui pe Radu cel Frumos cu un domn din dinastia Basarabilor potrivit cu vederile sale.

Politica Moldovei în Țara Românească a fost preconizată, se pare, de la început pentru o durată lungă și nu se limita doar la acțiunile din 1473, când sultanul plecase cu aproape toate forțele sale militare în companie contra statului asiatic Ak Koyunlu[31]. Eminentul om politic și de stat moldovean, ținând seama de absența constantă a coaliției efective antiotomane în Europa, a întrevăzut necesitatea continuării politicii de alcătuire a unui front comun antiotoman cu Țara Românească.

După cum scrie în lucrarea amintită și Ș.Papacostea: "Încercarea perseverentă a lui Ștefan de a atrage Țara Românească în coaliția antiotomană constituia condiția esențială a succesului. Ea a fost una din ideile dominante ale acțiunilor sale în toiul războiului antiotoman și avea să marcheze cel mai de seamă efort desfășurat până atunci pentru a asocia cele două țări într-o luptă comună împotriva unei primejdii externe comune[32].

Astfel, în această perioadă, sub influența factorului extern, se constituie mentalitatea politică ce corespundea epocii respective: uniunea politică a Țărilor Române în fața expansiunii otomane, păstrând tradiția medievală de existență a două state sub domniile Basarabilor și Bogdăneștilor. Însă diplomația moldovenească înaintează conceptul uniunii nu a două state obișnuite europene, ci a două state românești înrudite.

Nu este așadar de mirare faptul că anume în perioada dată e înlocuit vechiul concept răspândit în Țara Românească și Moldova a existenței exclusive la nordul Dunării de Jos doar a unei țări românești. Conform vechiului concept răspândit la Curtea de Argeș și Târgoviște se declara existența în spațiul Carpato–Danubian a unei singure țări românești, denumită Valahia. Țara situată la est de Carpați era declarată Țara Moldovei sau Țara Bogdanilor. Iar la curtea domnească de la Baia și Suceava până acum Țării Românești insistent i s-a spus inițial Basarabia, Țara Basarabilor, Țara Basarabească, iar mai târziu și Țara Muntenească, însă nicidecum Valahia.

Acest refuz consecvent din Moldova și Țara Românească de a utiliza o terminologie adecvată, care să recunoască și pentru ținutul vecin de la sud de Carpați, și pentru cel de la est de Carpați calitatea de "Țara Românească" ni se pare prin el însuși deosebit de sugestiv. Bogdăneștii, precum și Basarabii, în cadrul politicii de centralizare a statelor lor, tind să izoleze Moldova și, respectiv, Țara Românească de celelalte părți ale arealului locuit de români. Astfel, se cristalizează o mentalitate politică a existenței unei singure țări cu caracter românesc în spațiul de la nordul Dunării: a Statului Moldovenesc, proprietate a Bogdăneștilor, sau a Țării Românești, proprietate a Basarabilor. Ea reprezintă o etapă semnificativă în evoluția gândirii politice în Moldova și Țara Românească.

Se poate afirma că eforturile lui Ștefan cel Mare în Țara Românească în anii 1473–1482 cu sarcina de a schimba domnii vasali Porții otomane prin adepții politicii promovate de curtea de la Suceava – Laiotă Basarab, Vlad Țepeș, Basarab cel Tânăr sau Țepeluș, Mircea și Vlad Călugărul, precum și instituirea unui sistem suzerano-vasalic se fac concomitent cu răspândirea conceptului despre existența a două state românești la nord de Dunăre. În textul italian al mesajului lui Ștefan cel Mare către dogele Veneției din 8 mai 1477 se folosește în două rânduri formula "l'altra Vlahia" (respectiv "l'altra Valahia") adică "cealaltă Țară Românească" pentru a desemna statul dintre Carpați și Dunărea de Jos[33], de unde se poate deduce că, în viziunea domnului, și Moldova era o "Țară Românească".

Ni se pare concludentă în acest sens și informația din cronica de la Bistrița ce se referă la moartea soției lui Radu cel Frumos, Maria Despina, prizoniera lui Ștefan cel Mare din 1473 și mamă soacră a domnului din 1478. Cronicarul scrie: " a murit la 11 mai 1500 Maria Despina soția lui Radu voievod, domnul Ugrovlahiei[34]. Termenul de Țară Românească e folosit prima oară în cronicile slavo-romane din sec. al XV-lea.

Ne rămâne să arătăm că această nouă viziune a domnului ne-o confirmă și așa-numita cronică moldo-slavonă apărută în primii ani de după moartea lui Ștefan cel Mare, unde apar înregistrări în scris referitoare la teoria descendenței din romani a moldovenilor[35]. Frații Roman și Vlahata[36], așezați de această cronică la originea neamului nu sunt altceva decât personificarea celor două denumiri ale românilor: denumirea de sine – "român", și cea folosită de străini – "valah", "valachus". Fragmentul dat constituie expresia unei ideologii conștientă de sine, elaborată de pe poziții ortodoxe și cu indiscutabile accente "naționale". Avem elaborată prima teorie românească despre originea neamului[37]. Este cazul să precizăm că maturizarea conceptului și poziției noi a curții de la Suceava a exercitat o presiune considerabilă asupra viziunii referitoare la conflictul dintre Țara Românească și Moldova. Până atunci în cronici el este numit "război" drept al Moldovei cu Țara Românească. Cronica a doua de la Putna, scrisă mai târziu, relata următoarele: "În februarie a aceluiași an (1470) diavolul dușman al faptelor bune a aținat dușmănie între voievozii Ștefan și Radu, ca urmare Ștefan a luat Brăila și a ars-o"[38]. Putem, deci, conchide că cronicarul moldovean dezaprobă conflictul dinte cele două țări românești.

De aici se desprind cel puțin două idei călăuzitoare ce trebuie folosite nemijlocit în cercetarea problemei date. Pe de o parte, apare în lumina ei reală semnificația legăturilor dinastice cu Kievul și Mangupul întru realizarea noilor concepte politice survenite după căderea Constantinopolului. Documentele vin să sprijine această teză. Astfel, în epilogul Tetraevanghelului din 1473, ce face parte din patrimoniul mănăstirii Humor, lui Ștefan i se spune "țar"[39]. Autorul Cronicii de la Bistrița scrie cu o mare mândrie și entuziasm că, după strălucita bătălie de la Vaslui la întoarcere în capitală au ieșit să-l întâmpine pe biruitor mitropolitul cu mare alai, slăvind pe sufletul Dumnezeu și blagoslovind țarul cu cuvintele "Să trăiască țarul"[40].

Pe de altă parte, este vădit că începând cu anii 70 ai secolului al XV-lea Ștefan cel Mare atribuie o atenție mare raporturilor cu Țara Românească în organizarea rezistenței antiotomane. Izvoarele și evenimentele din prima

jumătate a anilor 70 ai secolului al XV-lea ne permit să constatăm o evoluție în politica Moldovei față de Țara Românească în acest răstimp.

În continuare guvernul lui Ștefan cel Mare în general promovează în această direcție aceeași politică stabilită la mijlocul anilor 70 ai secolului al XV-lea, care înregistrează o evoluție interesantă.

Războaiele moldo-otomane de o importanță multilaterală pentru țară și regiunea de la nordul Dunării ne interesează în acest context prin felul cum s-au dezvoltat relațiile moldo-muntene în această perioadă de grea cumpănă. E știut faptul că domnii Țării Românești participă în campaniile otomanilor din Moldova. Despre participarea în campania din 1474–1475 asupra Moldovei scrie doar cronica moldo-germană[41]. În schimb informații referitoare la participarea oștii muntene în campania din 1476 asupra Moldovei ne prezintă toate cronicile slavo-romane din sec. XV–XVI, precum și cea moldo-polonă[42]. Era clar că toate eforturile diplomatice și militare ale lui Ștefan cel Mare în Țara Românească cu scopul de a aduce la tronul de la Târgoviște voievozii fideli și aliați în lupta antiotomană din din rândurile Basarabilor au eșuat[43]. Fiind ridicați în scaunul domnesc cu susținerea Moldovei, descendenții Basarabilor trec de partea turcilor, abandonând lupta antiotomană. Ei devin exponenți ai politicii majoritare boierești ce promova tactica compromisului cu Poarta și a păstrării autonomiei în cadrul regimului suzeranității otomane.

Tocmai astfel se explică evenimentele din perioada campaniilor otomane 1474–1475, 1476. Rămânând una din ideile dominante ale acțiunii sale, în tot timpul războiului cu turcii politica atragerii Țării Românești în coaliția antiotomană nu se încununează cu careva succese. Însă acest efort de mare semnificație, desfășurat pentru a asocia cele două țări într-o luptă comună împotriva unei primejdii externe comune nu se sfârșește în vara anului 1476. În noiembrie 1476 Ștefan, împreună cu oastea trimisă în ajutor de regele Matias Corvin, intră în Țara Românească, aducând-o încă o dată în tabăra puterilor creștine[44]. Concomitent cu aceste acțiuni militare Ștefan în 1478 a imprimat raporturilor moldo-muntene o nouă semnificație politică. În 1478 Ștefan cel Mare se căsătorește cu fiica lui Radu cel Frumos Maria Voichița, care se găsea din 1473 ca ostatecă la curtea de la Suceava. Astfel, Ștefan pune începutul legăturilor dinastice cu Țara Românească, ce trebuiau să apropie ambele state românești.

Noua orientare în activitatea de politică externă a lui Ștefan cel Mare în raporturile cu Țara Românească devine înțeleesă pe deplin mai cu seamă peste un an de zile, în iunie 1479, când se naște primul copil al domnului și al Mariei Voichița. Fiind băiat Ștefan pune în aplicare o altă variantă de acțiune în raporturile cu Țara Românească. Fiul nou-născut este botezat cu nume dublu Bogdan-Vlad și apare astfel într-o vreme în documentele cancelariei de stat moldovenești[45]. Atrage atenția cel de-al doilea nume, Vlad, obișnuit numai în familia dinastică din Țara Românească, ceea ce presupune intenția lui Ștefan cel Mare de a-l așeza la momentul potrvit în scaunul domnesc de la miază-zi de Carpați, și mărturisește despre planurile sale de uniune a celor două dinastii: Basarabii și Mușatinii. Ipoteza căpăta un temei în plius dacă ne gândim că în 1479 succesorul oficial al lui Ștefan cel Mare la tronul Moldovei este un alt fiu, Alexandru, născut din căsătoria cu Eudochia. Firește, eforturile depuse de Ștefan în legătură cu Țara Românească pot fi interpretate ca fiind dictate

exclusiv de realitatea interdependenței politico-militare a celor două state, de care el era perfect conștient[46]. Prin uniunea dinastică realizată odată cu ridicarea la tronul Țării Românești a lui Bogdan-Vlad, frontul antiotoman, inițiat de Ștefan cel Mare, ar fi devenit un bastion de nădejde îndreptat împotriva turcilor.

Evoluția gândirii politice în Moldova continuă. La est de Carpați tot mai consecvent este utilizată terminologia care recunoaște pentru teritoriul dintre Carpați și Dunărea de Jos calitatea de "Țara Românească" (l'altra Valachia).

Noul pas conceput în vederea uniunii dinastice și politice a celor două state românești domnul n-a mai ajuns să-l realizeze. În 1496, după moartea fratelui mai mare Alexandru, Bogdan-Vlad devine succesorul oficial al lui Ștefan cel Mare. După aceasta Bogdan al III-lea încetează să mai fie pomenit în acte cu ambele nume. Vlad dispare pentru totdeauna odată cu proiectele de uniune dinastică ale tatălui său[47]. De aici, însă, nu rezultă în mod obligatoriu că odată cu abolirea prenumelui moștenit de la bunicul de pe mamă (Vlad Dracul) și unchiul său munteam (Vlad Țepeș) Bogdan va renunța și la planurile de uniune dinastică concepute de tatăl său[48]. Astfel, soția lui Bogdan al III-lea cel Orb devine Ruxandra, fiica lui Mihnea Vodă cel Rău și sora lui Mircea Pretendentul. E semnificativ faptul că și alți urmași ai lui Ștefan continuă politica legăturilor dinastice cu Țara Românească. Fiul lui Bogdan, Ștefăniță, se căsătorește cu fiica domnului Țării Românești Neagoe Basarab – Stana. Soția lui Mircea Vodă Ciobanul (1545–1554, 1557–1559) a fost doamna Chiajna, fiica lui Petru Rareș. Sora sa Ruxandra era doamna Moldovei, soția lui Alexandru Lăpușneanu, etc.

Pentru a elucida mai larg și a înțelege evoluția politicii externe și a mentalității politice în contextul raporturilor internaționale ale Moldovei expuse mai sus nu va fi de prisos, credem, dacă zăbovim și asupra alianței dinastice a lui Ștefan cel Mare cu Rusia în ultimele decenii ale secolului al XV-lea. E vorba de căsătoria fiicei lui Ștefan cu fiul lui Ivan al III-lea, Ivan Ivanovici sau Ivan cel Tânăr.

În prezentarea obișnuită a evenimentelor se relata că noua alianță politică a lui Ștefan cel Mare e cauzată de înrăutățirea și încordarea raporturilor moldo-polone în acea perioadă. La curtea de la Cracovia se elaborează de către Filippo Buonaccorsi Callimachus, sfetnic al regelui, șef al corpului diplomatic polon un proiect de expansiune asupra Moldovei. Planul prevede în cadrul luptei antiotomane cucerirea Moldovei, înscăunarea la început la tronul acesteia a unui fiu al lui Cazimir al IV-lea și încorporarea în perspectivă a țării de către Regatul polon. Astfel, conform proiectului, în Moldova urma să se formeze un bastion de nădejde împotriva expansiunii otomane, fapt mult trâmbițat de către oficialitățile polone. Momentul principal, însă, era că Polonia își realiza visul de secole de a lărgi posesiunile pe contul Moldovei și de a ieși la Dunăre și Marea Neagră, luând în mâini comerțul de tranzit moldovenesc[49].

În așa condiții crește și tendința curții de la Suceava de a întări relațiile sale cu toate puterile antipolone, și mai ales cu Rusia. În acest context contactele cu Rusia tot mai frecvent sunt menționate în izvoare. La convorbirile Senatului Venețian cu Hanatul din Crimeea, la mijlocul anilor 70 ai secolului al XV-lea, ce aveau sarcina de a declanșa o ofensivă contra

Imperiului otoman în direcția "Mării Negre și a Moldovei", este atras și Ivan al III-lea, care aproba în parte planurile antiotomane[50].

Se poate presupune că angajarea curții de la Moscova în proiectul dat se face cu concursul diplomaților moldoveni care activau în numele coaliției antiotomane, unde un rol însemnat îl juca Ștefan cel Mare. Politica curții de la Moscova față de tătari a atras mai demult atenția lui Ștefan. În convorbirile lui Ivan al III-lea cu Hanatul din Crimeea, începute în 1472–1473 cu scopul luptei comune împotriva forțelor aliate ale polonezilor și tătarilor Hoardei de pe Volga, domnul Țării Moldovei a întrevăzut posibilitatea neutralizării tătarilor crâmleni și chiar eventuala alianță cu Mengli Ghirei[51]. În același timp, relațiile bune cu hanul crâmlean puteau să aplaneze confruntările moldo-otomane.

Intensificarea contractelor cu Rusia e menționată în solia moldovenească trimisă la Moscova în 1479, cu misiunea referitoare la o oarecare "afacere"[52] K.V.Bazilevski admite că "afacerea" nu se referă la proiectul de alianță dinastică dintre familiile guvernante din Suceava și Moscova. Se pare, continuă autorul, "afacerea" se referă la rugămintea lui Ștefan de a-l ajuta contra expansiunii turco-tătare[53]. Însă momentul a fost favorabil pentru Ștefan ca anume în această perioadă să ducă și convorbirile cu Ivan al III-lea despre fiica sa și a Evdochiei, Elena, și fiul marelui cneaz Ivan cel Tânăr, moștenitorul tronului rus. În instrucțiunea către solul rus în Crimeea Ivan Zvenț se menționează: "Și când țarul (tătar – *Gh.G.*) va porunci ca să-l conducă pe omul marelui cneaz la voievodul Moldovei, atunci cneazul Ivan Zvenț să-i dea drumul fără zăbavă și omul cneaghinei Fedca, și să-i poruncească să vorbească în numele ei voievodului Moldovei după cum i se poruncise"[54]. E vorba de omul trimis de sora soției lui Ștefan cel Mare Eudochia, pe nume Feodosia Alexandrovna Olelcovici, mătușa Elenei[55]. Deci, casa princiară din Kiev, înrudită atât cu Ivan al III-lea, cât și cu Ștefan joacă rolul de intermediar în întocmirea legăturilor dinastice. Inițiativa, după cum ne-o atestă izvoarele și conform părerilor istoricilor, îi aparține lui Ștefan cel Mare.

Ideea politică referitoare la această căsătorie dinastică se pare că apare în Moldova la mijlocul anilor 70. Ea este însușită de la aliatul și cumnatul lui Ștefan cel Mare, principele din Mangup, Isac. Anume el e primul care a propus în nenumărate rânduri lui Ivan al III-lea în anii 1473–1475 căsătoria fiicei sale cu tânărul moștenitor al tronului Moscovei, Ivan Ivanovici[56]. E știut că curtea de la Moscova susține propunerea principelui din Mangup și începe o rundă de convorbiri, care-s întrerupte de expansiunea turcă în regiunea pontică și de acapararea de către sultan a Mangupului[57]. Apropierea dintre Rusia și Mangup s-a soldat cu avantaje reciproce. Unul din ele constă în faptul că principatul din Mangup, ca stat independent al împăraților Comneni din Imperiul bizantin, îi permitea lui Ivan al III-lea, precum preconizase în 1472 și Ștefan cel Mare, să se înrudească cu aceștea, și astfel să ridice cu mult autoritatea Rusiei în fața creștinilor ortodocși.

Ni se impune astfel o interpretare mai complexă a evenimentelor. Pentru a lămuri evoluția politicii promovate de Ștefan în estul Europei trebuie anume să admitem că după acapararea de către turci a Mangupului în 1473 Ștefan a preluat de la cumnatul său răposat Isac ideea legăturilor matrimoniale cu Rusia, prin căsătoria lui Ivan cel Tânăr cu fiica sa Elena. Pentru a stimula convorbirile cu Moscova domnul se declară continuator al Comnenilor din Mangup, cea ce

ridica autoritatea Moldovei în lumea creștină ortodoxă, în special interesul lui Ivan al III-lea față de Ștefan cel Mare.

După cum reiese din izvoare cneazul moscovit a acceptat inițiativa domnului moldovean. Ultimul trebuia să trimită la Moscova pentru definitivarea convorbirilor "pe un om al său"[58]. Nu se știe cauza, dar Ștefan n-a trimis în 1479 solul său la Moscova. În continuare inițiativa o ia Ivan al III-lea, care în 1480 trimite solul său la Suceava. În condițiile confruntărilor cu Iagiellonii Ivan al III-lea era și mai interesat să atragă de partea sa Moldova, care a constituit pentru Rusia unul din principalele sprijine externe.

E necesar de subliniat încă un aspect a cointeresării lui Ivan al III-lea în reînnoirea convorbirilor moldo-ruse în 1480. Anume în acea perioadă se depune un nou efort al feudalilor ortodocși din Ucraina pentru a restabili puterea cneazului de la Kiev[59]. De aici intensificarea politicii antiiagielone a Moscovei în care este antrenată și Moldova. La rândul său convorbirile moldo-ruse referitoare la căsătoria Elenei cu Ivan cel Tânăr sunt folosite de Olelcovici cu scopul de a coordona planurile comune cu Ivan al III-lea pentru a alipi pământurile ucrainene la Rusia[60]. În ceea ce ne privește, considerăm că Kievul nu era doar un intermediar al convorbirilor moldo-ruse, ci chiar un partener în mare măsură interesat în realizarea contractelor dintre Moscova și Suceava.

De data aceasta, Ștefan hotărăște să trimită la 1480 o solie de răspuns pentru a continua convorbirile. Cu sarcina de a le urgenta el se adresează în același an lui Cazimir să-i permită trecerea soliei sale la Moscova[61]. La început regele refuză să acorde permis de trecere solilor moldoveni.

Se pare că atacurile tătarilor din Crimeea, aliații lui Ivan al III-lea, asupra pământurilor ucrainene până la Kiev duce la eliberarea permisului din partea lui Cazimir pentru deplasarea solilor moldoveni și ruși, spre Moscova și Suceava, pe teritoriul stăpânit de Iagielloni[62].

Schimbul de solii din anii 1481–1482 a dus la încheierea convorbirilor referitoare la căsătoria dinastică. La sfârșitul anilor 1482, după cum relatează cronica din Liov, o mare solie rusă, în frunte cu cnejii Andrei și Petru Mihailovici Pleșceev, se îndreaptă din Suceava spre Moscova cu mireasa Elena, numită în Rusia Voloșanca sau Ștefanovna, însoțită de o reprezentativă solie moldovenească. Alaiul de nuntă ajunse la Moscova la sfârșitul lui decembrie, iar l-a începutul anului 1483 are loc nunta pompoasă la curtea marelui cneaz[63]. Ulterior Elenei i-a revenit un rol important în viața politică de la curtea din Moscova.

Evident este vorba nu de o simplă căsătorie, ci de încheierea unei alianțe dinastice cu perspective clare în diferite acțiuni politice dintre Moldova și Rusia. Se poate spune cu certitudine că în această perioadă solia moldovenească, în numele lui Ștefan cel Mare, semnează convenția dintre Moldova și Rusia, care se înscrie în cadrul coaliției împotriva Iagiellonilor. În ultima trebuia să intre, în afară de Moldova, Hanatul Crimeii, Ungaria și Imperiul sfânt german[64].

Cronicile slavo-române din secolele XV–XVI sau nu relatează nimic despre această căsătorie, sau prezintă informații foarte scunde despre decedarea în 1490 a lui Ivan Ivanovici[65]. Cea mai amplă informație despre acest eveniment ne-o oferă Cronica a II-a de la Putna: "În anul 1490 a decedat Ioan, fiul marelui cneaz al Moscovei, tatăl marelui cneaz Dimitrii, nepotul lui Ștefan

Voievodul"[66]. Cronicile ruse ne oferă mai multe referințe despre această căsătorie[67]. E necesar să subliniem că cronicile și izvoarele ruse[68] folosesc pentru aliata Moldova în exclusivitate doar termenii de Valahia, pământ voloșesc, voievodul voloh[69]. Adică, Rusia recunoaște în această perioadă denumirea de "țară românească" pentru Moldova, accentuând locul deosebit al domnului moldovean în spațiul fostei Dacii la nordul Dunării de Jos.

Izvoarele consemnează că în această perioadă se ivesc și noi concepte ideologice răspândite la curțile de la Moscova și Suceava. Din Moldova se difuzează în Rusia conceptul politic despre pericolul expansiunii otomane și sarcina creștinilor ortodocși de a lupta contra musulmanilor. După cum se relatează în istoriografie, în cercurile ruse era răspândit pe larg mesajul lui Ștefan cel Mare către Ivan al III-lea, în care se accentuiază: "Iar acum turcii au trecut Marea Neagră și au luat Caffa. Să luăm dară aminte de cu vreme"[70]. Nu întâmplător acest mesaj politic al lui Ștefan despre necesitatea unității antiotomane ale creștinilor a ajuns până la noi în culegerile particulare, deși el avea un caracter oficial[71]. Sarcina politică de evidențiere a obârșiei creștine ortodoxe a moldovenilor, și prin aceasta a unității ortodoxe moldo-ruse, o conține și compartimentul din cronica Voskresenskaia, în care este inclus articolul privitor la Moldova, ce poartă denumirea "Povestirea în scurt despre domnii moldoveni de când s-a început Țara Moldovei"[72].

Jumătate din acest pasaj al cronicii ruse, numită și cronică slavo-moldovenească, este dedicată anume elucidării acestei probleme de prim rang pentru alcătuitorii ei. Statul moldovenesc a apărut anume în urma luptei aprige dintre latini (catolici) și ortodocși, desfășurată după scindarea definitivă a acestor două biserici. După părerea unor istorici acest capitol din cronica Voskresenskaia a apărut la sfârșitul secolului al XV-lea, adică în timpul intensificării raporturilor politice dintre Ștefan cel Mare și Ivan al III-lea. E posibil că acest fragment din istoria Moldovei să fi fost cunoscut la Moscova în anturajul de la curte al Elenei, fiica lui Ștefan cel Mare, care a jucat un rol destul de mare în viața social-politică din capitala rusă[73].

Evident, materialele publicistice referitoare la gândirea social-politică din Moldova și, în special, din Rusia, au contribuit, în parte, la constituirea în Rusia și în afara ei, a teoriei politice "Moscova – Roma a treia", precum și la ridicarea prestigiului internațional al Moldovei.

Astfel, relațiile externe ale Moldovei cu Europa Răsăriteană Mangupul și Țara Românească se dezvoltă în situații politice specifice și deosebit de complexe. Dar din marea varietate de probleme pentru Moldova se desprind în această perioadă cele mai vitale: primejdia otomană și politica de expansiune a Statului Polono-Lituanian condus de Iagieloni. Ambele aceste probleme și-au lăsat amprenta asupra relațiilor internaționale ale Moldovei în epoca studiată.

Un rol deosebit de important o are politica Moldovei realizată în scopul continuării tradiției politice bizantine după căderea Constantinopolului în 1453. Ștefan cel Mare, prin acțiunile sale politice și căsătoriile matrimoniale, întărește pozițiile Moldovei ca centru politic al lumii creștine ortodoxe. Totodată, principatul devine și o zonă de legătură dintre Peninsula Balcanică și Rusia, declarată tot mai des în lumea creștină "Roma a treia". Politica de consolidare a bisericii ortodoxe din Moldova, promovată de Ștefan cel Mare, avea sarcina primă de a consolida țara în fața primejdiei expansiunii otomane,

ungare și polone, ce se realiza și prin intermediul răspândirii islamului și a bisericii catolice în Țările Române.

Legăturile dintre Moldova cu Europa Răsăriteană în a doua jumătate a secolului al XV-lea – începutul secolului al XVI-lea, întemeiate pe bază de interese comune, cuprind câteva etape. Pe de o parte, primele două căsătorii matrimoniale cu Eudochia și Maria de Mangup, care aveau sarcina primă să instituie în Moldova un centru politic al lumii creștine ortodoxe și un centru de legătură cu Rusia Moscovită în rolul ei de "Roma a III-a". Pe de altă parte, căsătoria Elenei cu Ivan Ivanovici continuă această politică și coordonează acțiunile comune ale lui Ștefan cel Mare și Ivan al III-lea în cadrul confruntărilor cu Iagielonii, ce tindeau spre instaurarea hegemoniei polone în Europa Central-Răsăriteană.

Lupta comună antiotomană pe linia Dunării stă la baza raporturilor dintre cele două țări românești. În evoluția lor se evidențiază, de asemenea, câteva etape. La început la curtea de la Suceava se elaborează tactica instaurării la tronul din Târgoviște a unui domn din Basarabi, fidel luptei antiotomane (1473–1479). Mai apoi Ștefan cel Mare încearcă promovarea planurilor uniunii dinastice a Moldovei cu Țara Românească, prin ridicarea în scaunul domnesc de la Târgoviște a fiului său și al Mariei Voichița Bogdan–Vlad (1479–1496). Prin această acțiune Țara Românească ar fi devenit un bastion de nădejde îndreptat împotriva turcilor.

Sarcinile și coordonatele politicii externe promovată de Țara Moldovei influiențează direct asupra evoluției conceptului politic referitor la existența și lupta comună antiotomană a celor două țări românești ca o continuitate a Daciei la nord de Dunărea de Jos.

NOTE

[1] A.V.Boldur, **Ștefan cel Mare, voievod al Moldovei (1457–1504). Studii de istorie socială și politică.** Madrid, 1970, p. 277–279.

[2] N.A.Mohov, **Prietenie călită de veacuri.** Chișinău 1983, p. 46–53

[3] Andreescu Șt. **Restitutio Daciae (Relațiile politice dintre Țara Românească, Moldova și Transilvania în răstimpul 1526-1593).** Buc., 1980, p. 21–36; Șt.Ștefănescu, **Țara Românească de la Basarabi până la Mihai Viteazul.** Buc., 1970, p. 70–82.

[4] **Arhiva Centrală de Stat a actelor vechi din Moscova (ACSAV),** fond 389 (*Metrica Lituaniană*), dosarele 4, 5, 6, 7; fond 123 (*relațiile Rusiei cu Crimeea*), dosarele 6, 7, 8; fond 89 (*Relațiile Rusiei cu Turcia*), dosarul I; **Pameatnichi diplomaticeschih snoșenii Moscovscogo Gosudarstva s Turției, Crâmscoiu i Nogaiscoiu ordami, t. I (1474–1505)** // *Sbornic imperatorscogo Russcogo istoricescogo obșcestva (sbornic RIO),* t. 41, Spb., 1884: **Pameatnichi diplomaticeschih snoșenii Moscovscogo gosudarstva s Polisco-Litovschim, t. I (1487-1533 gg).** // *Sbornic RIO,* t. 53 Spb., 1882ș B.A.Uleanițkii, **Materialî dlea istorii vzaimnâh otnoșenii Rosii, Polișî, Moldavii, Valahii i Turții v XIV-XV** vv. M., 1887; **Istoriceschie sveazi narodov SSSR i Rumânii v XV-nacale XVIII v. Documentî i materialî, v treh tomah, t. I (1408–1632).** M., 1965. (În continuare – **Istoricescie sveazi**). I.Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare,** vol. 2, Buc. 1913; J.Garbacik,. **Materialy do dziejow dyplocji polskej z lat 1486–1516 (Kodeks Zagrezbski) Wroclaw – Varazava - Krakow, 1966**; A.Iablonovski,.**Sprawy woloskie za Iagielonow. Acta i listy** // *Zrobla dziejowe*, t. 10. Warszawa, 1878, ș.a.

[5] V.B.Colbin, **Vlasti i sobstvenosti v srednevecovoi Rossii.** M., 1985, c. 48–49.

[6] I.E.Vodarscii, **Naselenie Rosii za 400 let (XVI – nac. XX vv.)** M., 1973 c. 23, 27.

[7] A.V.Cernov, **Voorujènâe silî Russcogo gosudarstva v XV–XVIII** vv. M. 1954, c. 33, 94.

[8] **Istoricescie sveazi**, t. I, s. 28; Parasca P.F. **La izvoarele prieteniei poporului moldovenesc cu poporul rus și ucrainean.** Chișinău, 1986, p. 14.
[9] K.V.Bazilevici, **Politica externă a statului centralizat rus în a doua jum. a sec. al XV-lea.**, Buc., 1955, p. 41 (traducerea ediției ruse, C.V.Bazilevici, **Vneșneaia politica Russcogo țentralizovannogo gosudarstva", Vtoraia pol. XV v.** M., 1952)
[10] P.P.Panaitescu, **La route comerciale de Pologne a la Mer Noir au Mogen Age // Revista istorică română,** III, 1923, p. 172–193.
[11] K.V.Bazilevici, **Op. cit.**, p. 85–87.
[12] **Ocerchi vneșnepoliticescoi istorii Moldavscogo cneajestva (posledneaia treti XIV – nac. XIX vv.)** Chișinev, 1987, c. 83 (*Ocerchi*).
[13] Șt.Ștefănescu, **Țara Românească de la Basarab I "Întemeietorul" până la Mihai Viteazul,** p. 70–71.
[14] **Slaveano-moldavschie letopisi XV–XVI vv. (SML).** M., 1976, c. 26. Titlul de țar constituie titlul de "împărat" în limba slavă având la origine "cezar"
[15] M.N.Tihomirov, **Istoriceschie sveazi russcogo naroda s iujnâmi slaveanami s drevneișih vremeon do polovinî XVII-v.** // *Slaveanschii sbornic.* M., 1947, c. 167–168; M.N.Tihomirov, **Istoriceschie sveazi Rossii so slaveanschimi stranami i Bizantiei.,** M., 1969, c. 134-135, A.I.Rogov, **Osnovnâe problemî izucenia culiturnâh vzaimosveazei Rossii i Dunaischimi cneajestvami v XV-XVIII vv.** // *Voprosî sotialinoi, politicescoi i culiturnoi istorii Iugo-Vostocnoi Evropî, Balcanschie issledovania, vâp. 9.*, M. 1984, c. 292–293, 298.
[16] Gr.Ureche, **Letopisețul Țării Moldovei de la Aron Vodă încoace.** // ***Letopisețul Țării Moldovei.*** Chișinău, 1990, p. 39–58.
[17] Șt.Andreescu, **Restitutio Daciae,** p. 27.
[18] C.I.Karadgia, **Cea mai veche mențiune a Daciei în tipar.** // *Analele Academiei Române. Mem. Sect. Ist., s. III, t. XXII.* Buc. 1940, p. 602.
[19] Șt.Andreescu, **Restitutio Daciae**, p. 28.
[20] Unul din izvoare este scrisoarea de răspuns din 26 aprilie 1479 a boierilor și negustorilor din Brașov către Ștefan cel Mare. *Vezi:* N.Iorga. **Îndreptări și întregiri la istoria românilor** // *Analele Academiei Române. Memoriile Secț. Ist., s. II.* Buc., 1918, p. 118.
[21] A.Pippidi, **Tradiția politică bizantină în țările române în sec. XVI–XVIII.** Buc., 1983, p. 147.
[22] *Istoriografia vezi în lucrarea*: Gonța Gh. V. **Moldavia i osmanscaia agresia v poslednei cetverti XV-pervoi treti XVI vv.** Chișinev, 1984, s. 5–15.
[23] Ș.Papacostea, **Ștefan cel Mare domn al Moldovei (1457–1504).** Buc. 1990, p. 4.
[24] Ș.Papacostea, **Ștefan cel Mare,** p. 40–41.
[25] C.Gane, **Trecute vieți de doamne și domnițe,** vol. I. Chișinău 1991, p. 33.
[26] **SML.**, c. 27
[27] **Ibidem**, p. 108.
[28] C.Gane, **Op. cit.** P. 45; Iorga N. **Istoria lui Ștefan cel Mare,** p. 80
[29] Gh.Gonța, **Aliațele dinastice ale lui Ștefan cel Mare** // *Cugetul,* nr. I, 1993, p. 11-12.
[30] Ș.Papacostea, **Ștefan cel Mare**, p. 41.
[31] **Ibidem**, p. 43–44.
[32] **Ibidem**, p. 42.
[33] I.Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II.** Buc. 1913, p. 344.
[34] **SML**, c. 34.
[35] **SML**, c. 55–58.
[36] Frații Roman și Vlahata sunt venețieni, dar ei se vor stabili în "Roma veche" (= Imperiul bizantin). **SML,** s. 55.
[37] **O.Pecican, Ideologia puterii centrale]n Moldova lui Bogdan cel Orb** // *Revista istorică. Serie nouă*, **1994, nr. 7–8, p. 771–775.**
[38] **SML**, c. 70 Cronica a II-a de la Putna e scrisă după moartea lui Ștefan cel Mare. – **SML**, c. 18.
[39] I.Bogdan, **Evangheliile de la Humor și Voroneț din 1473 și 1550** // I.Bogdan, **Scrieri alese,** p. 528–529. **Repertoriul monumentelor și obiectelor de artă din timpul lui Ștefan cel Mare**. Buc., 1958, p. 388.

© Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Pustai, 1996

[40] **SML.**, 28.
[41] **SML.**, c. 51 *Vezi: și* Ș.Papacostea, **Ștefan cel Mare**, p. 45.
[42] **SML.**, s. 29, 65, 71, 119.
[43] Ș.Papacostea, **Ștefan cel Mare**, p. 42.
[44] **Ibidem**, p. 54.
[45] C.Burac, **Bogdan–Vlad urmașul lui Ștefan cel Mare** // *A.I.I.A.*, 1988, t. XXV, partea 1, p. 247–252.
[46] Șt.Andreescu, **Restitutio Daciae**, p. 31–32.
[47] C.Burac, **Op. cit.,** p. 251.
[48] O.Pecican, **Op. cit.,** p. 775–776.
[49] Gh.Gonța, **Moldavia i osmanscaia agresia v poslednei cetverti XV – pervoi treti XVI vv**, c. 31; **Ocerchi**, c. 83
[50] K.V.Bazilevici, **Op. cit**, p. 95.
[51] K.V.Bazilevici, **Vneșneaia politica Russcogo țentralizovannogo gosudarstva. Vtoraia polovina XV-v.,** s. 102–103.
[52] **.Istoriceschie sveazi.**, t. I, s. 54., V.D.Ulianițchii, **Materialî dlea istorii vzaimnâh otnoșenii Rossii, Polișî, Valahii i Turții v. XIV–XVI vv**, s. 111–112.
[53] K.V.Bazilevici, **Vneșneaia politica Ruscogo țentralizovannogo gosudarstva,** s. 247
[54] **Istoriceschie sveazi**, t. I, s. 65.
[55] Către acea perioadă Feodosia Alexandrovna era soția cneazului Simeon Iurievici Potrikeev.
[56] A. Pippidi, **Op. cit.,** p. 148.
[57] K.V.Bazilevici, **Op. cit.**, p. 96.
[58] **Istoriceschie sveazi,** t. I, s. 55-56.
[59] T.Costăchel, **Relațiile dintre Moldova și Rusia în timpul lui Ștefan cel Mare** // *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*. Buc., 1956, p. 185.
[60] I.B.Grecov, **Ocerci po istorii mejdunarodnâh otnoșenii Vostocnoi Evropî XIV-XV vv**. M., 1963, s. 188-194, **Sbornic Rio,** ,t. 41, s. 26.
[61] **ACSAV**, fond. 389, dos. 4, f. 111.
[62] I.Bogdan, **Documentele lui Ștefan cel Mare, vol. II,** p. 365.
[63] **Polnoie sobranie Russchih letopisei,** t. XX, c. I. S. 349-350.
[64] K.V.Bazilevici, **Op. cit.**, p. 251.
[65] **SML**, s. 66, 109, 120
[66] **SML**, s. 72.
[67] **PSRL**, t. XX, c. t., s. 349–350; t. VIII, s. 214.
[68] Istoriografia problemei, *vezi*: N.A.Mohov, **Drujba covalasi vecami (Moldavsco–russco–ucrainscie sveazi s drevneișih vremen do nacalo XIX v.)** Chișinev, 1980, c. 5–17.
[69] *Voevoda voloșschii, v Voloșeh, iz Boloh* – **ISN,** t. 1, s. 58–59, 63, 65, 73, 74, 76, 79, 80; **Sbornic RIO,** t. 41, s. 24, 186, 236; **PSRL**, t. XX, s. 329, 350, 364–365.
[70] **Istoriceschie sveazi**, t. 1, s. 63; L.B.Cerepnin, **Iz istorii obșestvennoi mâsli v Rosii i Moldavii na rubeje XV–XXVI vv.** // *Vecivaia drujba*. Chișinev, 1961, s. 89.
[71] A.I.Rogov, **Osnovnâe problemî izucenia culiturnâh vzaimosveazei Rosii s Dunaischimi cneajestvami v XV–XVII vv.**, s. 89.
[72] **SML**, s. 55–59; **Polnoe sobranie rossiischih letopisei**. SPb, 1857, t. VII, s. 256–259; **Scazanie v cratțe o moldavschih gospodareah v Voscresenscoi letopisi** // *Izvestia otdelenia russcogo iazâca i slovestnosti Academii Nauk*, VI, 1901, cn. 1, s. 88–119.
[73] L.B.Cerepnin, **Op. cit.**, p. 101–102; A.B.Boldur, **Slaveano-moldavscaia hronica v sostave Voscresenscoi letopisi** // *Arheograficeschii ejegodnic na 1963 g.* M., 1964, s. 72–76; Unii istorici afirmă că *Povestea pe scurt despre domnii moldoveni de când s-a început Țara Moldovei,* a apărut în Rusia în primii ani ai domniei lui Bogdan al III-lea – *Vezi,* Gh.V.Mihăilă, **Istoriografia română veche (secolul al XV-lea –începutul secolului al XVII-lea) în raport cu istoriografia bizantină și slavă** // *Romanoslavica*, Vol. XV. Buc., 1967, p. 157–196.

Andrei Eșanu,
Valentina Eșanu,
Nicolae Fuștei

STAREȚII MĂNĂSTIRII CĂPRIANA (SECOLELE XV–XX)

Mănăstirea Căpriana are o bogată istorie, care numără aproape șase secole de existență. Acestui lăcaș de credință, spiritualitate și cultură al Țării Moldovei i-au fost dedicate mai multe cercetări și articole de popularizare. Ele aveau scopul de a prezenta istoricul mănăstirii în diferite perioade, de a publica și a pune în circuit o seamă de documente și mărturii istorice cu diferit caracter privind istoria mănăstirii Căpriana. Cu toate acestea încă multe aspecte ale trecutului mănăstirii au rămas până astăzi în mare parte în afara atenției cercetătorilor. Unul dintre ele este și reconstruirea listei, mai mult sau mai puțin complete, a stareților (egumenilor și arhimandriților), care s-au succedat în fruntea mănăstirii de la întemeiere până în zilele noastre. Utilitatea unei asemenea lucrări rezidă în tentativa de a urmări și a prezenta continuitatea vieții spirituale și cărturărești, a celei economice și administrative în cadrul comunității monahale de la Căpriana, pe parcurs de circa șase secole. Sarcina nu este dintre cele mai ușoare, deoarece acel puțin materialul documentar aflat la dispoziția noastră, în pofida eforturilor, este destul de lacunar pentru unele perioade, și, în primul rând, pentru epoca medievală. Drept mărturie vom arăta că pentru secolele XIV–XVIII nu ne sunt cunoscute (în virtutea acelorași împrejurări) nici chiar numele tuturor mitropoliților și episcopilor din Țara Moldovei [1].

În legătură cu aceasta considerăm că suntem datori de a insera în articol câteva descifrări ale unor astfel de noțiuni de bază, cum ar fi, *egumen*, *arhimandrit* și *stareț*. În organizarea internă a mănăstirilor ortodoxe exista o seamă de rânduieli tradiționale, impuse fie prin obicei, fie prin pravile monahale, și potrivit acestora în fruntea fiecărei mănăstiri sau lavre, ba chiar și în fruntea schiturilor, trebuia să fie ales de către obștea respectivelor așezări (obști din care fac parte toți cei ce locuiesc în mănăstire, fie în calitate de monahi, fie de simpli novici, ucenici sau poslușnici, adică ascultători care fac ucenicie spre a deveni călugări[2]) un conducător, al cărui nume inițial a fost acela de egumen.

Pentru a desemna aceeași funcție s-a introdus încă din vechime și numele de arhimandrit, care însemna căpetenie a unei așezări monastice. Sub influența limbii slave s-a introdus apoi și numele de stareț, pentru conducătorul unei așezări călugărești. De obicei denumirea de arhimandrit s-a dat stareților

© Andrei Eșanu, Valentina Eșanu, Nicolae Fuștei, 1996.

mănăstirilor mai mari, iar denumirea de egumen – stareților mănăstirilor mai mici, fără ca drepturile să se deosebească.

Noțiunile de egumen și cel de arhimandrit au dobândit un nou sens datorită stării în care au ajuns aceștia în cadrul preoției monahale, deoarece după ce monahismul a devenit o instituție oficială a bisericii creștine, de la Sinodul IV Ecumenic (451), practica vieții religioase a stabilit ca aceștia să fie neapărat hirotoniți. Cu timpul titlul de egumen sau arhimandrit a început să se confere mai mult onorific decât în baza funcțiilor pe care le îndeplineau cei ce-l primeau[3]. Ca urmare, în cadrul uneia și aceleiași mănăstiri puteau figura mai mulți egumeni și mai mulți arhimandriți, încât devine o problemă identificarea conducătorului mănăstirii, dacă el nu poartă în documente titlul de stareț.

Trecând la realizarea concretă a studiului de față, trebuie să arătăm că unele încercări în această direcție au fost făcute de Visarion Puiu, episcopul Hotinului[4], iar în timpurile mai noi efortul a fost continuat de jurnalistul Victor Ladaniuc[5]. Însă aceste lucrări cuprind doar perioade limitate din istoria mănăstirii, 1775–1918 (la V.Puiu) și 1775–1991 (la V.Ladaniuc). Listele alcătuite de predecesorii noștri cu sumare, comentarii sunt alcătuite în baza unui număr extrem de limitat de izvoare. V.Puiu, bunăoară, se sprijină doar pe un singur document (o listă venită la Mitropolia Basarabiei de la mănăstirea Căpriana, datând din 1919), iar V.Ladaniuc utilizează aceeași listă a lui V.Puiu, pe care o completează parțial cu nume din perioadele interbelică și postbelică.

Lucrarea de față urmărește scopul de a prezenta lista egumenilor și stareților mănăstirii Căpriana de la fondarea ei în primele decenii ale secolului al XV-lea până în zilele noastre. Fiecare personalitate inclusă în lista noastră va fi însoțită de unele date concrete din activitatea sa la mănăstirea Căpriana, indiferent de treapta bisericească monahală. Aceste informații au fost depistate atât din izvoare inedite de arhivă, cât și din cele publicate de-a lungul anilor prin diverse culegeri, reviste istorice și bisericești. Suntem conștienți de faptul că materialul acumulat și prezentat de noi în studiul de față este incomplet, dar sperăm că cercetările viitoare vor aduce noi date privind activitățile desfășurate de diriguitorii mănăstirii Căpriana pe parcursul secolelor XV–XX. După cum va fi lesne de observat, lista noastră se întemeiază pe un număr incomparabil mai mare de izvoare narative și documentare, inclusiv și documente de arhivă, care le includem în circuitul științific pentru prima dată.

Caracterizând în ansamblu cercul de izvoare pe care se bazează lucrarea, trebuie să arătăm că sursele ajunse până la noi au un caracter fragmentar și numele unor înalte fețe bisericești de la Căpriana nu ne apar decât accidental. Izvoarele istorice documentare sau narative ne aduc doar informații foarte zgârcite, sporadice referitoare la mănăstire, viața ei internă și, în special, la activitatea conducătorilor frăției monahale de aici. În măsura în care ne-au permis izvoarele încercăm totodată să aducem totuși date sumare din activitatea stareților incluși în listă.

Mai frecvent, în special pentru secolele XV–XVIII, numele unor egumeni, stareți, arhimandriți ai mănăstirii Căpriana apar în izvoarele scrise doar ca martori la întocmirea unor zapise de vânzare–cumpărare, ca semnatari de scrisori, prin care era argumentată apartenența unei sau altei proprietăți (sat, moșie ș.a.).

Cu excepția egumenului Chiprian (din I jumătate a secolului al XV-lea), egumenii din secolele XVI–XVIII figurează în documente doar câte o singură dată. Lista întocmită de noi, cu părere de rău, are și lacune, cauzate de lipsa informațiilor. Totuși, ea ne arată, cel puțin, că viața spirituală la mănăstire a continuat aproape șase secole. Cu rare excepții, egumenii sunt aproape unicii rugători cunoscuți ai mănăstirii Căpriana din această epocă. Deși trebuie să menționăm că în câteva rânduri în unele documente și izvoare istorice alături de egumeni figurează "Soborul de rugători" de la Căpriana, dar nume concrete de călugări lipsesc aproape cu desăvârșire. La Căpriana, ca și în oricare altă mănăstire, exista un sfat sau "sobor" pe lângă stareț, atât pentru problemele spirituale, cât și pentru cele administrative.

Majoritatea istoricilor, care direct sau indirect s-au ocupat de trecutul mănăstirii Căpriana, atribuie începuturile acestui lăcaș monahal perioadei de domnie a lui Alexandru cel Bun (1400–1432). În special, destul de frecvent este întâlnită opinia, conform căreea prima atestare documentară a mănăstirii datează din 25 aprilie 1420, când într-o carte domnească este menționată "poiana lui Chiprian" ("КИПРИАНОВЖ ПОЛЬЕНЖ")[6]. Mult mai clară și mai sigură este informația într-un alt document de la Alexandru cel Bun, care poartă data 10 februarie 1429, prin care voievodul Moldovei a dat soției sale "cneaghina Marena mănăstirea de la Vâșnevăț, unde este egumen Chiprian"[7]. Între cele două informații privind poiana lui Chiprian și mănăstirea de la Vâșnevăț cu egumenul Chiprian în frunte, se face, pe bună dreptate, legătură directă. Concluzia care o putem trage din aceste două documente este că începuturile mănăstirii Căpriana datează din perioada respectivă (1420–1429), ctitorul ei este considerat Alexandru cel Bun, iar primul egumen a fost Chiprian.

De la acest călugăr începe numărătoarea egumenilor și stareților mănăstirii noastre. Din același izvor (10 februarie 1429) rezultă clar că mănăstirea nu avea încă pe atunci un nume (căci i se spune în document de la Vâșnevăț, adică de pe râulețul Vâșnevăț, afluent din dreapta al Bâcului).

Totodată, informația ar putea fi interpretată și în sensul că mănăstirea purta pe atunci același nume ca și râulețul din preajmă, fenomen destul de frecvent întâlnit în epoca feudală în Moldova. Deci, mănăstirea a fost trecută în stăpânirea cneaghinei Marena, iar egumen a rămas același Chiprian, care, după cât se pare, a continuat să activeze acolo cu multă osârdie încă vreme îndelungată, căci numai astfel au putut urmașii să-i imortalizeze memoria, făcând ca așezarea monahală menționată să-i poarte ulterior numele. De altfel, mănăstirea ne apare cu numele de Căpriana doar din a doua domnie a lui Petru Rareș (1541–1546). În celebra sa cronică a Țării Moldovei Grigore Ureche scrie printre altele: "Și Dobrovățul încă au săvârșit, de la Căpriana mănăstirea au lucrat, încă și alte lucruri bune multe să află făcute de dânsul..." Autorul datează aceste lucrări cu anul 1542[8].

Deoarece pe la 1470[9] mănăstirea de la Vâșnevăț își continua din plin activitatea, putem afirma că egumenul Chiprian a desfășurat o activitate vastă în toate direcțiile (religioasă și gospodărească), pentru a consolida și a perpetua existența mănăstirii. Încă din actul de la 1420 reiese clar că Chiprian avea în proprietate "o poiană" la izvoarele Vâșnevățului, care, probabil, încă din timpul vieții lui a fost trecută în stăpânirea mănăstirii. Pe la 1470, cu ocazia unor danii

făcute de Ștefan cel Mare mănăstirii Neamțu, sunt evocate și alte proprietăți imobile, care aparțineau aceluiași "popa Chiprian", deși la această vreme el nu mai era în viață: "...prisaca lui Chiprian, la Botne, și cu mănăstirea care este la obârșia Vâșnevățului și cu toate poienile și cu prisăcioarele câte sunt în acest hotar, pe care le-a stăpânit popa Chiprian...[10]". Aceeași "prisacă de la Botne", fostă proprietate a lui Chiprian, care în anumite împrejurări trecuse în proprietatea mătușii lui Ștefan cel Mare Cniajna, conform actului din 7 mai 1470[11], este închinată mănăstirii Neamțu.

După cum admite, se pare, destul de întemeiat scriitorul Nicolae Dabija, că același popa și egumen Chiprian de la mănăstirea Vâșnevăț a desfășurat și o vastă activitate cărturărească. Fiind venit și având strânse legături cărturărești cu școala de caligrafi de la mănăstirea Neamțu și bazându-se pe experiența acesteia din urmă, după cum încearcă să demonstreze cu temeinice argumente același autor, Chiprian a alcătuit o lucrare hagiografică despre Sfântul Varvar, căruia îi dedică și niște versuri. Aceste opere au fost scrise în limba slavonă pe la 1435, prin urmare, la o dată foarte apropiată de primele mențiuni documentare ale "popei Chiprian" în documente oficiale, ieșite din cancelaria domnească (vezi documentele menționate mai sus, din 1420 și 1429). Aceste lucrări ale lui Chiprian au fost incluse într-unul din "sbornicele" celebrului cărturar moldovean Gavriil Uric datând din 1448. Nicolae Dabija consideră versurile lui Chiprian drept cea mai veche operă în versuri atestată documentar în literatura românească scrisă la est de Carpați[12].

În urma unor cercetări arheologice de ultimă oră, specialiștii au identificat la mănăstirea Căpriana un vechi fundament de biserică, pe care ei îl datează, fie aproximativ, cu perioada de domnie a lui Alexandru cel Bun[13]. Dacă această ipoteză se va confirma, atunci am putea destul de ușor deduce că înălțarea primei biserici de piatră la această mănăstire a fost efectuată pe timpul aceluiași egumen Chiprian.

Din nefericire, știința istorică nu dispune până astăzi de alte date privind activitatea acestui monah, fără îndoială, celebru. După cercetările lui Nicolae Dabija, egumenul Chiprian s-a stins din viață pe la mijlocul veacului al XV-lea. Dar memoria lui s-a păstrat vie încă multă vreme la mănăstire.

Din documentele de la sfârșitul secolului al XV-lea și din primele decenii ale secolului al XVI-lea nu ne-a parvenit numele nici a unui egumen al mănăstirii Căpriana.

Din toată perioada secolului al XVI-lea ne este cunoscut numele doar a unui egumen de la Căpriana din timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu (1552–1561, 1564–1568). Cu un secol în urmă cercetătorul Polihronie Sârcu publică o relație din 1585 a unui oarecare monah Isaia, care a fost tuns la mănăstirea Căpriana, pe când egumen era un oarecare **Eftimie**[14]. Același istoric emite ipoteza, potrivit căreia acest egumen Eftimie este considerat autorul cronicii slavo-române (1541–1552)[15]. Ipoteza a fost susținută de unii istorici (de exemplu P.P.Panaitescu, E.Russev[16]), iar de alți cercetători – respinsă, mai ales în ultima vreme[17]. Din relația lui Isaia, mai aflăm că Eftimie de la Căpriana a fost sol din partea lui Alexandru Lăpușneanu la țarul Ivan al IV-lea al Rusiei[18]. Printre altele, egumenul Eftimie avea și misiunea de a-i transmite țarului rus "Sintagma" lui Matei Vlastares tălmăcită în slavonește în Moldova. Din anii de domnie a lui Alexandru Lăpușneanu se mai cunoaște că voievodul

a emis un act de danie, datând din 1559, prin care dăruia mănăstirii Căpriana mai multe sate și moșii[19]. Însă lipsa altor informații documentare nu ne permite să aflăm cu certitudine dacă daniile bogate ale lui Alexandru Lăpușneanu mănăstirii Căpriana pot fi puse în legătură directă cu anumite merite deosebite ale egumenului Eftimie față de acest domn. P.Sârcu consideră că Eftimie ar fi continuat să activeze încă multă vreme după 1560 și că misiunea sa la Moscova a avut loc prin anii 1563–1564. După unii cercetători, moartea lui Eftimie, egumenul mănăstirii Căpriana, ar fi avut loc la 1 ianuarie 1558[20].

Cunoscutul istoric român R.Constantinescu consideră că două cărți manuscrise (una datată cu sec. al XVI-lea, iar alta cu anul 1552), au aparținut mănăstirii Căpriana[21]. La rândul nostru am putea admite că aceste manuscrise făceau parte din biblioteca mănăstirii Căpriana încă din epoca egumenului Eftimie, alături de celebrul "Evangheliar", dăruit de Petru Rareș și soția sa Elena mănăstirii Căpriana pe la 1545.

Dintr-un uric de la Radu Mihnea Voievod, purtând data de 12 ianuarie 1617, aflăm de un egumen (**fără nume** concret), conducător al comunității de rugători de la mănăstirea Căpriana[22].

Egumenul **"Iftimie"** de la Căpriana figurează în calitate de martor într-un zapis de vânzare-cumpărare în satul Căbicești. Documentul este datat aproximativ între anii 1654–1659[23].

Într-un alt act, cu data de 28 mai 1667, "**Teodor**, egumenul și soborul mănăstirii Căpriana, reglementează o chestiune de interes reciproc cu mănăstirea Bistrița"[24].

Pe "egumenul de la mănăstirea Căpriana, **Iacov**, diaconul", îl aflăm menționat ca martor într-un zapis de danie de la 31 octombrie 1697[25]. În alt document din 5 mai din același an este pomenit în calitate de martor călugărul Pahomie de la Căpriana[26].

După Iacov a fost întrerupt șirul egumenilor moldoveni de la Căpriana, căci odată cu închinarea ei mănăstirii Zografu de la Sfântul Munte Athos de către Antioh Cantemir la 30 ianuarie 1698 urmau să fie trimiși călugări și cârmuitori athoniți:"... sunt sfinții și cinstiții părinți sârbi și bulgari, și trimișii, de acolo aici egumenii, și ieromonahii, și arhidiaconii, și călugării..."[27]. După cum rezultă din hrisovul de închinare semnat de domnul Moldovei, acesta era nemulțumit de activitatea călugărilor băștinași, care au "... pustiit și a sărăcit această sfântă mănăstire și a rămas fără venit și fără cele trebuincioase pentru întreținerea locatarilor ei din nepăsarea și atitudinea neglijentă și nimicnicia călugărilor răi și leneși"[28].

Probabil, primul egumen trimis de la Zografu la mănăstirea Căpriana a fost monahul **Nichifor**, pe care îl aflăm în calitate de martor la o afacere de vânzare-cumpărare la 16 septembrie 1698 în satul Rădeni pe râul Ichel[29].

Un alt nume de egumen al Căprianei, **Chiril**, ne parvine dintr-o carte domnească de danie de la Grigore Ghica Voievod din 15 mai 1730, prin care sfântului lăcaș îi este dăruită o parte din satul Șendreni din ținutul Iași[30].

Pe **Dionisie**, egumen al mănăstirii Căpriana, îl aflăm dintr-un zapis de la 1763, iunie 25, care, după părerea lui A.Sava, personal și-a alcătuit documentul pentru delimitarea unor proprietăți[31].

Egumenul **Eftimie** este întâlnit în cartea domnească a lui Grigore Ghica din 1775, august 7, pentru niște părți din satul Șendreni[32]. Este semnificativ

faptul că în document domnul Moldovei îl numește pe arhimandritul Eftimie al Căprianei - "Rugătorul nostru". În secolul al XVIII-lea se pare că crește bunăstarea mănăstirii și importanța ei, deoarece starețul ei avea deja rang de arhimandrit.

Episcopul Hotinului Visarion Puiu, în baza raportului Nr. 65 din 7 mai 1919, înaintat Arhiepiscopului din Chișinău de către starețul mănăstirii Căpriana, în încercarea sa de a alcătui o listă a stareților mănăstirii îl include primul în lista arhimandriților cunoscuți pe **Antim**, care din 1775 era în fruntea frăției[33]. Conform documentului citat, el s-a aflat în fruntea mănăstirii până la 1811. Limitele cronologice indicate nu sunt confirmate pe deplin, deoarece în acest interval de timp este atestat numele a cel puțin încă a câțiva arhimandriți, despre care aducem mai jos informația aflată la dispoziția noastră. După câte se pare, jurnalistul V.Ladaniuc preia din această informație doar anul 1775, dar cu semnul întrebării, vrând să arate că nu posedă nici o informație privitoare la durata păstoriei arhimandritului numit[34]. Spre regret, nu am reușit să identificăm numele acestui stareț după documente autentice din perioada dată.

În 1786, fiind arhimandrit, părintele **Ignatie** al mănăstirii Căpriana a făcut un clopot cu cheltuiala sa pentru clopotnița lăcașului[35]. V. Ladaniuc în articolul său îl include pe Ignatie în lista arhimandriților, imediat după Antim (sic!), dar fără careva date și repere documentare concrete[36].

Egumenul **Constantin** al Căprianei este semnatarul unei scrisori, purtând data de 18 decembrie 1788, prin care se adresează lui P.A.Rumeanțev de a scuti mănăstirea de unele dări[37].

După cum arată Ștefan Berechet, cercetând prin anii 20 ai secolului nostru inscripțiile de pe pietrele de mormânt de la Căpriana, a descoperit în biserica mare Sfântul Gheorghe o lespede de piatră cu litere grecești, din care a reușit să constate "... că acolo zace **un stareț** din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea"[38].

Egumenul Căprianei **Serafim,** arhimandrit, face la 26 octombrie 1802 o adeverință, lui Condrici din satul Malcoci, precum că i s-a permis construcția unei mori pe pârâul Catarga[39]. Egumenul Serafim este menționat și în documentul de la 13 noiembrie 1803[40]. Același egumen semnează la 1804, 12 decembrie, o jalbă către domnul Moldovei împotriva strângerii nelegitime de impozite în satul Șendreni[41].

Cu începere din 1805 la conducerea mănăstirii Căpriana vine călugărul de la Zagrafu **Antim**. După 1806 în calitate de erarh al bisericilor din Moldova și Țara Românească Gavriil Bănulescu-Bodoni încearcă să facă ordine în mănăstirile din aceste țări. Printre altele, înaltul prelat caută să pună sub control plățile mănăstirilor închinate. Aici el se ciocnește de o rezistență dârză din partea stareților acestor mănăstiri și în special din partea lui Antim, egumenul mănăstirii Căpriana[42]. Conflictul se încheie în 1811 prin înlăturarea starețului Antim și numirea de către exarhul Gavriil în calitate de conducător temporar al Căprianei pe **Pamfilie**, care urma să stângă embaticul[43]. După câte se pare Pamfilie a primit împuterniciri de stareț. Despre Antim mai cunoaștem că permite printr-un zapis din 18 octombrie 1809 unui morar din satul Malcoci să construiască o moară pe pârâul de lângă Condrița[44]. Egumenul este menționat și într-o scrisoare din 18 octombrie 1810 cu privire la niște plăți[45].

Egumenul **Sofronie** al aceleiași mănăstiri este menționat într-o "poruncă", scrisă la 1 februarie 1811, care avea misiunea de a înștiința pe egumenul Antim de a plăti datoriile și dobânzile creditorilor săi[46].

La 28 aprilie 1811 călugărul Nicodim scrie o jalbă împotriva lui Antim, fost egumen, care nu i-a înapoiat 500 lei[47]. Sofronie mai semnează o scrisoare la 22 iunie 1811 către Dicasterie cu privire la datoriile bănești făcute de predecesorul său Antim mănăstirii[48]. La această dată Antim nu mai era, deci, egumen, și totodată, credem, nu poate fi identificat cu Antim atestat pe la 1775, cum consideră Visarion Puiu. În cazul dat, după opinia noastră, este vorba mai curând de două persoane. La 24 aprilie 1813, când erau în plină desfășurare acțiunile mitropolitului Basarabiei și al Hotinului G.Bănulescu-Bodoni, în scopul trecerii mănăstirii Căpriana sub controlul și îngrijirea sa, îl aflăm refugiat pe arhimandritul Antim (cu toate datoriile sale) la Iași. Vom mai adăuga aici că același mitropolit îl caracterizează pe Antim "acest șiret și perfid grec"[49]. După cum rezultă dintr-o scrisoare a lui G.Bănulescu-Bodoni (1813 august 23) același fost arhimandrit al Căprianei o fi jucat un anumit rol în obținerea embaticului pe trei ani al mănăstirii Căpriana către mănăstirea Zografu (venitul anual datorat mănăstirii de la Athos)[50]. La 14 aprilie 1811 tot egumenul mănăstirii Sofronie i se scrie o scrisoare ieșită din cancelaria Dicasteriei Exarhice a Moldovei[51]. La 14 octombrie 1811 egumenul Sofronie prezintă un document din 3 august 1775 pentru a apăra drepturile de proprietate ale mănăstirii Căpriana asupra moșiei Șendreni[52]. Egumenul Sofronie figurează și într-un raport din 13 februarie 1812[53], precum și într-o scrisoare din 25 aprilie 1812 privind niște părți de moșie[54].

Dintr-o jalbă (19 iunie 1813) a călugărului Ioanichie de la Căpriana rezultă că diriguitor al mănăstirii era pe atunci "părintele **Pamfilie**"[55].

După încheierea războiului ruso-turc (1806–1812) și instituirea de către Sfântul Sinod al Bisericii ruse a unei episcopii la Chișinău, Gavriil Bănulescu-Bodoni ca episcop întreprinde acțiuni energice în vederea trecerii mănăstirii Căpriana, închinată până atunci mănăstirii Zografu, sub controlul și îngrijirea sa directă. Acest lucru reușește să-l ducă la bun sfârșit primul episcop al Basarabiei în a doua jumătate a anului 1813, când îi înlătură de la mănăstire pe ultimii arhimandriți numiți de la Athos și este sistată plătirea embaticului. Începând cu această dată veniturile mănăstirii Căpriana sunt administrate de Casa arhierească din Chișinău, care numește în continuare arhimandriții Căprianei. Această stare de lucruri se menține până în 1837, când călugării de la Zografu reușesc să-și reîntoarcă sub administrarea lor mănăstirea. Până atunci conducerea curentă a mănăstirii era transmisă de către episcopii Basarabiei, Gavriil Bănulescu (1813–1821) și apoi Dimitrie Sulima (1821–1837), economilor mănăstirii, care și semnează majoritatea documentelor din acea perioadă.

Dintru început după întemeierea Episcopiei Chișinăului **Gavriil Bănulescu-Bodoni**, se pare, a îndeplinit și îndatoririle de stareț al mănăstirii[56], deoarece în această perioadă documentele nu atestă nici o altă persoană cu funcție de stareț de la mănăstirea Căpriana. Paralel, însă, unele documente ale Căprianei sunt semnate de economul Gavriil, care mai poartă și titlul de egumen sau arhimandrit fără specificarea că ar fi și stareț, adică conducătorul mănăstirii[57]. După aceleași izvoare, economul Gavriil, de neam moldovean,

îndeplinește această funcție din aprilie 1814[58]. După cum rezultă din documentele de la 21 septembrie 1817, egumenul, arhimandritul Gavriil, economul Căprianei, cere mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni permisiunea de a reconstrui biserica schitului Condrița[59]. Dintr-o serie de scrisori și documente emise la mănăstirea Căpriana același Gavriil rămâne la conducerea vieții gospodărești a mănăstirii până în anul 1832[60]. Trebuie numaidecât menționat și faptul că același arhimandrit econom Gavriil a cumpărat în 1821 "Biblia" în limba română (Petersburg, 1819) pentru mănăstirea Căpriana[61]. Dintr-un document cu un conținut ieșit din comun aflăm și date biografice despre această față bisericească. Gavriil, arhimandrit econom al mănăstirii Căpriana, de naționalitate moldovean, din familie duhovnicească, a învățat carte moldovenească. Trecând în tagma monahală, a fost la ascultare de la 13 februarie 1797 până la 19 decembrie 1798 la mănăstirea Slatina, apoi econom până la 1808. La 1808 a fost primit de către Exarhul și mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni în Mitropolia Moldovei în calitate de scrib, iar în 1811, aprilie 6, este numit egumen la mănăstirea Bârnova. Odată cu retragerea armatei ruse a fost alungat, pentru fidelitate Rusiei. În 1813 cu ajutorul Consulului rus a primit cetățenia rusă. În 1814 a sosit la Chișinău și la 5 aprilie e numit econom al mănăstirii Căpriana, care la acea dată ținea de Casa Arhierească din Chișinău. În 1818 i s-a acordat o pensie de 400 ruble de argint cu începere din 1811, decembrie 21[62].

Mai ales în timpul arhipăstoriei lui Gavriil Bănulescu-Bodoni (1813–1821) și a economului arhimandrit Gavriil, la mănăstirea Căpriana au fost efectuate ample lucrări de reconstrucție a bisericilor și tuturor acareturilor ei[63]. După unii cercetători, la Căpriana G.Bănulescu-Bodoni a elaborat un șir de lucrări cu caracter didactic și teologic[64], pe care le-a publicat la tipografia exarhicească din Chișinău[65].

În perioada următoare după 1813 la mănăstirea Căpriana aveau reședința mulți arhimandriți care activaseră în alte mănăstiri sau au îndeplinit funcții în diferite sectoare de activitate bisericească. Chiar în perioada în care a activat ca econom arhimandritul Gavriil este atestat numele unui oarecare arhimandrit Chiril Andrianopolis, care se stinge din viață la 5 noiembrie. După cum arată inscripția de pe peatra de mormânt, în 1819 și 1820 a fost "... ca un arhitector la prefacerea ca din nou a bisericii mari din mănăstirea Chipriana" și "namestnic [al] Mitropoliei Moldaviei"[66].

Apoi ca arhimandrit apare **Serafim,** într-o informație din 24 septembrie 1823[67] și într-o scrisoare de la 1824 august 15 a arhiepiscopului Dimitrie[68].

La 1831 noiembrie 24 "blagocinul economul mănăstirii Chăpriana arhimandritul **Gavriil**" adresează arhiepiscopului Dimitrie (Sulima) (1821–1844) o scrisoare în care solicita permisiunea pentru ieromonahul Pahomie de la Condrița de a umbla cu condica și a aduna ajutor de la credincioși pentru reparația bisericii schitului Condrița[69]. Același arhimandrit la 1832 februarie semnează un raport privitor la hotarele unei păduri a mănăstirii[70]. Probabil, este vorba de același Gavriil, economul mănăstirii, doar că în cazul acesta mai deține și funcția de "blagocin" sau de "ecleziarh" al mănăstirii, astfel cumulând în mâinile sale două din cele trei posturi de conducere din mănăstire.

Deocamdată nu putem ști cu certitudine dacă în acest caz este vorba de același Gavriil, care a păstorit la Căpriana în anii 1817–1823; 1828–1829.

În ianuarie 1835 îl aflăm arhimandrit al mănăstirii Căpriana pe **Mefodii**, care semnează un contract de arendă[71].

În raportul egumenului **Irinei**, economul mănăstirii, din 9 februarie 1837 adresat arhiepiscopului Dimitrie, aflăm numele unui oarecare arhimandrit Victor, care a răposat de curând la Căpriana. Deci, la acel moment Căpriana încă nu avea un stareț dintre călugării frăției[72]. Despre suspomenitul arhimandrit Victor, care nu a fost stareț la Căpriana, mai știm că a fost egumen la schitul Horodiște din ținutul Orheiului, a fost decorat cu "nabedrennic", iar arhimandrit a devenit la 31 august 1824[73].

Dintr-un raport expediat de Irinei la 17 februarie 1837 către mitropolitul Chișinăului și Hotinului Dimitrie, aflăm și alte date interesante despre răposatul arhimandrit Victor. Dintre acestea menționăm faptul că el era posesorul unei bogate biblioteci, din care făceau parte cărți bisericești tipărite și manuscrise, manuale în limbile română și rusă[74].

Conform informațiilor unui contemporan, în 1837 este numit egumen **Ilarion**, trimis de la mănăstirea Zografu, sub jurisdicția căreea trecuse Căpriana din nou[75]. În anul următor îl găsim implicat la 11 octombrie într-o pricină privind moșiile mănăstirii[76]. Iar la 30 aprilie 1839 egumenul semnează o scrisoare privind niște țigani ai mănăstirii[77], dar abia la 1841, noiembrie 2, acest Ilarion iscălește o scrisoare, în care se numește "настоятель Киприановскаго монастыря игумен Иларіонъ"[78]. Conform informațiilor aduse de V.Puiu, egumenul Ilarion s-a aflat în scaunul de stareț al mănăstirii de la 1837 până la 1843. "În acest timp Ilarion la 1840 a zidit o mică biserică pentru iarnă cu hramul "Sf. mare mucenic Gheorghie" și un corp de case cu două beciuri"[79]. În vara anului 1839, vizitând mănăstirea Căpriana, publicistul rus N.I.Dadejdin a făcut cunoștință cu starețul Ilarion, arătând, totodată, că acesta din urmă era de neam bulgar, dar vorbea curent limba rusă. Călătorul rus mai observa o împletire interesantă a tradițiilor mănăstirești athonite cu cele din partea locului[80].

Alt arhimandrit – **Mefodie** (1843–1859) este trimis tot de la Zografu. La 26 iunie 1847 Mefodie în calitate de stareț îi prezintă pe doi poslușnici, care erau tunși în călugărie[81]. Tot el semnează un contract de arendă pentru o parte a moșiei Șendreni[82]. La 24 octombrie 1848 lui Mefodie i se cer informații cu privire la niște documente mai vechi ale mănăstirii[83]. Tot Mefodie iscălește o adeverință de primire a unui călugăr la Căpriana, la 16 decembrie 1848[84], iar la 29 ianuarie 1849 acceptă primirea unui alt călugăr din Reni[85]. De la 22 martie al aceluiași an până în octombrie 1855 el semnează un șir de documente cu caracter economic[86]. Acest stareț a început să zidească un corp de case mari cu două rânduri, dar nu le-a finisat pentru că în curând a încetat din viață[87].

În anii 1859–1860 stareț al mănăstirii este **Teoctist**, care "a întemeiat lângă mănăstire o livadă mare, în care a răsădit fel de fel de copaci cu fructe"[88]. El a fost trimis de la mănăstirea Zografu pentru a administra mănăstirea Căpriana și averile ei, urcând în scaunul de stareț al mănăstirii la 11 martie 1859[89].

Arhimandritul **Cosma**, de asemenea venit de la mănăstirea Zografu, a fost stareț între anii 1860–1882. "Sub conducerea lui la 1862 s-a sfârșit zidirea corpului celui mare început de starețul Mefodie, apoi a mai zidit alte trei corpuri de case, îngrădire de cărămidă împrejurul mănăstirii și a prefăcut din

nou iconostasul din biserica cea mare a "Sf. Adormiri"[90]. Arhimandritul Cosma este menționat la 11 iunie 1873 într-un document privind reglementarea relațiilor de proprietate asupra unor moșii ale Căprianei cu mănăstirile Muntelui Athos[91]. Dintr-o cronică a vremii aflăm că pe timpul acestui stareț la mănăstire activa un frumos cor de monahi[92].

În anii 1882–1891 stareț a fost ieromonahul **Grigorie**. "Acest stareț a înnoit tot acoperământul bisericii celei mari cu fier nou, și cu mijlocirea și ajutorul lui s-a zidit în schitul Condrița biserica nouă de iarnă[93]".

Conform unei dispoziții oficiale a Eparhiei Chișinăului și Hotinului, purtând data de 5 februarie 1891, ieromonahul **Teofilact** este numit în calitate de stareț al mănăstirii în locul lui Grigorie, care a fost rechemat la mănăstirea Zografu.[94]. Despre acesta din urmă mai aflăm că în februarie 1892 dă 50 de ruble pentru întreținerea școlii parohiale bisericești din satul Căpriana[95].

Circa 25 de ani a stat în fruntea chinoviei arhimandritul Teofilact (1891–1916). "Sub conducerea acestui stareț, cu mijlocirea și stăruințele lui, s-a zidit noua biserică mare de iarnă a Sf. Mare Mucenic Gheorghie, s-a cumpărat cu jertfa de la oameni un clopot mare de 182 puduri și 25 funturi, a făcut reparația bisericii celei mai mari și două corpuri de case mari, acoperite cu oală nouă, a lucrat ca un techinic de a adus apă în mănăstire dintr-un izvor departe ca o jumătate vrâstă, a zidit moară, două ambare pentru pâine și alte multe lucruri pentru înflorirea spirituală și materială a mănăstirii"[96]. La 12 septembrie 1905 egumenul Teofilact cere binecuvântarea episcopului privitor la primirea unui nou ascultător la mănăstirea Căpriana[97]. La 22 septembrie 1905 el cere binecuvântarea de a primi un alt grup de novici.[98].

A urmat apoi "Ieromonahul **Iacob,** rus, 1916–1918. Acest stareț n-a adus nici un folos mănăstirii, numai a risipit și multe lipsuri a avut mănăstirea în gospodărie că a vândut și a luat tot ce a putut din lucrurile bisericii" [99].

La 12 noiembrie 1918 protosinghelul **Gherontie** cere binecuvântarea mitropolitului privitor la "tunderea" unui grup de persoane[100]. Starețul Gherontie semnează la 27 februarie 1919 cererea de alocare a unei sume pentru repararea mănăstirii[101].

În noiembrie 1920 stareț al mănăstirii era **Natanail Rotaru**, protoșinghel, român basarabean, care cu prilejul unei vizite canonice la mănăstire a Arhiepiscopului Basarabiei Gurie a fost înălțat la treapta de arhimandrit[102]. Natanail ia parte la lucrările Congresului stareților mănăstirilor din toată România, care a avut loc la 12 mai 1924 la mănăstirea Căpriana[103]. Tot pentru anii 20 V.Ladaniuc îl menționează ca stareț pe un oarecare Nafantie (? – 1929)[104], ultima limită cronologică fiind fără argumentare documentară. Presupunem că după aceste două nume, Natanail și Nafantie, se ascunde una și aceeași persoană. Afirmăm acestea pornind de la coincidența limitelor cronologice ale stareției lor.

Dintr-o informație privind starea mănăstirii Căpriana, de la 1 mai 1931, aflăm că egumen este Paisie[105], care a condus frăția de la 1929–1939[106].

În următorii ani au fost egumeni **Marcu** (1939–1940)[107], Arhimandritul **Gherasim** (1940–1941)[108].

La 21 iulie 1942 îl găsim în calitate de stareț ieromonah pe **Sebastian** (1941–1947)[109], care semnează o circulară privind moșiile mănăstirii Căpriana[110]. La 10 martie 1945 egumenul (nastoiateli) Sebastian Florea

semnează un act de predare a 35 hectare de pământ comunei Căpriana[111], iar la 2 mai 1945 aceluiași egumen i-a fost adresată o scrisoare[112].

La 12 aprilie 1947 îndeplinea funcția de egumen ierodiaconul **Grosu Ieronim**, care semnează o scrisoare privind interesele mănăstirii în fața autorităților de stat[113].

La 9 septembrie 1947 în această funcție îl aflăm pe ieromonahul **Ioachim Pleșca**, care cere sprijinul statului în reparația mănăstirii[114].

Între anii 1947–1948 stareț este egumenul **Efrem**[115].

În anii 1948–1950[116] îl găsim din nou în fruntea frăției mănăstirii pe **Sebastian**. La 7 iunie 1948 el cere sprijinul autorităților de a procura un autocamion[117], la 14 martie 1949 același egumen semnează un document despre un incendiu la mănăstire[118]; în același an Sebastian face o declarație cu privire la niște terenuri agricole, care treceau în posesia colhozului din satul Căpriana[119].

La 9 mai 1950 îl aflăm egumen al Căprianei pe **Brăileanu**, care semnează o informație despre starea economică a mănăstirii[120].

În anii 1951–1952 stareț la mănăstire este egumenul **Sofian**[121].

Egumenul **Eugeniu** este atestat ca stareț între anii 1952–1962[122]. Dintr-o informație scrisă a unui demnitar de stat aflăm că starețul ("настоятель"), ieromonahul Adam Evghenie Gheorghe, se plânge la 22februarie 1954 de impozitarea împovărătoare a mănăstirii[123]. Același Evghenie Adam la 5 septembrie 1955 cere permisiunea de a procura tehnică[124]. În 1959 la 16 aprilie Evghenie a prezentat un raport privind abuzurile autorităților locale față de mănăstire[125]. La 6 aprilie 1960 egumen este același Adam Evghenie[126]; mărturisește în fața egumenului Vitalie Clim că nu a încălcat legislația cu privire la culte[127].

Dintr-o informație statistică a organelor de stat aflăm că la 1 ianuarie 1961 din cei 87 de monahi de toate categoriile 13 erau egumeni, iar unul era schiegumen[128] (călugări în treapta de schimă).

La sfârșitul lunii octombrie 1962 au loc ultimele acțiuni legale ale comunității monahale de la Căpriana. Astfel, la 25 octombrie este oficiată ultima slujbă. În curând prin acțiunile autorităților sovietice mănăstirea este închisă. După închidere clopotele mănăstirii au tăcut aproape 27 de ani. Abia în februarie 1989 mănăstirea își reîncepe activitatea. Prin ucazul Nr. 43 din 1 februarie 1989 al Î.P.S. Serapion (Fadeev), Mitropolitul Chișinăului și al Moldovei, arhimandritul **Iosif** (Gardalâc Vladimir) este numit în funcția de stareț la mănăstirea Căpriana[129]. Acesta a activat aici până la 29 mai 1990, când este destituit împreună cu economul mănăstirii arhimandritul Marcel (Mihăescu) de către P.S.Vladimir (Cantareanu), arhiepiscopul Chișinăului și Moldovei, prin ucazul Nr. 144 din 29 mai 1990[130], iar stareț al mănăstirii prin aceeași hotărîre este numit arhimandritul **Petru** (Păduraru), fostul paroh al Catedralei "Nașterea Domnului" din or. Chișinău[131].

După ce arhimandritul Petru a fost hirotonisit în august 1990 ca episcop vicar de Bălți, în locul acestuia la conducerea mănăstirii Căpriana, prin decizia Nr. 393 din 14 septembrie 1990 a Î.P.S. Vladimir, este numit arhimandritul **Serafim** (Cojocaru Ștefan), care îndeplinește funcția de stareț al mănăstirii până în octombrie 1991, când este eliberat în urma cererii sale din 25 aprilie 1991[132] în legătură cu starea sănătății. Din acest moment funcția de stareț al

mănăstirii o îndeplinea egumenul **Iuvenalie** (Drăguţă Ion), care oficial a fost numit ca stareţ al mănăstirii la 15 octombrie 1991 prin Ucazul Nr. 345 al Î.P.S. Vladimir[133]. Din 1993 până în prezent postul de stareţ al mănăstirii Căpriana este deţinut de către arhimandritul **Platon**[134].

Aşadar, din izvoarele aflate la dispoziţia noastră am reuşit să identificăm numele a 50 de stareţi ai mănăstirii Căpriana, care s-au perindat la conducerea lăcaşului cu începere din primele decenii ale secolului al XV-lea până în prezent. Dintre aceştea – pentru secolul al XV-lea a fost identificat un stareţ: pentru secolul al XVI-lea – de asemenea unul; pentru secolul al XVII-lea – 5; pentru secolul al XVIII-lea – 7; pentru secolul al XIX-lea – 18; şi pentru secolul al XX-lea – 18. În afară de aceasta, au fost identificaţi (pentru secolele XIX–XX) un alt număr, destul de mare, de arhimandriţi şi egumeni ai mănăstirii care nu s-au aflat la conducerea ei. Atât stareţii, cât şi alţi arhimandriţi, într-o măsură mai mare sau mai mică, şi-au adus obolul la prosperarea lăcaşului de pe valea Işnovăţului. Bineînţeles, prin lista noastră nu am reuşit să lichidăm toate lacunele, mai ales pentru secolele XV–XVIII, dar sperăm că noile descoperiri arhivistice vor da posibilitate viitorilor cercetători să vină cu noi date şi nume din activitatea stareţilor de la mănăstirea Căpriana.

Lista rezumativă a egumenilor mănăstirii Căpriana[135]

1. Chiprian – I jum. a sec. XV
2. Eftimie– mijl. sec XVI
3. anonim– 1617
4. Iftimie – 1654–1659
5. Teodor – 1667, mai 28
6. Iacob – 1697, 31 octombrie
7. Nichifor – 1698, 16 septembrie
8. Chiril – 1730, 15 mai
9. Dionisie – 1763, 25 iunie
10. Eftimie – 1775, 7 august
11. Antim– 1775
12. Ignatie – 1786
13. Constantin – 1788
14. anonim – I jum. a sec. XVIII
15. Serafim – 1802, 26 octombrie – 1804, 12 decembrie
16. Antim– 1805–1811
17. Sofronie – 1811, februarie – 1812, aprilie 25
18. Pamfilie – 1813, 19 iunie
19 Gavriil Bănulescu-Bodoni – 1813–1821
20. Dimitrie Sulima – 1821–1832
21. Gavriil – 1817,septembrie 21 – 1823;
    1828, august – 1829 (econom)
22. Chiril – 1819–1821 noiembrie 5 (econom)
23. Serafim – 1823, septembrie 24 – 1824, august 15 (econom)
24. Gavriil – 1831, noiembrie 24 – 1832, februarie 4 (econom)
25. Mefodii – 1835, ianuarie

26. Irinei – 1837, februarie 9 (econom)
27. Ilarion – 1837–1843
28. Mefodie – 1843–1859
29. Teoctist – 1859, martie 11 – 1860
30. Cosma – 1860–1882
31. Grigore – 1882–1890
32. Teofilact – 5 februarie 1891–1916
33. Iacob – 1916–1918
34. Gherontie – 1918, noiembrie 12 – 1919, februarie 27
35. Natanail (Nafantie ?) – 1920, noiembrie – 1929
36. Paisie – 1929–1939
37. Marcu – 1939–1940
38. Gherasim – 1940–1941
39. Sebastian Florea– 1941–1947; 1948–1950
40. Eeronim Grosu – 1947, aprilie 12
41. Ioachim Pleșca – 1947, septembrie 9
42. Efrem– 1948–1949
43. Brăileanu – 1950, mai 9
44. Sofian – 1951–1952
45. Eugeniu – 1952–1962
46. Iosif Gargalâc – 1989–1990
47. Petru Păduraru – 1990, august 1990
48. Serafim Cojocaru – 1990–1991
49. Iuvenalie Drăguță – 1991–1993
50. Platon– 1993–1996

REZUMAT

În articol în baza unui vast material documentar, în primul rând de arhivă, autorii încearcă să întocmească o listă a diriguitorilor mănăstirii Căpriana pe întreg parcursul activității sale (sec. XV–XX). În măsura, în care a permis materialul documentar, cercetătorii schițează sumar și activitatea desfășurată la mănăstire de către fiecare stareț inclus în prezenta lucrare.

NOTE

[1] Păcurariu M. **Istoria Bisericii Ortodoxe Române.** Chișinău, 1993.

[2] Arhid. prof. Dr. Ioan N.Floca. **Drept Canonic Ortodox. Legislație și administrație bisericească.** Vol. I. București, 1990, p. 516.

[3] Цыпин В. ***Церковное право***. Москва, 1996.

[4] Puiu V. **Mănăstirea Căriana.** / *Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău.* Vol. XI. Chișinău, 1919, p. 18–21.

[5] Ladaniuc V. **Căpriana.** / ***Mănăstiri basarabene***. Chișinău, 1995, p. 15-21.

[6] **Documenta Romaniae Historica. A.Moldova. Vol. I (1384–1448).** București, 1975, doc. Nr. 47, p. 67; 68 (În continuare: **D.R.H.A.**).

[7] **Ibidem**, doc. N. 84, p. 124, 125.
[8] Ureche Grigore. **Letopiseţul Ţării Moldovei.** *Ed. de P.P.Panaitescu.* Bucureşti, 1955, p. 155.
[9] *Vezi*: **Documentul de la 1 aprilie 1470 (D.R.H.A.**, vol. II (1449–1486), Bucureşti, 1976, doc. N. 163, p. 241–243).
[10] **Ibidem,** p. 241, 242.
[11] *Vezi:* **Documentul din 7 mai 1470. (D.R.H.A.**, Vol. II, N. 165, p. 245–246.
[12] *Vezi:* Dabija N. **Antologia poeziei vechi moldoveneşti.** Chişinău, 1987, p. 52–54; Idem. **Poezia moldovenească de până la Varlaam.** // *Literatura şi Arta*, 13 martie 1987; Idem. **Căpriana – centru de cultură medievală moldovenească.** // *Literatura şi Arta*, 17 decembrie 1987.
[13] Postică G., Constantinescu N. **Repere istorico-arheologice. Căpriana.** Chişinău, 1996.
[14] Сырку П. ***Из истории сношений русских с румынами.*** Спб., 1896, 48 с.
[15] **Ibidem,** p. 22–28.
[16] **Cronocile slavo-române din sec. XV–XVI.** *Publicate de I. Bogdan. Ediţie revizuită şi completată de P.P. Panaitescu.* Bucureşti, 1959, p. 106–109; Russev E. **Cronografia moldovenească din veacurile XV–XVIII.** Chişinău, 1977, p. 83–91.
[17] *Vezi mai amănunţit istoriografia problemei*: GH.Pungă, **Ţara Moldovei în vremea lui Alexandru Lăpuşneanu.** Iaşi, 1995, p. 222–225; Idem, **Adevărata identitate a cronicarului Eftimie .** / ***Anuarul Institutului de Istorie şi arheologie "A.D.Xenopol". Iaşi, Vol. XXV/I,*** 1988, p. 275–280; M.Păcurariu, **Istoria Bisericii Ortodoxe române.** Vol. I. Bucureşti, 1991, p. 490–492.
[18] P.Sârcu, **Op. cit.,** p. 3–5.
[19] Şt.Berechet, **Mănăstirea Căpriana.** ***Comisiunea monumentelor istorice. Secţia din Basarabia. Anul II.*** Chişinău, 1928, p. 100–101. Colecţia "*Documente privind istoria României. A. Moldova*" din anumite considerente necunoscute nouă nu a reluat în paginile sale acest document.
[20] **Istoria României în date.** Bucureşti, 1971, p. 122.
[21] Radu Constantinescu, **Manuscrise de origine românească din colecţii străine. Repertoriu.** Bucureşti, 1986, Nr. 666, p. 128, Nr. 778, p. 150–151.
[22] ***Молдавия в эпоху феудализма.*** Том I. Кишинев, 1961, p. 310–313, Nr.138. (În continuare: ***МЭФ***).
[23] **Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a Statului. Vol. III (1653-1675).** Bucureşti, 1968, doc. Nr. 111, p. 46. Datarea este făcută de alcătuitorii "Catalogului..." după numele lui Darie spătar dintr-un document din 17 iulie 1654.
[24] **Ibidem,** doc. Nr. 1484, p. 320.
[25] **Catalogul documentelor moldoveneşti din arhiva istorică a statului. - Vol. IV (1676-1700).** Bucureşti, 1970, p. 432 (Nr. 1959).
[26] **Ibidem,** p. 423 (Nr. 1914).
[27] **Moldova în epoca feudalismului.** Vol. VI. Chişinău, 1992, p. 188, 191, Nr. 67 (În continuare: **MEF**).
[28] **Ibidem,** p. 187, 190, Nr. 67.
[29] A.Sava, **Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lăpuşnei.** Bucureşti, 1937, p. 144–145 (Nr. 120).
[30] **MEF. Vol. VIII** (în manuscris la Institutul de Istorie al A.Ş.M.)
[31] Sava A. **Op. cit.,** p. 204–205.
[32] **Arhiva naţională a Republicii Moldova,** f. 220, inv. I, doc. Nr. 484 (În continuare: **ANRM**).
[33] Puiu V. **Op. cit.,** p. 20.
[34] Ladaniuc V. **Căpriana.** / ***Mănăstiri basarabene***. Chişinău, 1935, p. 19. *Vezi şi:* Ladaniuc V. **Căpriana.** *Moldova suverană,* Nr. 257, 1990, p. 4.
[35] Berechet Şt. **Mănăstirea Căpriana**. ***Comisiunea monumentelor istorice. Secţia din Basarabia, Anul II,*** Chişinău, 1928, p. 94.
[36] Ladaniuc V. **Căpriana.** / ***Mănăstiri basarabene.*** Chişinău, 1995, p. 19; Puiu V. **Opera citată** nu posedă nici o informaţie referitor la Ignatie.

[37] ***Россия и освободительная борьба молдавского народа против османского ига (1769–1812).*** *Составители: М.П.Мунтян и И.В. Семенова.* Кишинев, 1984, с. 140–141, док. № 129.
[38] Berechet Șt. **Mănăstirea Căpriana,** p. 95.
[39] *Arhivele Basarabiei*, Chișinău, 1931, Nr. 3, p. 206–207.
[40] **ANRM,** f. 220, r. 1, d. 740.
[41] **ANRM**, f. 220. r. 3, d. 760.
[42] Стадницкий А. ***Архимандрики Антим, игумен Киприанского монастыря (1805-1811)*** / *Кишиневские Епархиальные Ведомости. Отд. Неофиц.* 1892, № 5, стр. 106-114. Alte detalii privitoare la aceste neoпюelegeri vezi: Стадницкий А. ***Материалы из истории Киприанского монастыря*** / *Кишиневские Епархиальные Ведомости. Отд. Неофиц.* 1892, № 6, стр. 129, № 7. С. 151.
[43] **Ibidem,** p. 111–112.
[44] **ANRM,** f. 733, inv. 1, d. 200.
[45] **ANRM,** f. 733, inv. 1, d. 337, fila 3.
[46] **ANRM,** f. 733, r. 1, d. 337, fila 3.
[47] **ANRM,** f. 733, r. 1, d. 344, fila 1.
[48] **ANRM,** f. 733, r. 1, d. 337, fila 1.
[49] Mihail Paul. **Fapte trecute și basarabeni uitați.** Chișinău, 1992, p. 329.
[50] **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 143, fila 1.
[51] **ANRM,** f. 733, r. 1, d. 320, fila 4.
[52] **ANRM,** f. 220, r. 1, d. 832.
[53] **ANRM,** f. 733, r. 1, d. 473, fila 1.
[54] **ANRM**, f. 733. r. 1, d. 607, fila 1.
[55] **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 62, fila 18.
[56] Puiu V. **Op. cit.**; Ladaniuc V. **Op. cit.**
[57] **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 3223, fila 70.
[58] **ANRM,** f. 205. r. 1, d. 6202, fila 9–10.
[59] **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 1733; Paul Mihail consideră că același monah Gavriil devine arhimandrit al Căprianei încă din 1813 și că ocupă acest scaun până în 1832. Din păcate, cercetătorul nu duce careva argumente, care ar confirma cele arătate (Mihail Paul. **Fapte trecute și basarabeni uitați.** Chișinău, 1992, p. 332) (**ANRM.** F. 205, P. I.D. 6202, f. 9–10).
[60] Berechet Ștefan. **Mănăstirea Căpriana.** Chișinău, 1928, p. 109; **ANRM**, f. 205, r. 1, d. 2134 (scrisoare, 30 decembrie 1818); **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 3123 (scrisoare, 9 noiembrie 1820); **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 2802 (document, 18 august 1821); **ANRM**, f. 205, r. 1, d. 3801 (raport, 19 septembrie 1821); P. Mihail, **Op. cit.**, p. 331–332 (scrisoare, 25 noiembrie 1821); **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 4360 (scrisoare, 4 februarie 1823); **ANRM**, f. 205, r. 1, d. 4360 (raport, 9 iunie 1823); **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 3146 (informație, 16 iulie 1823); **ANRM**, f. 205; r. 1, d. 5857 (rugăminte, 1 august 1818); **ANRM,** f. 205, r. 1; d. 6871 (document, 24 noiembrie 1831).
[61] . Paul Mihail. **Biblioteca Societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău**. / Paul Mihail. ***Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia.*** Chișinău, 1993, p. 168.
[62] **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 6202, fila 9–10 (din dosarul "***Сведение о Архимандритах и настоятелей монастырей Кишиневской епархии за 1829 год***".
[63] Стадницкий А. ***Митрополит Гавриил Бэнулеско-Бодони.*** Кишинев, 1984, 374 p.: Haneș P. **Epoca lui Gavriil Bănulescu-Bodoni.** / Haneș P. **Scriitorii basarabeni.** București, 1920, p. 94–146; Mateevici A. **Mitropolitul Gavriil (Bănulescu-Bodoni), întemeietorul și orânduitorul Eparhiei Chișinăului și a Hotinului.** / Mateevici Alexei. **Opere.** vol. I, Chișinău, 1993, p. 392–422.
[64] Haneș P. **Op. cit.**, p. 107.
[65] **Ibidem**, p. 108–111; **Cartea Moldovei. Catalog general (sec. XVII-înc. sec. XX). Ediții cu caractere chirilice.** Chișinău, 1992, p. 57–59; 63–65; 66–68; 70–73; 75–76; 78–80; 83–84, 85.
[66] Berechet Șt. **Mănăstirea Căpriana,** p. 95.
[67] Mihail Paul. **Fapte trecute și basarabeni uitați**. Chișinău, 1992, p. 334–335.

[68] **Ibidem**, p. 335–336.
[69] **ANRM,** f. 205, r. 1, d. 6871, f. I.
[70] **ANRM**. f. 208. r. 2, d. 246, f. 8. II.
[71] **Arhiva Ştiinţifică Centrală a Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova. F. 3, inv. II, d. II, f. 57–61** (În continuare: **AŞCAŞRM**). Exprimăm mulţumiri colegiului I.Negrei care ne-a pus la dispoziţie documentele din Arhiva Academiei de Ştiinţe.
[72] **ANRM**. f. 208, r. 2, d. 1866, fila I.
[73] **Ibidem**, f. 18, 19, 22, 23, 27.
[74] **ANRM**, f. 208, inv. 2, d. 1866, fila 11–13.
[75] ***Киприанский Успенский мугеский монастырь. Записки Одесского общества истории и древностей***. Том II, Отд. I, Одесса, 1848, с. 326–327.
[76] ***МЭФ,*** Том I. P. 74–7. № 29.
[77] **ANRM,** f.6, r. 1, d. 1, d. 1105, fila 13.
[78] **ANRM,** f. 208, r. 3, d. 19, fila 1, 5.
[79] Puiu V. **Op. cit.,** p. 20.
[80] ***Надегдин Н.И. Прогулка по Бессарабии - Одесский альманах на 1840 год.*** Одесса, 1839, с. 444.
[81] **ANRM,** f. 208, r. 3, d. 256, fila 1.
[82] **AŞCAŞRM**, f.3, inv. 11, d.11, fila 50–52.
[83] **ANRM,** f. 208, inv. 5, d. 234, fila 1–2.
[84] **Ibidem**, fila 3.
[85] **ANRM,** f. 208, inv. 3, d. 451, fila 1.
[86] **AŞCAŞRM**. f. 3, inv. 11, d. 11, fila 54–56; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 62–66; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 67–75; **AŞCAŞRM**. f. 3, inv. 11, d. 11, fila 76–86; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 82–85; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 90–94; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 95–100; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 101–105; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 113–115; **AŞCAŞRM**, f. 20, inv. 5, d. 373, fila 2–4, **ANRM,** f. 208, d. 609, fila 1; **AŞCAŞRM**, f. 3, inv. 11, d. 11, fila 40–45; **Ibidem**, fila 33–36.
[87] Puiu V. **Op. cit.,** p. 20.
[88] **Ibidem**.
[89] Защук А. ***Материал для географии и статистики России. Бессарабская область***. Спб., 1862, с. 203.
[90] **Ibidem**; Сырку П.А. ***Из истории сноєений русскими с румынами***. Спб., 1862, с. 203.
[91] Пуриєкевич М.В. ***Материалы, собранные гласным Бессарабского Губернского Земства. О землях, находящихся в Бессарабской губернии, имеющихся преклоненными святым местам на Востоке.*** Часть II. Кишинев, 1910, p. 207.
[92] ***Церковная летопись. Местные епархиальные известия. Киприянский монастырь.*** / *Кишиневские Епархиальные Ведомости. Отд. Неоф.*, 1873, № 2, с. 79-81.
[93] Puiu V. **Op. cit.,** p. 20.
[94] ***Определения и назначения*** / *Кишиневские Епархиальные Ведомости. Отд. Офиц.*, 1891, № 4, с. 44.
[95] ***Ведомость поступлений в Кишиневский Епархиальный Училищный Совет за время с 15 февраля по 1-е января 1892 г.*** / *Кишиневские Епархиальные Ведомости. Отд. Официальн.* 1892, № 7, с. 103.
[96] **Ibidem**, p. 21.
[97] **ANRM,** f. 208, r. 3, d. 3788, fila 1.
[98] **Ibidem**, d. 3789, fila 1.
[99] Puiu V. **Op. cit,** p. 21.
[100] **ANRM,** f. 208, r. 19, d. 152.
[101] **ANRM,** f. 208, r. 19, d. 232, fila 2.
[102] Vasilescu V. **O vizită canonică a I.P.S. Arhiepiscop Gurie, în direcţia mănăstirii Căpriana din judeţul Lăpuşna.** / *Luminătorul,* Chişinău, 1921, ianuarie, p. 42–46.
[103] Stănoiu D. **Congresul de la Căpriana.** / *Biserica Ortodoxă Română*, Bucureşti, 1924, an. XLII, Nr. 6 (519), p. 367.
[104] Ladaniuc V. **Căpriana,** p. 19.

[105] Eşanu A. **Un document referitor la istoria mănăstirii Căpriana** / *Revista de istorie a Moldovei,* 1993, Nr. 1, p. 54.
[106] Ladaniuc V. **Căpriana,** p. 19.
[107] **Ibidem**.
[108] **Ibidem**.
[109] **Ibidem**.
[110] **AŞCAŞRM,** f. 1135, op. 2, inv. 774, fila 1.
[111] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d.6, fila 13.
[112] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 5, fila 27.
[113] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 15, fila 138.
[114] **Ibidem**, fila 184.
[115] Ladaniuc V. **Căpriana**, p. 19.
[116] **Ibidem**.
[117] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 24, fila 113.
[118] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 29, fila 70.
[119] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 29, fila 71.
[120] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 34, fila 28.
[121] Ladaniuc V. **Căpriana**, p. 20.
[122] **Ibidem**.
[123] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 54, fila 16
[124] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 62, fila 67.
[125] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 93, fila 33–36.
[126] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 99, fila 118 verso.
[127] **Ibidem**.
[128] **ANRM,** f. 3046, inv. 1, d. 101, fila 15.
[129] **Arhiva curentă a Mitropoliei Chişinăului şi a Moldovei,** d. 26, vol. I, fila 150, 175.
[130] **Ibidem**, fila 125, 126.
[131] **Ibidem**.
[132] **Arhiva curentă a Mitropoliei,** d. 26, vol I, fila 54, 60.
[133] **Ibidem**, fila 53.
[134] **Ibidem**, fila 12.
[135] În listă au fost incluşi pentru anii 1813–1837 şi unii arhimandriţi economi, deoarece în timpul arhiepiscopatelor lui G. Bănulescu-Bodoni şi Dimitrie Sulima, de jure erau stareţi, totuşi, de facto funcţia de stareţ era îndeplinită de cei dintâi.

Gheorghe Nicolaev

UNELE ASPECTE PRIVIND PREGĂTIREA CADRELOR INTELECTUALITĂȚII ARTISTICE ÎN R.S.S. MOLDOVENEASCĂ (1944–1990) (II)

În partea întâi a articolului de față, publicat în numărul precedent al Revisei, am examinat sub aspect general problema pregătirii cadrelor intelectualității artistice în republică în anii 1944–1990 și am constatat într-o oarecare măsură o anumită evoluție. O analiză mai completă a datelor statistice ne permite să vorbim, însă, despre un alt aspect al acestui fenomen, și anume: în instituțiile de învățământ superioar și mediu de specialitate din republică la majoritatea specialităților în domeniul artelor pe parcursul aproape a întregii perioade de cercetare, dar mai ales în primii ani postbelici, erau pregătiți cu preponderență specialiști de alte naționalități în defavoarea pregătirii cadrelor naționale. Astfel, din 1945 până în 1953 la Conservatorul de Stat din Moldova au fost pregătiți 144 de specialiști în domeniul artei muzicale, dintre care numai 24 reprezentanți ai populației băștinașe*. Cam aceeași proporție este sesizată în perioada dată și la școala de muzică din or. Chișinău (132 și 35) și școala republicană de arte plastice din capitală (100 și 22)[1].

Fenomenul în cauză a avut urmări duble pentru cultura Republicii Moldova. Pe de o parte, instituțiile de artă, care simțeau necesitate acută de cadre naționale, nu primeau aceste cadre, pe de altă parte, din rândul absolvenților de alte naționalități ai instituțiilor medii de specialitate se forma și grosul contingentului care era trimis la învățătură în instituțiile superioare de învățământ din republică și din fosta U.R.S.S., ultimii întorcându-se din nou în republică ca specialiști de înaltă calificare. Astfel, din cei 27 de absolvenți ai școlii republicane de arte plastice din anul 1951 au fost trimiși la învățătură în instituțiile superioare din fosta U.R.S.S. 9 oameni, dintre care numai unul era moldovean (român) de naționalitate[2].

Faptul că elevii și studenții de naționalitate băștinașă alcătuiau o minoritate absolută în instituțiile sus-numite nu putea să nu trezească îngrijorare în rândul factorilor de decizie din republică. Cu atât mai mult, că această stare de lucruri era într-o flagrantă contradicție cu scopurile declarate oficial despre desfășurarea revoluției culturale în Moldova Sovietică și despre politica de ajutorare din partea popoarelor frățești la dezvoltarea economiei și

---

* În anii 1944–1953 în satatisticile instituțiilor de învățământ superior și medii de specialitate era dusă evidența absolvenților după naționalitate. După 1953, însă, o astfel de rubrică lipsește, păstrându-se numai evidența după naționalități a numărului total al studenților (elevilor) care-și făceau studiile în instituțiile date. În legătură cu aceasta devine imposibilă stabilirea numărului de absolvenți ai acestor instituții după apartenența națională pentru întreaga perioadă de cercetare, fiind posibilă doar analiza respectivă a contingentului studenților (elevilor).

Menționăm, totodată, că în studiu în unele cazuri când este vorba de etnonimul român vom folosi noțiunea de moldoveni utilizată în documentele vremii.

© Gheorghe Nicolaev, 1996.

Tabelul nr. 2

Ponderea studenților (elevilor) moldoveni în instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate în domeniul artelor din R.S.S. Moldovenească

*(în procente)**

Anii de învățământ	Conservatorul	Institutul de Arte	Școlile de muzică	inclusiv			Școala republicană de arte plastice
				Șt.Neaga din Chișinău	din or. Slobozia (Tiraspol)	din or. Bălți	
1944/45							
1948/49			d a t e l e l i p s e s c				
1949/50	18		42	42			20
1950/51	25		41	41			
1951/52	27		43	43			35
1952/53	31		51	51			50
1953/54	35		56	56			50
1954/55	37		55	55			49
1955/56	38		52	52			40
1956/57	37		47	47			34
1957/58	36		53	53			35
1958/59	39		49	49			47
1959/60	39		46	46	55		36
1960/61	39		47	45	51		34
1961/62	36		34	34	46		34
1962/63			31	25	42		36
1963/64	25	25	30	29	34		41
1965/66		25	31	31	29		42
1966/67		30	33	34	31		54
1967/68		35	33	34	29		50
1968/69		45	35	37	28		55
1969/70		42	35	38	24	41	56
1970/71		42	34	36	26	34	60
1972/73		45	d a t e l e l i p s s c				68
1978/79		48	42	44	e	56	67
1980/81		54	48	52	27	57	58
1984/85	46	62	54	66	32	46	54
1989/90	53	72		58	33	53	60

*Datele din tabel sunt calculate pe baza dărilor de seamă statistice anuale ale instituțiilor de învățământ respective în perioada anilor 1949–1989 (f. nr. 2 NC, nr. 3 NC).

culturii tinerii republici sovietice, "eliberate de sub jugul străin". De aceea spre sfârșitul anilor 40 – începutul anilor 50 se întreprind măsuri concrete pentru a mări numărul elevilor și studenților moldoveni în instituțiile de învățământ respective.

În primul rând, a fost mărit contingentul băștinașilor înmatriculați în școala de muzică republicană din or. Chișinău. Dacă în anul de învățământ

1949/50 la această școală au fost primiți 15 elevi moldoveni, peste un an, în 1950/51 – 35, ultimii alcătuind 70% din numărul total al elevilor noi înmatriculați. A crescut indicele în cauză și la școala republicană de arte plastice din Chișinău. În 1951/52, de exemplu, băștinașii alcătuiau deja 50% din contingentul celor noi înscriși pentru a-și face studiile la această școală. A fost mărit și numărul studenților moldoveni primiți la specialitățile Conservatorului de Stat din Chișinău. Dacă în anul de învățământ 1949/50 din cei 47 de studenți înscriși la instituția în cauză numai 6 au fost moldoveni, apoi în următorul an 1950/51 din 39 persoane înscrise 17 erau moldoveni[3].

Aceste măsuri au dus la o creștere considerabilă a numărului băștinașilor care își făceau studiile în instituții de învățământ în domeniul artei. După cum mărturisesc datele din Tabelul Nr. 2, ponderea elevilor moldoveni la școala de arte plastice timp de patru ani (anii de învățământ 1949/50–1953/54) a crescut de la 20 la 50%, la școala muzicală - de la 42 la 56%, la Conservatorul de Stat - de la 19 la 35%.

Spre regret, însă, politica de pregătire cu preponderență a cadrelor naționale sesizată la sfârșitul anilor 40 – prima jumătate a anilor 50 n-a devenit o condiție obligatorie în activitatea instituțiilor respective de învățământ. După cum ne indică datele din același tabel, începând cu anul de învățământ 1955/56 ponderea elevilor moldoveni în instituțiile de învățământ medii de specialitate în domeniul artelor scade și ajunge în anul 1961/62 în școlile de muzică și școala de arte plastice la 34%. În anii 60 ponderea băștinașilor, care învățau în școlile de muzică a rămas aproape constantă (peste 30%) și abia în anii 70 a început din nou să crească, mărindu-se de la 34% în 1970 până la 48% în 1980. Numai spre mijlocul anilor 80 acest indice a depășit nivelul de 50%. Adică, de la începutul perioadei postbelice și până la mijlocul anilor 80 numai pe parcursul a câtorva ani (1952–1955) ponderea elevilor moldoveni în aceste instituții a fost mai mare de 50%, această prevalare fiind în condițiile când numărul total al elevilor în aceste școli era relativ mic (în anul 1955–172 elevi, spre deosebire, de exemplu, de anul 1970 – 1262 elevi).

Cota redusă a elevilor moldoveni în instituțiile de învățământ mediu de specialitate cu profil muzical din republică și creșterea lentă a acestui indice în decurs de zeci de ani a fost cauzată, în mare măsură, de atitudinea neglijentă și ignorantă față de pregătirea cadrelor naționale din partea factorilor de decizie la nivel republican și local, precum și de slaba antrenare a copiilor de naționalitate română în veriga primară a învățământului muzical (școlile de muzică primare de 7 ani), care în majoritatea lor erau concentrate în orașe și centrele raionale ale republicii. Deși în anii 60–70 semnificăm o oarecare creștere în ponderea elevilor moldoveni în școlile primare de muzică, totuși acest indice continuă să rămână insuficient (în 1960 el alcătuia 19%, în 1975 – 34%[4]).

Nici școala medie specială-internat "E.Coca", care pe parcursul întregii perioade de cercetare a fost baza de pregătire a viitorilor abiturienți pentru Conservator și Institutul de Arte, n-a devenit un factor de instruire a cadrelor naționale. Anuarele statistice ale școlilor medii de specialitate din perioada 1944–1990 nu conțin date despre componența națională a elevilor, de aceea vom încerca să reconstituim pe alte căi tabloul la capitolul dat.

Destul de elocvente în acest sens sunt mărturisirile rectorului Conservatorului, compozitorul Constantin Rusnac, în care sunt specificate condițiile de învățământ și atitudinea față de elevii de la sate (în majoritatea lor moldoveni), care a domnit în școala dată zeci de ani. "Să vedeți ce se întâmplă, – menționează C.Rusnac într-un interviu la tema dată, publicat în revista "Columna" (1990, nr. 3) – vin copii de la sate și sunt susținuți cu note bune, însă fără a se lucra cu ei așa cum se cuvine. În clasa a opta, ca printr-un miracol, majoritatea absolută devin "profneprigodnâe". Și, sub acest pretext sunt eliminați. Deci, dacă până într-a opta școala e republicană, în casele 9–11 ea devine orășenească, deoarece contingentul orășenilor – în speță clasele rusești – e pregătit mai bine". "Elevii de la sate, – continuă intervievatul, – nu fac față concursului nu pentru că ar fi lipsiți de talent, dimpotrivă, sunt foarte talentați, ci din cauza mediului ce li se crează. Mă refer la felul în care se ocupă de ei pedagogii, la condițiile mizerabile din internat, unde unui educator îi revin 30 de copii, pe când ar fi normal nu mai mult de 6–7".

Situația nefavorabilă pentru cadrele naționale, care s-a creat în veriga primară și medie a învățământului muzical, s-a răsfrânt negativ și asupra învățământului superior. După cum mărturisesc datele din Tabelul nr. 1 (*Vezi Revista de Istorie, 1996, nr. 2*), ponderea studenților moldoveni la Conservatorul de stat (din 1963 – Institutul de Arte), cu unele excepții, pe parcursul anilor 50–60 a crescut foarte lent, uneori chiar micșorându-se (de la 39% în 1960 până la 25% în anii 1963–1965). Și numai începând cu anul de învățământ 1968/69 este sesizată o creștere a acestui indice, care a ajuns până la 54% în anul 1980. Această creștere, însă, într-o mare măsură a fost bazată pe lărgirea considerabilă a facultății de iluminare culturală, unde, de obicei, erau înscriși mai mulți moldoveni, care urmau apoi să fie repartizați la muncă în casele de cultură din raioanele și satele republicii. Cât privește specialitățile Conservatorului: aici, ca și mai înainte, ponderea moldovenilor în anii 70 continua să rămână joasă. În anul de învățământ 1975/76, de exemplu, cota moldovenilor înmatriculați la aceste specialități ale Institutului de Arte a alcătuit 37%. Și numai spre mijlocul anilor 80 greutatea specifică a studenților moldoveni la Conservatorul de stat (care în 1984 a fost despărțit de Institutul de Arte), a ajuns la 46%, iar la începutul anilor de învățământ 1989/90 – la 53%.

Afluxul de cadre din afara republicii, prevalarea elementului nebăștinaș în pregătirea cadrelor de înaltă calificare la instituțiile superioare în domeniul artei muzicale timp de peste 40 de ani s-au reflectat direct asupra componenței naționale a colectivelor artistice muzicale și în special al Uniunii compozitorilor din Republica Moldova. Timp de decenii greutatea specifică a moldovenilor la această uniune de creație a crescut foarte lent, rămânând până chiar spre mijlocul anilor 80 mică (în 1960 acest indice, după cum s-a menționat, a alcătuit 21%, în 1979 – 34% și în 1984 – 35%)[5].

Nu era cu mult mai bună din acest punct de vedere nici situația din Teatrul de operă și balet din Moldova, unde în anul 1960 din 17 conducători artistici ai colectivului de creație numai 2 erau moldoveni, iar ponderea băștinașilor în numărul total al lucrătorilor de creație timp de zece ani a crescut doar cu un singur procent – de la 28% la 1 ianuarie 1961 (62 din 218) până la 29% la 1 ianuarie 1971 (120 din 410)[6].

O situație puțin mai favorabilă, dar totuși nu îndeajuns satisfăcătoare, s-a creat la Filarmonica de Stat, unde ponderea moldovenilor în colectivele de creație la 1 ianuarie 1959 alcătuia 36% (117 din 322)[7], iar la începutul anului 1971 – 44% (180 din 406)[8], crescând timp de treisprezece ani doar cu 8%. În unele colective de creație, însă, ponderea băștinașilor la 1 ianuarie 1971 era mult mai mică, alcătuind în unul din colectivele de bază, orchestra simfonică – 17 persoane, orchestra de estradă "Bucuria" – 5 din 20, ansamblul cu participarea M.Codreanu – 1 din 10, ansamblul cu participarea lui E.Bălțanu – 1 din 9 etc. Cât privește grupul de lectori pentru muzica de cameră, aici n-au fost încadrați lucrători moldoveni nici la 1 ianuarie 1958, nici peste treisprezece ani la 1 ianuarie 1971.

Situația nesatisfăcătoare în vederea pregătirii cadrelor naționale în instituțiile de învățământ muzical a fost agravată și de existența unor alte neajunsuri în activitatea acestor instituții. Vom menționa, în primul rând, consecințele legate de lărgirea considerabilă în prima jumătate a anilor 60 în mod arbitrar a contingentului de studenți înmatriculați în instituțiile date, lărgire care a fost însoțită de slăbirea criteriilor de alegere a abiturienților, de micșorarea simțită a calității în pregătirea specialiștilor și de mărirea ponderii elementului nebăștinaș în aceste instituții.

Întrucât la Institutul de Arte erau primiți, de obicei, tineri cu studii muzicale medii speciale, numărul absolvenților instituțiilor de învățământ mediu de specialitate de profil muzical era adeseori mai mic decât numărul planificat de recrutare a studenților la primul curs*. De aceea pentru a îndeplini acest plan Institutul era pus în situația de a înmatricula toți doritorii fără o oarecare selecție. Concurs pentru admitere aproape că nici nu exista, Institutul era nevoit să-și completeze rândurile, în mare măsură, pe baza abiturienților din afara republicii. Anume prin aceasta se explică și scăderea considerabilă a ponderii studenților băștinași de la 39% în 1960/61 până la 25% în anul 1965/66 (*vezi Tabelul nr. 2*). Totodată, din afara republicii veneau în special persoane, care nu reușeau înmatricularea în instituții superioare din mari centre ale U.R.S.S. din cauza nivelului scăzut de pregătire și a capacităților profesionale slabe. Acest fapt, de altfel, a fost menționat în adresările rectorului Institutului de Arte "G.Muzicescu" către Ministerul culturii din republică, din 16 martie și 18 mai 1966[9], prin care se cerea insistent de a opri creșterea și chiar de a micșora numărul abiturienților înmatriculați la specialitățile Conservatorului. În scrisoare se subliniază și faptul că necesitățile reale ale instituțiilor de artă în cadre de muzicieni cu studii superioare în perioada dată s-au dovedit a fi mult mai mici decât cele declarate de către Ministerul culturii în planurile de stat, absolvenții Institutului având foarte mari probleme la angajarea în funcție conform specialităților obținute[10]. Raționamentele în cauză nu au fost, însă, luate în considerație, iar numărul studenților înmatriculați la specialitățile Conservatorului a continuat să crească din an în an în bună parte pe seama celor veniți din afara republicii, pentru instruirea cărora au fost irosite

---

* La secția staționar în afară de absolvenții școlii speciale-internat de muzică "E.Coca" aveau dreptul să-și continuie studiile doar 5% din numărul total al absolvenților de la școlile de muzică (pe la mijlocul anilor 60 în republică funcționau două școli de acest fel: școala de muzică "Șt. Neaga" din or. Chișinău și școala de muzică din orășelul Slobozia), menirea de bază a cărora era pregătirea cadrelor pentru a fi plasate în câmpul muncii.

sume enorme de bani din bugetul republicii. Spun irosite, întrucât majoritatea acestor specialişti pregătiţi de institut, după cum se menţionează în aceeaşi adresare, plecau din republică: în raioane ei nu doreau să muncească (şi nici nu prea erau în stare fără a cunoaşte limba populaţiei băştinaşe), iar oraşele erau suprasaturate de asemenea specialişti care posedau numai limba rusă. Dar în pofida acestor realităţi, aproape până la sfârşitul perioadei de cercetare contingentul studenţilor la Institutul de Arte (din 1984 Conservatorul de Stat) a fost completat în măsură esenţială pe baza abiturienţilor veniţi din afara republicii.

Anuarele statistice ale instituţiilor de învăţământ până la proclamarea independenţei Republicii Moldova nu conţin, spre regret, informaţii despre numărul studenţilor veniţi de peste hotarele republicii, făcând imposibilă reconstituirea unui tablou integral asupra acestui proces în toată perioadă de cercetare. De aceea ne vom folosi de unele date fragmentare, de unde aflăm, de exemplu, că la 1 martie 1964 din 412 studenţi care îşi făceau studiile la specialităţile Conservatorului (secţiile de zi, serală şi fără frecvenţă), 225 erau din Republica Moldova şi 187 (45%) – din alte republici ale fostei U.R.S.S.[11] La unele dintre cele mai prestigioase specialităţi, cum ar fi "pianul", numărul studenţilor veniţi din afara republicii alcătuia chiar 60% (în general la secţiile de zi, serală şi fără frecvenţă), iar aparte la secţia de zi – 78%, adică majoritatea absolută[12].

În continuare numărul acestora a scăzut într-o măsură oarecare, dar, totuşi, rămas esenţial, atât în a doua jumătate a anilor 60, cât şi în anii 70–80. Chiar şi la începutul anului 1990, după cum menţionează acelaşi rector al Conservatorului Constantin Rusnac, la unele catedre, printre care şi catedra de dirijare, numărul celor veniţi din afara republicii alcătuia jumătate din tot contingentul studenţilor[13].

Un alt neajuns în activitatea şcolilor de muzică şi Conservatorului (Institutului de Arte) a fost legat de repartizarea tendenţioasă în procesul de învăţământ al elevilor după specialităţi. Repartizarea era efectuată astfel, încât la unele specialităţi prestigioase ca "pianul" şi "vioara", de exemplu, îşi făceau studiile foarte puţini reprezentanţi ai populaţiei băştinaşe. Astfel, din 1945 până în 1965 în şcoala de muzică "E.Coca" au fost pregătiţi 298 de elevi, dintre care: moldoveni – 111, ruşi – 91, evrei – 96, însă dacă majoritatea absolvenţilor de naţionalitate ruşi şi evrei şi-au făcut studiile la specialităţile "pian" şi "vioară", atunci moldoveni–pianişti au fost numai 10 persoane, maieştri de vioară – 8 persoane, restul au fost specializaţi la instrumente populare (baianişti şi acordeonişti) şi instrumente de suflat[14]. Un tablou similar observăm şi la şcoala de muzică "Şt.Neaga" din Chişinău, unde din 95 de elevi care-şi făceau în 1965 studiile la specialitatea "pian", numai 4 erau reprezentanţi ai populaţiei băştinaşe[15].

Acelaşi viciu în privinţa specializării studenţilor sesizăm, de asemenea, la Conservator şi Institutul de Arte din republică. Astfel, în anii 1960–1969 din 70 de absolvenţi ai acestei instituţii la specialitatea "pianul" (secţia de zi) şi 41 absolvenţi la specialitatea "vioara" de naţionalitate "moldoveni" au fost, respectiv, doar 3 şi 5 oameni[16]. Este lucru vădit că situaţia vizată n-a putut să contribuie la o dezvoltare armonioasă a artei muzicale naţionale din republică, ba mai mult, putem să vorbim chiar de o frânare a ei.

În contextul dat merită a fi menționate și neajunsurile legate de lipsa unei specializări optime a procesului de învățământ după obiecte, care ar fi ținut cont de necesitățile dezvoltării culturii muzicale naționale. Astfel, în instituțiile de învățământ muzical nu se acordă nici un fel de atenție pregătirii specialiștilor pentru instrumentele populare moldovenești. Deși în cadrul școlilor de muzică și Conservatorului de Stat (din 1963 – Institutul de Arte) figura o asemenea specialitate, în realitate era vorba de instrumentele populare ruse, în special baianul. Astfel, în decurs de peste 40 de ani de existență, la catedra de instrumente muzicale populare a Conservatorului (Institutului de Arte) a pregătit mai mulți de 400 de baianiști (în același timp, însă, un număr neînsemnat de acordeoniști, numai 17 țambaliști, 2 cobzari și nici un fleitist ori violoncelist–interpret de muzică populară)[17].

Vom mai sublinia aici și faptul că până la sfârșitul anilor 80 majoritatea obiectelor de specialitate la Conservator erau predate în limba rusă, muzicologia națională împărtășind același destin ca și alte ramuri ale științei. În pregătirea specialiștilor muzicologi de limbă română s-a format un cerc vicios, descris cu amănunte într-un articol publicat în revista "*Orizontul*" (1988)[18]. Menționând lipsa în republică a unor lucrări științifice în românește în muzicologie, lipsa de profesori (la Conservator) și de cercetători științifici (la secția respectivă a Academiei de Științe), care ar putea scrie astfel de lucrări, autorul articolului prezintă astfel situația în acest domeniu: "Monografiile, studiile, articolele critice nu are cine le scrie, studenților – specialiștilor de mâine – nu are cine le preda. Conservatorul de Stat din Moldova până în prezent nu a pregătit nici o promoție, nici o grupă, nici un muzicolog în limba moldovenească. Și cum l-ar pregăti, dacă nu există literatura didactică și științifică respectivă? Și cum ar apărea o asemenea literatură, dacă Consevatorul nu pregătește specialiști care ar putea-o elabora?"

Acest cerc vicios a fost, de fapt, rupt la nivelul învățământului mediu de specialitate – la școala medie de muzică și coreografică "Șt.Neaga", unde erau pregătiți muzicologi și în limba maternă. Însă după cei patru ani de predare în limba română, muzicologii moldoveni de la "Șt.Neaga" erau nevoiți să dea uitării cele însușite pentru a se "reprofila" de urgență, întrucât la Conservator în decurs de 5 ani urma să li se predea în rusește. "Reprofilarea" lingvistică era inevitabilă și în cazul când tinerii absolvenți-muzicologi erau nevoiți de a preda în așa-numitele grupe mixte, care erau create în aproape toate cele 87 de școli primare de muzică din republică[19].

Neajunsurile menționate mai sus în activitatea instituțiile de învățământ în domeniul respectiv țin de predominarea, la rândul său, a elementului nebăștinaș în rândul cadrelor de conducere și de pedagogi ale instituțiilor de muzică, începând cu veriga inferioară și terminând cu cea superioară. În 1961, de exemplu, ponderea băștinașilor în rândul pedagogilor și cadrelor de conducere ale școlilor de muzică primare din republică constituia 21 procente (65 din 313)[20], în 1965 – 20 procente (135 din 675)[21]. În unele din aceste școli de muzică, mai ales la cele din capitală, o atare situație s-a păstrat până pe la sfârșitul anilor 80. În articolul publicistic, semnat de către E.Cibotaru în revista "*Orizontul*" (1988, nr.. 10), la capitolul dat se reliefează următorul tablou existent în școala de arte nr. 1 din Chișinău: "Din șefii celor 7 secții doar unul e moldovean – la suflători. La teorie: din 7 pedagogi nici unul nu posedă limba

moldovenească; la pian: din 15 – doar unul; la vioriști: din 12 – nici unul; la instrumente populare: din 14 – doar 3; la pictură: din 3 – nici unul; la coreografie: din 6 – unul. Doar la instrumentele de suflat din șase pedagogi cinci posedă limba moldovenească.

Din '65, de când s-a înființat școala, n-a existat nici o grupă moldovenească! Copiii moldoveni sunt nevoiți să studieze totul în rusește".

Tot în rusește erau predate majoritatea obiectelor de specialitate și la școala republicană medie specială internat "E.Coca" (care constituia principala bază de pregătire a abiturienților pentru instituțiile superioare de învățământ), unde ponderea moldovenilor în rândul profesorilor la disciplinile speciale în octombrie 1965 alcătuia 11 procente (8 persoane din 72)[22], iar în decembrie 1970 – 15 procente (11 persoane din 74)[23].

Luând în considerație importanța deosebită a Consevatorului (Institutului de Arte) în pregătirea specialiștilor de înaltă calificare în domeniul respectiv, în continuare ne vom referi mai detaliat la situația ce s-a creat la această instituție în vederea asigurării ei cu cadre didactice naționale. Întrucât contingentul principal de cadre instructiv-educative ale Consevatorului a fost format pe baza specialiștilor care s-au întors din evacuare și a altor specialiști, care au venit în republică în primii ani postbelici, de la bun început ponderea moldovenilor în rândul profesorilor și personalului didactic a fost destul de mică. În noiembrie 1947 acest indice a alcătuit 7 din 57 persoane[24], iar la începutul anului 1954 – 7 din 82 persoane[25]. Pe parcursul următorilor 18 ani ponderea specialiștilor băștinași cu studii superioare și medii de specialitate în instituția dată a crescut întrucâtva, dar continua să rămână destul de mică, alcătuind în decembrie 1970 doar 20 procente din numărul total (36 din 177 persoane)[26].

Pentru a prezenta mai complet tabloul creat în acest sens la Institutul de Arte în prima jumătate a anilor 70, vom analiza în continuare lista statelor de la Institut la data de 15 noiembrie 1973[27]. Din conținutul documentului aflăm, bunăoară, că în posturile-cheie de conducere ale Institutului (rectorul și doi prorectori: pentru lucrul științific și pentru lucrul administrativ-gospodăresc) se aflau persoane de naționalitate rusă. La majoritatea catedrelor de specialitate în domeniul muzicii ori nu erau deloc angajați băștinași, ori erau doar câte unul. Astfel, la data indicată la catedra de istorie a muzicii și la catedra de ansambluri populare nu era nici un profesor moldovean, la catedrele de compoziție și muzicologie (alcătuită din 9 persoane), de pian (alcătuită din 8 persoane), de instrumente cu coarde (alcătuită din 7 persoane), de teorie a muzicii (alcătuită din 7 persoane) erau doar câte unul. În schimb numărul moldovenilor predomina puțin la catedrele facultății de iluminare culturală a Institutului, enumerând 24 persoane din numărul total de 45.

Cunoscând, astfel, situația la capitolul "Componența națională a cadrelor didactice și de conducere"din veriga medie și superioară de învățământ în domeniul muzicii, înțelegem ușor corelația cauză–efect care a determinat procesul de instruire la majoritatea obiectelor de specialitate la Conservator: până la sfârșitul anilor 80 studierea numai în limba rusă; timp de decenii în contingentul studenților și elevilor din instituțiile de învățământ superior și mediu de specialitate de profil muzical a predominat, în proporții absolute, elementul nebăștinaș; erori în repartizarea studenților și elevilor în aceste

instituții după specialități și neajunsuri în specializarea optimă a procesului de învățământ după obiecte, etc.

Pe lângă lipsurile menționate în activitatea instituțiilor de învățământ nominalizate vom sublinia, în sfârșit, că nu a fost justificată de practică nici experimentul cu transformarea Conservatorului în Institut de Arte și pregătirea în simbioză (într-o singură instituție de învățământ) a cadrelor la specialitățile Conservatorului și a viitorilor lucrători de club. Rezultatul acestui experiment a fost scăderea calității procesului de învățământ atât la facultatea de interpreți, cât și la facultatea de iluminare culturală[28].

Nereușita experimentului dat a fost constatată și de o comisie de specialiști trimiși în republică în 1968 de la Moscova pentru studierea procesului de învățământ la Institutul de Arte. Comisia a recomandat de a restabili în Moldova Conservatorul de Stat (cu introducerea în cadrul său a facultății teatrale) și de a înființa pe baza facultății de iluminare culturală un Institut de cultură. În 1969 Consiliul miniștrilor din R.S.S.M. a adoptat o hotărîre specială, prin care a obligat Ministerul culturii din republică de a efectua lucru de reorganizare a Institutului de Arte în Conservator și de a deschide un Institut de cultură aparte. Însă baza materială slabă a Institutului de Arte, precum și inconsecvența factorilor de decizie la nivel republican n-a permis în acea perioadă efectuarea acestei reorganizări.

Abia în 1984 (an jubiliar pentru Moldova Sovietică) în republică a fost restabilit, deși cu o mare întârziere, Conservatorul de Stat pe baza facultății de intrepreți a Institutului de Arte, fapt care a constituit un eveniment important în dezvoltarea culturii muzicale în Moldova. Pe lângă soliști de operă și operetă, în Consevator au început să fie pregătiți cântăreți de estradă și de muzică populară. În conformitate cu cerințele actuale față de catedrele de muzicanți-folcloriști a fost revizuită programa la specialitatea instrumente populare. În lista obiectelor de studii la această catedră au fost introduse pentru prima dată astfel de instrumente ca vioara, taragotul, clarinetul, naiul, țambalul, fără de care este de neînchipuit o orchestră de muzică populară.

O situație mai favorabilă în pregătirea cadrelor naționale s-a dovedit a fi în Școala republicană de arte plastice, unde ponderea elevilor moldoveni a crescut de la 36 procente în anul de învățământ 1963/64 până la 54 procente în 1966/67, 58 procente în 1980/81 și 60 procente în 1989/90. Acest fapt se datorează, în primul rând, creșterii numărului copiilor moldoveni, care-și făceau studiile în școlile primare de artă plastică, unde greutatea lor specifică deja în anul de învățământ 1975/76 alcătuia 54 procente[29].

În ultimă instanță, însă, efectul pozitiv în pregătirea cadrelor naționale în domeniul artelor plastice a fost slăbit de lipsa în republică a instituției superioare de învățământ în domeniul dat, care ar fi dat posibilitate absolvenților Școlii republicane de arte plastice "I.E.Repin" și Școlii republicane medii speciale-internat de arte plastice să-și continuie studiile. În a doua jumătate a anilor 60 Moldova era unica republică în partea europeană a U.R.S.S. care nu dispunea de o instituție de învățământ superior în domeniul artelor plastice și nici măcar de o facultate de asemenea profil. Problema înființarii unei asemenea facultăți a fost ridicată aproape la toate congresele și plenarele Uniunii artiștilor plastici din republică, însă de fiecare dată rezolvarea ei rămânea la nivelul promisiunilor din partea factorilor de decizie. În 1967 a

fost luată chiar și o hotărîre specială a Guvernului, care prevedea deschiderea în anul de învățământ 1967/68 în cadrul Institutului de Arte a două facultăți noi – "estetica producției" și "amenajarea interierului". Dar din cauza lipsei bazei materiale necesare, aceste facultăți pe parcursul anilor 60–70 așa și nu au fost inaugurate, deși opurtunitatea deschiderii lor era dictată nu numai de necesitățile crescânde ale instituțiilor de cultură și artă în specialiști de înaltă calificare în acest domeniu, ci și de cerințele lărgirii considerabile a participării artiștilor plastici și a celor care profesează dizainul în ameliorarea calității estetice a producției industriale și în dezvoltarea artei populare aplicate.

Lipsa verigii superioare de învățământ în domenuil artelor plastice, care ar fi creat absolvenților Școlii republicane de arte plastice "E.I.Repin" posibilitatea de a-și prelungi studiile a condiționat rămânerea în urmă a R.S.S.M. în vederea pregătirii cadrelor de înaltă calificare în acest domeniu. Astfel, de exemplu, dacă în Estonia pe la mijlocul anilor 80 un plastician revenea la 1200 de locuitori, în Moldova Sovietică proporția alcătuia respectiv unul la 27 mii, adică un nivel de 18,2 ori mai jos[30]. Spre deosebire de aceeași republică, unde Institutul de Arte timp de peste 40 de ani pregătea anual câte 50 specialiști în diverse domenii ale artelor frumoase, majoritatea fiind repartizați la serviciu conform specialităților, factorii de decizie din R.S.S.M. continuau să afirme că organizațiile și întreprinderile din Moldova nu au nevoie de specialiști cu studii superioare în domeniul artelor plastice[31]. Diriguitorii care se aflau la cârma proceselor social-economice și culturale ale republicii considerau că un număr nu prea mare de astfel de specialiști poate fi și în continuare pregătit prin intermediul trimiterii tinerilor talentați în instituțiile superioare de profil din alte republici ale fostei U.R.S.S. Or, în baza specialiștilor pregătiți pe această cale putea fi satisfăcută și a fost satisfăcută, doar o parte neînsemnată din necesitățile republicii cu cadre de înaltă calificare în domeniul respectiv. Iar cea mai mare parte a acestor necesități a fost îndestulată pe baza invitării specialiștilor din afara republicii, fapt care a creat o situație și mai nefavorabilă în Uniunea oamenilor de arte plastice din Moldova Sovietică. Astfel, ponderea românilor în această uniune de creație timp de decenii a crescut foarte lent, rămânând a fi mică până și pe la mijlocul anilor 80. In anul 1960 indicele în cauză alcătuia 15%, în 1970 – 22% și în 1985 – 34%[32].

Predominarea în uniunea de creație vizată a persoanelor nebăștinașe, precum și faptul că cea mai mare parte a tineretului de creație până la mijlocul anilor 80 și-a făcut studiile în diferite orașe ale țării, după cum se menționează în Scrisoarea deschisă către Guvernul R.S.S.Moldovenești semnată de un grup de plasticieni și publicată în ziarul "*Literatura și Arta*" la 4 iunie 1987, a dus la depersonalizarea artei și culturii naționale. Arta plastică tânără din Moldova, după cum se subliniază în scrisoarea dată, nu avea fizionomia sa, iar realizările plasticienilor moldoveni din deceniile trecute, arta populară moldovenească nu-și aflau în creația tinerilor autori o firească continuare și dezvoltare. În schimb în cadrul expozițiilor republicane deseori apăreau lucrări realizate în spiritul școlii din Talin, al celei din Kiev, Lvov, Leningrad, etc.

Tinerii care-și făceau studiile în alte părți optau, de regulă, pentru pictură ori pentru grafică și în felul acesta de mai mulți ani rămâneau necompletate celelalte secții ale Uniunii artiștilor plastici. Uniunea artiștilor plastici din

Moldova pe la mijlocul anilor 80 dispunea doar de 4 artiști în domeniul amenajării interioare, de 3 monumentaliști, de un singur specialist în domeniul modelării vestimentare și de nici unul în domeniul dizainului general[33].

În 1984 s-a realizat visul vechi al plasticienilor moldoveni. În acest an a fost adoptată hotărîrea Guvernului republicii cu privire la deschiderea în cadrul Institutului de Arte din Chișinău a unei secții de arte plastice cu patru profiluri: grafic, dizain, ceramică și modelarea hainelor. Însă și de data aceasta hotărîrea respectivă n-a fost însoțită de crearea unei bazei materiale corespunzătoare. În anul de studii 1984/85 secția de arte plastice a Institutului de Arte a avut la dispoziție doar o singură aulă[34]. La fiecare din cele patru specialități enumerate mai sus în primii trei ani de activitate a secției în cauză au fost primiți numai câte 5 studenți, care nu dispuneau pentru desfășurarea procesului de instruire nici de materiale, nici de instrumentele necesare, problema încăperilor rămânând cea mai acută (este vorba de vre-o câteva aule). Din lipsa acestor încăperi în cadrul Ministerului învățământului superior a apărut ideea de a închide în general această secție și de a repartiza studenții prin instituțiile din fosta U.R.S.S[35]. Ideea în cauză, însă, n-a fost realizată datorită protestului hotărît al studenților. În schimb a apărut o altă hotărîre a Ministerului în cauză, prin care a fost suspendată admiterea abiturienților pe anul de studii 1987/1988.

În această perioadă, însă, în rândul populației băștinașe, dar mai ales al intelectualității din republică, se ridică și se amplifică valul de trezire a conștiinței naționale a neamului. Ținând cont de atmosfera în cauză și de protestul vehement din partea Uniunii artiștilor plastici în legătură cu suspendarea admiterii în anul de învățământ 1987/1988, expus în scrisoarea deschisă către Guvernul R.S.S.Moldovenești din 4 iunie 1987 și alte publicații, în următorii ani a fost reînnoită primirea abiturienților la cele patru profiluri enumerate mai sus, introducându-se totodată și două profiluri noi: în anul de învățământ 1988/90 – pictura. În anul de învățământ 1990/91 la secția de arte plastice a Institutului își făceau studiile 126 persoane, iar în total de la momentul înființării și până la sfârșitul anilor 80 la secția respectivă au fost înmatriculați 155 abiturienți, fiind inaugurate și primele două promoții de absolvenți în număr de 27 persoane[36]. În pofida înmatriculării la această secție pe parcurs de șase ani de la deschdere a unui număr mic de abiturienți, este important faptul, că în republică în această perioadă a fost pusă, totuși, baza învățământului superior în domeniul artelor plastice.

Menționând rolul instituțiilor de învățământ din republică în pregătirea cadrelor în domeniul artelor vom sublinia totuși și faptul că o bună parte din specialiști de înaltă calificare pentru instituțiile de artă din R.S.S. Moldovenească a fost pregătită prin intermediul trimiterii tinerilor talente în instituțiile superioare și medii de specialitate din afara republicii. La acest capitol ținem să menționăm că datorită politicii antinaționale, promovate în cadrul sistemului totalitarist din fosta U.R.S.S., tineri talentați din republică pe parcursul întregii perioade posbelice au fost lipsiți de drepturi de a-și continua studiile în instituțiile superioare de profil din România, faptul în cauză constituind o pierdere însemnată pentru cultura și spiritualitatea românilor din R.S.S.M. Acestea fiind spuse și constatând lipsa unei alternative în vederea pregătirii cadrelor de înaltă calificare pentru Moldova Sovietică în condițiile

când republica a rămas practic fără intelectualitate, apreciem pregătirea în instituțiile centrale de învățământ din fosta U.R.S.S. a acestor cadre ca o cale de ieșire din impas, impusă de realitatea în care se aflau ținuturile Basarabiei reîncorporate în Imperiul sovietic după al doilea război mondial.

Subliniem acest moment, având în vedere faptul că pregătirea specialiștilor de înaltă calificare în domeniul culturii și artei pentru R.S.S.M. la o serie de specialități deficitare a fost efectuată aproape în exclusivitate în instituțiile superioare din Moscova, Leningrad, Kiev și alte orașe din fosta U.R.S.S. Pentru aceasta erau create condițiile prielnice necesare, Ministerul culturii unional aproape în fiecare an punea la dispoziția R.S.S.Moldovenești locuri fără de concurs pentru pregătirea ori ridicarea calificării unor astfel de cadre de creație cum sunt actori, regizori, maiești de balet, dirijori etc. Numai în cincinalul opt (1966–1970) după îndreptări (fără concurs) în instituțiile centrale de artă din țară au intrat 173 tineri din Moldova Sovietică[37]. În total în anii cincinalelor opt și nouă (1966–1975) instituțiile de artă din R.S.S.M. au fost completate cu 200 tineri specialiști, care și-au făcut studiile în afara republicii în centrele de învățământ superior și mediu de specialitate din fosta U.R.S.S[38]. Numai la Teatrul moldovenesc de operă și balet au venit în această perioadă 137 de tineri specialiști, o bună parte din care mai înainte au fost trimiși să învețe în principalele școli și instituții teatrale din țară[39].

O formă relativ efectivă în pregătirea cadrelor naționale în instituțiile centrale din țară a fost pregătirea lor în grupuri, care după absolvire serveau drept bază pentru formarea unor teatre noi și completarea periodică a trupelor teatrale din republică. Astfel, în anul 1960 o grupă de tineri moldoveni (19 la număr) a absolvit Școala teatrală "B.V.Șciukin" din Moscova, pe baza căreea a fost creat Teatrul pentru tineret "Luceafărul". În 1970 pe baza absolvenților aceleiași școli teatrale, teatrul "Luceafărul" a primit a doua, iar în 1985 a treia completare. În felul acesta au fost completate și trupele altor teatre din Moldova. Bunăoară, în 1952 trupa Teatrului muzical-dramatic s-a completat cu absolvenți moldoveni ai Institutului de teatru și cinematografie "A.Ostrovskii" din Leningrad (V.Cupcea, P.Baracci, E.Platon, G.Hasso, C.Târțău ș.a.), iar în 1969 cu grupul de absolvenți (22 la număr) ai Institutului de artă teatrală "A.V.Lunaciarskii" din Moscova.

Tot peste hotarele republicii au fost pregătite și majoritatea cadrelor în domeniul artei cinematografice. Aproape toți regizorii și operatorii studioului "Moldova-film", la fel ca și mulți pictori și alți specialiști, de care depinde procesul creării operelor de artă în acest domeniu, și-au făcut studiile la Moscova în unicul institut din țară în acest domeniu – Institutul unional de stat al cinematografiei. În acest institut, precum și în alte instituții superioare de învățământ într-un timp destul de scurt pentru studioul "Moldova-film" au fost pregătiți un număr însemnat de regizori, operatori și pictori talentați, mulți dintre care au devenit maiești renumiți în domeniul artei cinematografice. Drept rezultat, din 1962 până în 1985 numărul membrilor Uniunii cineaștilor a crescut de la 31 până la 130, dintre care numărul regisorilor de la 9 până la 39, al operatorilor de cinema – de la 7 până la 26[40].

Întrucât baza cinematografiei moldovenești a fost pusă la sfârșitul anilor 50 – începutul anilor 60 în condițiile când republica trecuseră deja printr-o serie de valuri de afluență a specialiștilor în domeniul artei din afară, greutatea

specifică a reprezentanților populației băștinașe chiar de la începutul formării acestei uniuni de creație a fost relativ mai mare decât în Uniunea compozitorilor și Uniunea artiștilor plastici, în 1962 acest indice alcătuind 32%, în 1985 – 54%[41].

Analizând astfel circumstanțele concret istorice în care a fost creată intelectualitatea artistică în R.S.S.Moldovenească și procesul de constituire a acesteia, putem conchide că după reîncorporarea Basarabiei la Imperiul sovietic în condițiile lipsei aproape totale a intelectualității, pregătirea cadrelor de specialiști în diferite domenii ale artelor devine una din cele mai arzătoare sarcini. Ținând cont de acest imperativ, în republică pe parcursul anilor 40–80 au fost create o serie de instituții medii de specialitate și superioare de învățământ, în care au fost pregătiți mii de specialiști în cea mai mare parte în domeniul artei muzicale și într-o măsură mai mică în domeniul artei teatrale, artei coreografice și artelor plastice.

Dar cultura națională a Moldovei n-a avut de beneficiat din plin de rezultatul activității instituțiilor de învățământ respective. Majoritatea covârșitoare a cadrelor pregătite în instituțiile în cauză au alcătuit-o, după cum s-a menționat, specialiștii muzicieni, iar ponderea cadrelor naționale în numărul total al acestora a fost mult mai mică decât a celor de alte naționalități. Situația la capitolul pregătirea cadrelor naționale de profil muzical a fost agravată și de neajunsuri legate de mărirea în mod arbitrar a contingentului de studenți, de politica vicioasă de repartizare a elevilor după specialități, de lipsa unei specializări optime a procesului de învățământ, care ar fi ținut cont de necesitățile dezvoltării culturii muzicale naționale, etc.

Nu mai puțin favorabilă a fost situația în domeniul artelor frumoase, unde pe parcurs de peste 40 ani postbelici a lipsit veriga superioară de învățământ, iar absolvenții instituțiilor medii de specialitate de profil nu au avut posibilitate de a-și continua studiile în Moldova, acest fapt condiționând o rămânere în urmă esențială față de alte republici unionale în vederea pregătirii cadrelor naționale de înaltă calificare în domeniul dat.

Și mai dificilă a fost starea de lucruri în pregătirea cadrelor coreografice, unde nu a existat practic nici veriga superioară de învățământ, nici cea medie, iar specialiștii foarte mult solicitați de colectivele artistice profesionale și de amatori erau pregătiți într-un număr mic, ocazional și cu mari întreruperi, la Școala de muzică "Șt.Neaga" și centrele de învățământ din fosta U.R.S.S., necesitățile colectivelor profesionale în aceste cadre în mare parte fiind satisfăcute pe baza invitării specialiștilor din afara republicii.

Satisfacerea necesităților republicii în cadre de înaltă calificare în diferite sfere ale artelor în bună parte pe baza specialiștilor din afara republicii și pregătirea cu preponderență pe parcurs de decenii a cadrelor nebăștinașe în instituțiile de învățământ în domeniul artei din R.S.S.M. și îndeosebi a specialiștilor de profil muzical, s-a reflectat negativ asupra componenței naționale a uniunilor de creație și colectivelor artistice, în unele din care ponderea moldovenilor a rămas a fi mică până și pe la mijlocul anilor 80. Factorii nominalizați, pregătirea cadrelor la o serie de specialități deficitare în centrele de învățământ din fosta U.R.S.S. în cuplu cu neajunsurile, care persistau în activitatea instituțiilor superioare și medii de specialitate de profil din republică s-au reflectat negativ asupra vieții spirituale în R.S.S.M., au dus,

în mare măsură, la depersonalizarea artei și culturii naționale, la ignorarea artei populare, care constituie temelia spiritualității neamului românesc. Aceste și alte aspecte negative, legate de pregătirea cadrelor, în ultima instanță au aprofundat procesul de stagnare și criză, care s-a declanșat în anii 70–80 în toate sferele creației artistice din R.S.S.M., fenomen general cauzat de activitatea distrugătoare a regimului comunist și sesizat într-o măsură mai mare ori mai mică în toate republicile unionale din fosta U.R.S.S.

Întreg conținutul articolului, în ultima instanță, demonstrează că politica de asigurare cu cadre a instituțiilor de artă și a instituțiilor de învățământ în domeniul artei, promovată de către regimul comunist în Moldova Sovietică în perioada de cercetare vizată, a avut drept obiectiv instaurarea monopolului din partea elementului nebăștinaș asupra tuturor sferelor de activitate artistică în republică, crearea condițiilor favorabile pentru stăvilirea și asimilarea în măsura maximal posibilă a elementului național în cultură.

Aceste scopuri, însă, n-au fost realizate în măsura concepută, elementul național în societate având capacitatea de a crește și a acumula potențial în condițiile extrem de dificile, izbucnind la sfârșitul anilor 80 – începutul anilor 90 cu putere, care a dominat în întregime viața social-politică și spirituală în Republica Moldova

NOTE

[1] **Arhiva curentă a Ministerului Culturii din Republica Moldova.** Darea de seamă despre numărul și componența specialiștilor cu studii superioare în cadrul Ministerului culturii din Republica Moldova pe anul 1990.

[2] **ANRM,** f. 3047, reg. 1. un. p. 76, p. 25–29 (trimiterea se referă la toate cifrele din abzaț).

[3] Calculele autorului, efectuate pe baza planului de repartizare a tinerilor specialiști, care au absolvit școala republicană de arte plastice în 1951 (**A.N.R.M.**, f. 3047, reg. 1, un. p. 51, pag. 19–20).

[4] Cifrele din abzaț referitoare la numărul elevilor și studenților băștinași înmatriculați în instituțiile de învățământ în domeniul artelor sunt aduse din dările de seamă statistice anuale ale instituțiilor respective (formele nr. 2 NC și nr. 3 NC) în anii menționați, iar cota acestora în procente este calculată de autor în baza acestor dări de seamă.

[5] Calculele autorului efectuate pe baza dărilor de seamă statistice anuale despre lucrul instructiv-educativ în școlile primare de muzică în anii de învățământ 1960/61 și 1975/75 (**ANRM**, f. 3011, reg. 3, un. p. 126, p. 10–80; reg. 10, un. p. 1198, p. 4–281).

[6] Calculele autorului, efectuate pe baza listei membrilor Uniunii compozitorilor din Moldova în anii 1960, 1979 și 1984.

[7] Calculele autorului, efectuate pe baza datelor statistice despre componența numerică și calitativă a cadrelor de creație în cadrul Ministerului culturii din Republica Moldova în anii respectivi (**ANRM**, f. 3011, reg. 3. un. p. 137, p. 31–32; reg. 10, un. p. 378, p. 116)

[8] **ANRM**, f. 3241, reg. 1, un. p. 330, p. 6.

[9] **Ibidem**, f. 3011, reg. 10, un. p. 378, p. 116.

[10] **Ibidem**, reg. 3, un. p. 235, p. 27.

[11] Astfel, necesitatea nomimă declarată de către Ministerul culturii în cadre de muzicieni la specialitatea vocal la începutul anului 1966 alcătuia 66 oameni, în realitate, însă, instituțiile de cultură și artă din republică au solicitat doar un singur specialist-absolvent al Institutului de Arte (promoția anului 1965) la specialitatea dată, ceilalți 5 absolvenți primind diplomă "liberă" fără a fi angajați în câmpul muncii conform repartizării centralizate (**ANRM**, f. 3011, reg. 3, un. p. 235 p. 28.

[12] **ANRM**, f. 3050, reg. 1, un. p. 489, p. 8–10.

[13] **Ibidem.**
[14] **Columna**, 1990, Nr. 3.
[15] **ANRM**, f. 3011, reg. 3, un. p. 203, p. 3.
[16] **Ibidem**, p. 22.
[17] Calculele autorului, efectuate pe baza planurilor de repartizare a tinerilor specialiști-absolvenți ai Conservatorului de Stat (Institutului de Arte) "G.Muzicescu" în anii de învățământ 1960/61 – 1969/70.
[18] **Literatura și Arta**, 1987, 14 mai.
[19] Eugen Cibotaru, **Muzicologia moldovenească: bilingvism sau monolingvism, totuși ?** / *Orizontul*, 1988, Nr. 10, p. 40–45.
[20] **Ibidem**, p. 41.
[21] **ANRM**, f. 3011, reg. 3 un. p. 137, p. 7–9
[22] **Ibidem**, un. p. 210, p. 62.
[23] **ANRM**, f. 3139, reg. 1, un. p. 198, p. 21.
[24] **Ibidem**, un. p. 249, p. 21–25.
[25] **Ibidem**, f. 3050, reg. 1, un. p. 10, p. 1.
[26] **Ibidem**, un. p. 252, p. 1.
[27] **Ibidem**, f. 3011, reg. 10, un. p. 373, p. 1.
[28] **Ibidem**, f. 3050, reg. 1, un. p. 691, p. 1–11.
[29] **Ibidem**, f. 3011, reg. 10. un. p. 100, p. 31.
[30] Calculele autorului, efectuate pe baza deconturilor statistice despre lucrul instructiv-educativ desfășurat în școlile primare de arte plastice în anul de învățământ 1975/76 (**ANRM**, f. 3011, reg. 10, un. p. 1197, pag. 31–247.
[31] **Literatura și arta**, 1987, 4 iunie.
[32] **Ibidem.**
[33] Calculele autorului, efectuate pe baza listelor membrilor Uniunii artiștilor plastici din Republica Moldova în anii 1960, 1970 și 1985.
[34] **Ibidem** (Lista membrilor... la 1 octombrie 1985).
[35] **Literatura și Arta**, 1987, 4 iunie.
[36] **Ibidem.**
[37] Calculele autorului, efectuate în baza dărilor de seamă statistice ale Institutului de Arte pe anii de învățământ 1988/89 – 1990/91.
[38] **A.N.R.M.**, f. 3011, reg. 10, un. p. 366, pag. 26.
[39] N.B.Petrovscaia, Z.A.Fedico, **Participarea intelectualității la dezvoltarea economiei și culturii în RSS Moldovenească (1940–1975).** Chișinău, 1980 (în l. rusă), pag. 132.
[40] Gh.I.Eremei, **Noile orizonturi ale culturii moldovenești.** Chișinău, 1977, pag. 260.
[41] Calculele autorului, pe baza listei membrilor Uniunii cineaștilor din Moldova în anii 1962, 1985 (**A.N.R.M.**, f. R–2773, reg. 1, un. p. 9, pag 20; **Arhiva curentă a Uniunii cineaștilor din R.M., Stenograma congresului X,** pag. 130).

COMUNICĂRI

Angela Popovici

EVOLUȚIA DOMENIULUI DOMNESC ÎN AREALELE ȚINUTURILOR *ORHEI, LĂPUȘNA, SOROCA* (SECOLELE XV–XVII)

În cadrul ierarhiei funciare feudale locul principal îl ocupa proprietatea domneasc. Ea cuprindea atât satele personale ale domnului, cât și pământurile care aparțineau domniei ca instituție: locuri pustii, braniști, pășuni, fânețe, mori, iazuri, târguri, precum și locuri întărite de apărare sau cetăți. Când diferiți voievozi și cnezi locali au fost înlocuiți de domn, când s-a făcut unificarea politică a Țării Moldovei, pământurile lor au trecut în stăpânirea domniei, iar reședințele foștilor proprietari au devenit reședințe sau curți domnești, ca și cetățile, braniștile și morile care depindeau de ele. Pentru aprovizionarea și întreținerea acestor posesiuni a fost stabilit câte un anumit număr de sate, număr variabil după importanța fiecăruia. Aceste sate cu hotarele lor au constituit ocoalele târgurilor, cetăților, braniștilor și morilor domnești. Probabil că în unele cazuri, cum au fost cetățile Hotin și Cetatea Albă sau târgurile Suceava și Orhei, s-a menținut situația din timpul voievozilor și cnezilor, adică această misiune reveneau satelor care și mai înainte au avut aceleași îndatoriri[1]. Instituția s-a aplicat apoi și noilor târguri și cetăți, înființate după unificarea politică a statului.

Termenul "ocol" indica un grup de sate domnești atașate la un târg, cetate ori curte aparte și a apărut în documentele originale începând cu secolul al XVI-lea.

Consatatând documentar existența ocoalelor, G.Popovici înlătura în mod definitiv tălmăcirea ocolului în sensul întăriturilor ori fortificațiilor ce s-ar fi făcut de Iuga Vodă, conform cronicii lui Grigore Ureche, de jur împrejurul orașelor descălecate de el, apreciere făcută de A.D.Xenopol[2]. El afirma că "ocolul trebuie luat în înțeles de cerc teritorial. Periferia lui închide o întindere pe care sunt așezate mai multe locuri, el se alcătuiește dintr-un număr de sate,

© Angela Popovici, 1996.

părțile integrante ale ocolului sunt satele domnești", constituind "arondismente împrejurul orașelor"[3].

Studiind mai pe larg problema în cauză, P.P.Panaitescu dă ocolului următoarea definiție:"Regiunea dependentă de oraș, care se află în jurul său, se numea în Moldova ocol, termen care arată că e vorba de o moșie care ocolește de jur împrejur târgul"[4].

C.Cihodaru a atras atenția la funcția ocoalelor, care "au fost constituite în unități administrative aparte și subordonate unei cetăți sau curți domnești", "pentru a deservi diferitele forme ale gospodăriei domnești ca, de pildă, curți, mori, poduri"[5].

N.Grigoraș afirma că "târgurile de pe lângă moșia înconjurătoare aveau și un ocol, compus din sate și moșii"[6].

A.Sava, consacrând problemei ocoalelor un amplu studiu, sublinia că "ocolul e totalitatea moșiilor sau satelor domnești grupate în jurul unei curți domnești, oriunde s-ar afla o asemenea curte domnească, în târg, în cetate sau într-un sat oarecare"[7].

D.Ciurea aprecia că ocoalele târgurilor erau de formație mai recentă decât "hotarele" târgurilor, datorându-se exclusiv inițiativei domnești, în funcție de interesele proprii ale capului statului feudal[8].

Domeniul domnesc includea, deci, hotarele târgurilor și orașelor, satele confiscate de la boierii trădători și de la acei care mureau fără urmași, precum și pământurile cumpărate de domnie. În secolele XIV–XV nu se făcea deosebire între proprietatea domniei și cea personală a domnului. Toate veniturile de pe moșiile domnești erau folosite atât pentru nevoile statului, cât și în interesele personale ale domnului. Daniile de pământ pentru diferite "slujbe" se făceau, probabil, atât din domeniul personal al domnului, cât și din pământurile domniei. Este foarte greu să se deosebească unde și când domnii acționează ca deținători ai puterii supreme și unde și când ca proprietari ai domenului lor particular, actele fiind foarte confuze în acest sens.

Numărul satelor domnești nu pare să fi fost prea mare în secolul al XV-lea. Din informația documentară de care dispunem rezultă că Ștefan cel Mare a fost primul domn care a aglomerat satele la orașe și cetăți. După definitivarea sistemului ținuturilor s-au organizat și ocoalele în sensul propriu. Ocoalele constituie o particularitate pentru Moldova, ele neîntâlnindu-se pe lângă orașele muntene care de asemenea erau proprietate domnească și care aveau numai "ocină", "hotarul", "câmpul" sau "locul orașului"[9].

În afară de ocoalele de orașe și curți au existat ocoale de cetăți și ocoale de frontieră. Acolo unde exista și cetate și târg ca la Suceava, Roman, Soroca, Hotin s-a constituit un singur ocol, deși este numit când al cetății, când al târgului. Nu au existat ocoale separate pentru cetăți și târguri. Inițial, însă, ocolul a fost al cetății. Cetățile și târgurile au avut hotarul lor, termenul înțeles în sens strict, locul lor separat.

În articolul de față avem ca scop să urmărim procesul de constituire și evoluție a domeniului domnesc în ținuturile Orhei, Lăpușna, Soroca în secolele XV–XVII.

Nu există, practic, documente care ar conține lista completă a satelor domnești. Despre acestea aflăm tangențial din uricele de danie și miluire ori din acte de aprobare (întărire), cumpărare, de judecată. În timpul domniei lui

Alexandru cel Bun și a urmașilor săi, până la 1457, daniile din domeniul domnesc au fost destul de numeroase, prevalând asupra întăririlor. Din perioada 1400–1457 s-au păstrat mai multe acte care confirmă acest fapt. Astfel, zece sate din ținutul Lăpușna au fost dăruite de Alexandru cel Bun lui Vena vornic pentru slujbă credincioasă[10]. La 1436 Ilie și Ștefan voievozi dăruiesc cinci sate lui Duma Uranie,[11] două locuri pustii pentru a întemeia sate lui Hodco Cretovici[12], iar la 1439 protopopul Iuga și fiul său Mihail sunt miluiți cu două sate[13] – toate acestea în ținutul Orhei. În 1443 Ștefan voievod dăruia lui Ghereiu locuri pustii pentru întemeierea a cinci sate[14]. Deci, până la 1457 paisprezece sate și locuri pustii sunt donate din domeniul domnesc.

Pentru ținutul Soroca nu dispunem de nici o informație relativ la daniile domnești de până la domnia lui Ștefan cel Mare. Abia în anul 1470 domnitorul dăruiește un loc pustiu la Cornul Vorotețelor în ținutul Orhei lui Simion și neamurilor sale[15]. La o dată necunoscută Ștefan cel Mare a schimbat cu nepoții lui Căliian satul Soloneț, cu mori la Soloneț, pe satele Cosăuți, Tricinți, Strijacouți, pe care le-a întors "ca să asculte de cetatea noastră de Soroca"[16]. Deci, în domnia marelui voievod ocolul cetății Soroca era compus cel puțin din trei sate. În perioada cronologică 1457–1504 în arealul ținuturilor Orhei, Lăpușna, Soroca documentele atestă doar o singură danie din domeniul domnesc, confirmându-se astfel concluzia generală despre politica funciară a "bilanțului pozitiv" începută de Ștefan cel Mare în scopul refacerii domeniului domnesc.

Această politică a fost continuată și de urmașii săi. Dispunem doar de două acte, unul datat cu 1507, când Bogdan voievod dăruia un loc din pustie lui Ion și nepotului său Lupșe ca să-și așeze sat (ținutul Orhei)[17], și altul din anul 1535, când Petru Rareș dăruia un loc din pustie pe pârâul Botna Mare lui Tomșa pârcălab de Cioburciu pentru ca să-și întemeieze sat (Ținutul Lăpușna)[18]. Rămâne prioritară tendința de conservare și argumentare a domeniului domnesc, daniile din componența lui fiind foarte rare. Analiza atentă a actelor referitoare la stăpânirea pământului în perioada dată ne permite să reconstituim în linii mari realitățile existente. Se remarcă faptul că donațiile în favoarea persoanelor laice (12 sate) sunt superioare ca număr celor în favoarea bisericii (3 sate). Cele mai multe sate ies din domeniul domnesc în ținutul Soroca (nouă sate). Deja în această perioadă dania domnească începe să fie răsplătită de beneficiar, cum este cazul logofătului Petrea Albotă ori cel al marelui logofăt Ion Golia și al pârcălabului Eremia, care răsplătesc dania domnească cu opt cai și patru sute de zloți[19] (*vezi Tabelul 2*).

Ioan-Vodă a domnit la hotarul a două etape în dezvoltarea politicii funciare. Cu domnia lui a luat sfârșit politica "bilanțului pozitiv" începută de Ștefan cel Mare. Domniile ce i-au urmat lui Ioan-Vodă au promovat o politică funciară care s-a soldat cu un "bilanț negativ" în evoluția domeniului domnesc. Destul de repede, în mai puțin de o sută de ani, el *de facto* a fost lichidat. De aceasta ne convingem studiind evoluția proprietății domnești după anul 1574. Dinamica ieșirii satelor din domeniul domnesc este prezentată în *Tabelul 3*. Analizând datele din tabel putem conchide că procesul de destrămare a domeniului se intensifică considerabil după 1574. Dacă în anii 1457–1574 au ieșit din el cincisprezece sate din ținuturile Orhei, Lăpușna, Soroca, apoi după 1574 numărul lor crește până la patruzeci și cinci, adică se triplează (în acest

număr au fost incluse toate daniile domnești, atât bisericii, cât și persoanelor laice).

Dacă e să ne referim la fiecare ținut în parte, constatăm că la etapa politicii "bilanțului pozitiv" doar un singur sat din ținutul Lăpușna a ieșit din componența domeniului, iar după anul 1574 opt sate domnești trec în posesia altor proprietăți (trei –în proprietate ecleziastică, cinci – către proprietari laici). La sfârșitul secolului al XVII-lea apare un fenomen nou. Sunt donate nu numai sate din domeniul domnesc, dar și hotarele orașelor. În anul 1694 Constantin Duca dăruiește târgul Lăpușna și seliștea Scripțeni mănăstirii Ioan Zlatoust din Iași. Târgul Șcheia a fost donat pentru 3000 de lei marelui vistiernic Iordache Ruset[20]. Însă această practică ia o amploare mai mare abia în secolul al XVIII-lea. În anul 1669 este atestată documentar seliștea domnească Luțeni, unde erau așezați călărașii de Lăpușna, care supravegheau securitatea drumurilor comerciale și erau angajați în paza marginii[21].

Evoluția domeniului domnesc din ținutul Orhei în anii 1457–1574 este marcată prin dăruirea a patru locuri pustii pentru întemeierea satelor unor boieri, iar un sat trece în posesia Patriarhiei Ierusalimului. În etapa următoare domeniul domnesc din acest ținut se diminuează cu cincisprezece sate, două dintre care trec la mănăstiri, iar restul la proprietari laici.

Menționăm faptul că în ținutul Orheiului a existat nu numai ocolul târgului Orhei, ci și ocolul Movilăului, și ocolul Tohatin. Ocolul Movilăului a fost constituit sub Ieremia Movilă cu centrul la Peștera, prin detașarea de la ocolul Orheiului, unde se afla un pârcălab și un șoltuz încă în anul 1617 (deci, cu regim de târg). Ocolul a fost dizolvat de Ștefan Tomșa, dar încă în 1609 Constantin Movilă anula o anexiune la acest ocol, făcută de tatăl său, și restituia satul Măcicăuți lui Toader sulger, care-l avea prin moștenire[22]. Satul domnesc Movilova sau Peștera, unde a fost vechiul Orhei, înființat de părinții lui Moise Movilă, a fost atribuit de acesta lui Pătrașco Danovici logofăt în anul 1633[23]. În 1639 Vasile Lupu întărea pentru slujire lui Apostol Catargiu, mare postelnic, satul Peștera, ascultător de târgul domnesc Orhei[24]. Nu se cunosc împrejurările în care satul a redevenit domnesc. Se poate remarca faptul că Ieremia Movilă a căutat să redea acestei localități statutul de târg, însă încercarea a eșuat. Hotarul Peșterii (Movilăului) a rămas unul și același cu al târgului Orhei. Șoltuzul dispare, rămânând un dregător de Peștere, căruia în anul 1632 Alexandru Iliaș îl confirma ca danie de la Miron Barnovschi[25]. Din ocolul Movilăului a făcut parte și satul Horilcani pe Nistru, pe care Simion Movilă în anul 1607 l-a dăruit lui Dumitrache Chiriță, mare postelnic, pentru slujbă, primind în schimb șase sute de ughi[26].

Despre existența ocolului Tohatin aflăm din actul datat cu anul 1639, prin care Ion Vasile Lupu întărea lui Ghica stolnicul dania părintelui său, Vasile Lupu, satul Bilacăul, ascultător de ocolul Tohatin, pentru serviciile diplomatice aduse domniei la Constantinopol[27]. Se vede că în curând acest ocol a fost lichidat, deoarece la 1643 Vasile Lupu acorda chiar satul Tohatin lui Ionașco Rusul, fost vornic, în schimbul a șase cai buni[28].

Satele din ocoale aveau un regim aparte. Conducerea orașelor nu intervenea aici decât în legătură cu transporturile. Sătenii din ocol nu depindeau de negustorii orășeni, având obligații față de domnie și reprezentanții acesteia în ocol, vornicul sau ureadnicul. Satele de ocol prestau

către domnie contribuții în natură, munci, diverse corvezi, transporturi. Regimul de ținut era considerat mai lejer, domnii adesea apostrofând pe vornicii din târguri că "trag satele mănăstirilor cu ocoalele", deși ele depind de ținuturi. Au fost și cazuri excepționale, când satul devenit mănăstiresc ori proprietate particulară, deși ieșit din ocol, dădea dabila cu acesta. Satele aflate în proprietatea mănăstirilor erau scoase aproape complet de sub jurisdicția ținuturilor și ocoalelor.

După anul 1574 domnitorii tot mai rar recurg la confiscarea stăpânirilor boierești pentru viclenie și la cumpărarea satelor pentru lărgirea domeniului domnesc. Ieșirea satelor din domeniu se intensifică. Proprietarii ocinelor formate după 1570 (ocine de generația a II-a) încep să-și lărgească stăpânirile pe contul asimilării satelor domnești. Dacă anterior domnitorii în special cumpărau sate pentru completarea domeniului lor, apoi începând cu ultimul pătrar al secolului al XVI-lea tot mai frecvent satele domnești trec (prin vânzare–cumpărare) în componența ocinelor de generația a II-a. Peste o sută de ani după domnia lui Ioan Vodă domeniul domnesc în ținutul Orheiului era practic epuizat, căci la 1671 Duca voievod cumpăra de la mănăstirea Agapia satul Cercani spre a-l dărui pentru slujbă credincioasă hatmanului Neculai Racoviță[29]. Se remarcă faptul că de la 1574 până la mijlocul secolului al XVII-lea numărul satelor ieșite din domeniul domnesc (9 în ținutul Orhei; 21 în ținutul Soroca; și 2 în ținutul Lăpușna) prevalează asupra celor ieșite după această dată (câte 6 în ținuturile Orhei și Lăpușna). Deci, putem conchide că în arealul ținuturilor Orhei, Lăpușna, Soroca destrămarea domeniului domnesc este deosebit de intensă începând cu domnia lui Petru Șchiopul până la mijlocul secolului al XVII-lea (din domeniu ies 32 de sate). De la mijlocul secolului al XVII-lea până la începutul secolului al XVIII-lea din domeniu ies 12 sate, aproape de trei ori mai puțin decât în perioada anterioară. Acest lucru se explică prin faptul că domeniul domnesc era pe cale de a se epuiza complet. După anul 1574 daniile (ori daniile vânzări) din domeniul domnesc în stăpâniri boierești întrec considerabil daniile în domeniul mănăstiresc. Doar 6 așezări sătești din totalul de 45, adică 13,3% din satele domnești, devin mănăstirești, iar 86,6% din sate trec în proprietatea laică.

Comparativ cu perioada 1457–1574 donațiile din domeniul domnesc în favoarea bisericii au scăzut de la 20% la 13,3%, iar în favoarea proprietarilor laici au crescut de la 80% la 86,7%. Datele pentru întreaga Moldovă se prezintă în felul următor: donațiile în favoarea bisericii scad de la 61% la 35%, iar donațiile feudalilor laici cresc de la 39% la 65%[30]. În arealul ținuturilor Orhei, Lăpușna, Soroca cifrele nu oscilează atât de spectaculos, însă reflectă aceeași tendință generală de scădere a ponderii donațiilor domnești în favoarea bisericii și argumentarea lor în favoarea proprietarilor funciari laici.

Studiind evoluția donațiilor domnești în folosul boierimii, observăm cum treptat daniile pentru slujbă sunt înlocuite de cumpărarea satelor din ocoluri. Astfel, la 1570, Bogdan Lăpușneanu miluia pe Petrea Albotă logofăt cu satul Greci, primind în schimb 158 de boi și vaci, 600 oi, 7 cai, 13 iepe[31], iar la 1574 Ioan-Vodă dăruia lui Ion Golia logofăt și Eremia pârcălab două locuri pustii în schimbul a 8 cai și 400 zloți tătărești[32]. De la Ștefan cel Mare până la Alexandru Lăpușneanu vinderea satelor din domeniu (în locul dăruirii pentru slujbă) era o raritate. Fenomenul capătă amploare la sfârșitul perioadei politicii

funciare a "bilanțului pozitiv". Cuantumul plăților reprezenta prețul real al pământului la acea dată. În multe acte se indică ca mijloc de plată caii, boii. Dar nu trebuie să uităm că înșiși domnitorii erau interesați în această modalitate de plată, deoarece erau obligați să livreze la curtea sultanului un număr însemnat de cai, boi, ș.a.[33]. De fapt, domnia vindea domeniul său funciar pentru a acoperi parțial cheltuielile legate de presiunea economică și politică a Imperiului Otoman. Un șir întreg de urice de danie din a doua jumătate a secolului al XVI-lea – începutul secolului al XVIII-lea vorbesc despre aceasta[34].

În ținuturile Orhei și Lăpușna domeniul domnesc atinge mărimea maximă în timpul domniei lui Ștefan cel Mare. După aceasta începe o diminuare lentă, relativ neînsemnată până la 1574, care duce însă la lichidarea lui spre sfârșitul secolului al XVII-lea. O situație puțin diferită se crează în ținutul Soroca, unde domeniul capătă o maximă întindere în timpul domniei lui Alexandru Lăpușneanu, care, organizând crescătoria de vite de la Zăvădini, înglobează unsprezece sate în domeniul domnesc. Însă începând cu Petru Șchiopul, domnii promovează o politică funciară care la finele secolului al XVII-lea se soldează cu epuizarea domeniului domnesc.

Rezultatele obținute în cadrul acestei cercetări diferă întrucâtva de cele pentru întreaga Moldovă, unde din anii 70 ai secolului al XV-lea până în anii 70 ai secolului al XVI-lea are loc dublarea numărului de sate din domeniul domnesc, legată de promovarea politicii funciare a "bilanțului pozitiv". După 1574 în ținuturile Orhei, Lăpușna, Soroca are loc scăderea rapidă a domeniului în concordanță cu tendința generală. Deci, în cazul dat putem vorbi despre un specific al ținuturilor de margine, unde la finele secolului al XV-lea domeniul domnesc atinge dimensiuni maxime. Poziția geografică a ținuturilor, aflate la hotarul de răsărit al țării, implica și rațiuni strategice. Măcinarea domeniului ca fenomen generalizat reîncepe după domnia lui Ioan Vodă și continuă în tot cursul secolului al XV-lea. Satele din ocol erau date mănăstirilor, boierilor, din cauza nevoilor financiare ale domniei, în funcție de cererile turcilor, și datorită tendințelor de a acumula bani, ținând seama de caracterul efemer al domniei.

Problema ocoalelor domnești n-a fost complet soluționată. Ocoalele domnești de târguri n-au existat până la Ștefan cel Mare, el primul grupează sate în jurul centrelor urbane și cetăților având în vedere interesele materiale și politice ale domniei. Ocoalele domnești aveau o întindere variabilă, deseori o formă necompactă și neregulată. Confiscările pentru trădare și anexările forțate, alături de schimburi, erau mijloacele de bază pentru extinderea acestora. Domnii Petru Șchiopul, Ieremia Movilă și Radu Mihnea acordă boierilor devotați pentru slujire, dar și pentru bani și cai, sate din domeniu. Sistemul ocoalelor ajunge în plină descompunere, și dispare la începutul secolului al XVIII-lea.

Analiza istorică a evoluției proprietății domnești este prin excelență un demers complex, care necesită un studiu atent al documentelor și minuțiozitate la încadrarea acestora în serii cronologice. În același timp un demers de acest gen este esențial pentru crearea unei imagini de ansamblu asupra evoluției proprietății funciare în evul mediu, el nu implică numai o simplă subliniere a unor schimbări de o mai mare ori mai mică amploare în plan structural ori teritorial, ci mai ales impune căutarea aspectelor specifice pentru fiecare ținut.

NOTE

[1] V.Costăchel, P.P.Panaitescu, P.Cazacu, **Viața feudală în Țara Românească și Moldova sec. XIV-XVII**, București, 1957, p. 278.
[2] G.Popovici, **Cronica lui Grigore Ureche despre ocoalele iugăiene** *//Convorbiri literare*, an. 1890, nr. 12, p. 1012.
[3] **Ibidem,** p. 1016
[4] P.P.Panaitescu, **Interpretări românești**, București, 1947, p. 165
[5] C.Cihodaru, **Alexandru cel Bun (23 aprilie 1399 – 1 ianuarie 1432).** Iași, 1984, p. 107.
[6] N.Grigoraș, **Dregătorii tîrgurilor moldovenești și atribuțiunile lor pînă la Regulamentul Organic**, Iași, 1942, p. 45.
[7] A.Sava, **Tîrguri, ocoale donești și vornici în Moldova** *//Academia RPR. Buletin științific, secțiunea de științe istorice, filosofice și economico-juridice, tom IV (1952)*, 1–2, p. 81.
[8] D.Ciurea, **Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)** *//Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie*, Iași, 1965, tom. II, p. 197.
[9] D.Ciurea, **Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec XIV–XVIII)**, / *"A.I.I.A."*, Nr. 2, 1961, p. 197.
[10] **MEF, v. II,** p. 39–40
[11] **DIR, A, XIV–XV, I,** p. 124.
[12] **DIR, A. XIV–XV, I,** p. 130
[13] **MEF, v. II,** p. 87
[14] **DIR, A. XIV–XV,** I, p. 191–192
[15] **DIR, A, XIV–XV**, I, p. 205.
[16] **DIR, A, XVI, I,** p. 106–107.
[17] A.Sava, **Documente Orheiene,** p. 11.
[18] **DIR, A, XVI, I**, p. 380.
[19] **MEF, v. III,** p. 29.
[20] N.Iorga, **Studii și documente, v. 4**, p.28.
[21] A.Sava, **Documente Lăpușnene,** p. 121–122; L.T.Boga, **Paza marginii**, Chișinău, 1932, p. 11.
[22] **DIR, A, XVII, II**, p. 264.
[23] A.Sava, **Documente Orheiene,** p. 69
[24] **Ibidem,** p. 79.
[25] **MEF, v. III.** P. 191.
[26] **Cat. Doc., v. 1**, p. 309
[27] Gh.Ghibănescu, **Surete și izvoade, v. IX**, p. 134
[28] **Cat. Doc., v. II**, p. 334
[29] **Ibidem, v. III**, p. 432
[30] П.В.Советов, *Исследования по истории феодализма в Молдавии,* Кишинев, 1972, p. 208.
[31] **DIR, A, XVII, II**, p. 219
[32] **MEF, v.II,** p.298.
[33] **Istoria României, v. II**, p. 783–784; **v. III,** p. 20–22.
[34] **DIR, A, XVI, IV**, p. 68-69; **Ibidem, XVII, I**, p. 50; **Ibidem, XVII, III,** p. 29.

ANEXE:

Tabelul 1

Înstrăinarea domeniului domnesc
în anii 1400–1457

SATUL	DONATARUL	BENEFICIARUL	MOTIVUL
Ţinutul LĂPUŞNA Homicești Cornești Miclăușești Loznova Secăreni Dvorniceni Dumești Sadova Țigănești Lavrești **Ţinutul ORHEI** Cobâlca Bezin	Alexandru cel Bun 1420	Vena vornic	slujbă
Samboala Teleșeu Peresecina	Ilie și Ștefan voievozi 1436	Duma Uranie	slujbă
două locuri pustii pe Cula	Ilie voievod 1436	Hodco Crețovici	slujbă
Cozarouți Ohrincea	Ilie și Ștefan voievozi, 1439	protopopul Iuga	slujbă
cinci locuri de sat	Ștefan voievod 1443	Ghereiu	slujbă

Tabelul 2

Înstrăinarea domeniului domnesc
în anii 1457–1574

SATUL	DONATARUL	BENEFICIARUL	MOTIVUL
Ținutul LĂPUȘNA Chișinăul Mare			
Ținutul ORHEI Cornul Vorotet	Ștefan cel Mare 1470	Simion ș.a.	slujbă
loc pustiu la Pietroasa	Bogdan voievod 1507	Ion ș.a.	slujbă
Ocna	Al. Lăpușneanu	Patriarhia Ierusalimului	
Oxentia Peștera	Ioan Vodă	Ion Golia mare logofăt, Eremia pârcălab	8 cai, 400 zloți
Ținutul SOROCA			
Dobrușa Călugăreni	Petru Rareș 1527	mănăst. Pobrata	
Dângeni Cotovița Zăpădeni	Petru Pareș 1529	Marco Ciuciuma mare armaș	slujbă
Alboteni Pătrășcani loc la Răchitoasa Greci	Bogdan Lăpușneanu	Petrea Albotă logofăt	slujbă 158 boi, vaci, 600 oi, 7 cai, 13 iepe

Tabelul 3

Înstrăinarea domeniului domnesc
în anii 1575–1699

SATUL	DONATARUL	BENEFICIARUL	MOTIVUL
Ţinutul LĂPUŞNA			
Căcăceni	Ieremia Movilă, 1600	episc. Huşi	
Sperieţi	V. Lupu, 1641	mare armaş Ştefan	slujbă
Pulbereni	Gh. Ştefan, 1655	Luca pârcălab de Lăpuşna	slujbă
Valea Namesnicului Făureşti	Eustrate Dabija (1661–1665)	Doni	slujbă
Stârpeni	Al. Lăpuşneanu 1655	Gh. Roşca	180 oi, 100 cârlani
Lăpuşna Scripţeni	Const. Duca 1694	mănăstirea Ioan Zlatoust	
Ţinutul ORHEI			
Stojişte	Petru Şchiopul 1576	Ion Golai	4 cai, 400 zloţi
Holircani	Simion Movilă 1607	D. Chiriţă	600 ughi
Volcineţ	Ştefan voievod 1616	Eremia vornic	slujbă
Molovata	Ieremia Movilă	D. Buhuşi	slujbă
Ustia	Radu Mihnea, 1618	măn-rea Solca	
Movilău	M. Movilă, 1633	P. Danovici	slujbă
Movilău	V.Lupu, 1639	A. Catargiu	slujbă
Piatra	V. Lupu, 1636	Gh. Catargiu	slujbă
Bilacăul	Ion V. Lupu, 1639	Ghica stolnic	slujbă
Tohatin	V.Lupu, 1643	Ionaşco Rusul	6 cai
Ivancea	Gh. Ştefan, 1656	Apostolache, pârcălab de Orhei	6 cai
Burhuta	Radu Mihnea	A. Mihuleţ	slujbă
Vistearnici	Eustrate Dabija	negustorii din Chişinău	p-u mărirea hotar. târg.
Păhărniceni	Iliaş Alexandru, 1668	Aldei-aga	slujbă
Popăuţi	Eus.Dabija, 1662	măn-rea Căpriana	

Lucașeuca	Șt.Petriceicu, 1673	Chiriac Sturza	slujbă
Tinitul SOROCA			
Zăvadini, Climăuți Socolul și 16 sate ascultătoare de Zăvadini	Petru Șchiopul 1586	Andrei Logofăt	55000 aspri
Trifăuți	G. Grațiani, 1620	Nicolae mare vornic	slujbă
Tricinți	V. Lupu, 1634	Pătrașco Ciogolea	slujbă
Heciul	G. Grațiani, 1620	măn-rea Galata	

Maria Danilov

CONSIDERAȚII PRIVIND CIRCULAȚIA UNUI MANUSCRIS DIN ȚARA ROMÂNEASCĂ ÎN MOLDOVA DINTRE PRUT ȘI NISTRU

Patrimoniul bibliografic al Muzeului Național de Istorie a Moldovei trebuie să devină un obiect, dar și un subiect de cercetări speciale și fundamentale. Punerea lui în circuitul științific ar fi una din sarcinile principale ale personalului din instituția dată, mai ales dacă ținem cont de faptul că fondul de carte din patrimoniul Muzeului Național, din motive greu explicabile, nu a fost inclus în *CARTEA MOLDOVEI (catalog general)*, editată în anii 1990–1992. Atenția noastră este captată deocamdată de fiecare carte ca individualitate independentă și fără un context mai larg, realizabil doar într-un moment terminabil al investigației. Subiectul notei prezente îl constituie un astfel de exemplar singular, dar de o valoare deosebită. Este vorba de partea a doua a colecției *ISTORIA MOLDO-ROMÂNIEI,* tipărită la București în 1859. Lucrarea este semnalată literaturii de specialitate[1]. Exemplarul de care dispune muzeul este unicul, cunoscut în prezent, în patrimoniul de carte din republică. Ceea ce a atras atenția noastră sunt informațiile lansate de editor pe foaia de titlu:"*Manuscris vekiu găsitu în orașul Kișinău de Ierodiaconull Daniil, cînd se afla acolo în surgiun cu răposatu întru fericire Mitropolitul Grigorie*".

Asupra acestei informații vom insista în mod deosebit, și, în baza datelor de care dispunem, să pornim pe urmele acestui manuscris găsit la Chișinău, care a servit drept temelie pentru o ediție de carte în volum, *ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI,* v.II.1859.

© Maria Danilov, 1996.

Vom încerca mai întâi o analiză asupra textului publicat după manuscrisul de la Chișinău, pentru a determina ce tip de manuscris este sau ce versiune a cronicii muntene a conservat compilația manuscrisă.

Ediția include *ISTORIILE DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI* (p.1–268), începând cu textul: "De când au descălecat pravoslavnicii creștini...", și a doua parte de text:" Celea ce a scris Rafail monahul carele pre numele miresc l-au chemat Radu Popescu Biv vel vornic."(p.278–399). Cronica prezintă rând pe rând, în ordine cronologică, domnie cu domnie istoria Țării Românești, în paralel cu știri, mai mult sau mai puțin bogate, privind evenimentele din Moldova, Transilvania, Ungaria, Imperiul Otoman și chiar din țări mai îndepărtate. Prima parte a cronicii prezintă cronologic evenimentele din Țara Românească între anii 1290–1688, partea a doua, cronica "sigură" a lui Radu Popescu – de la octombrie 1691 până la mai 1728, acceptată actualmente unanim ca operă proprie, după argumentele aduse de C.Giurescu[2]. *"ISTORIILE..."* lui Radu Popescu nu s-au păstrat într-un manuscris unic, așa cum le-a conceput cronicarul. Se cunosc în prezent 30 de manuscrise (plus încă două pierdute, dar identificate după Catalogul bibliotecii Mavrocordaților), care cuprind părți mai mari sau mai mici din opera cronicarului, dar nici unul n-a conservat de "la un cap la altul" ISTORIILE DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI, așa cum au ajuns să fie întregite în edițiile din 1961 și din 1963[3].

După cercetările întreprinse de C.Grecescu asupra variantelor de text în manuscrisele cunoscute, cu scopul de a distinge interpolările și modificările făcute ulterior de copiști, au fost structurate într-o suită de cel puțin 5 tipuri de manuscrise[4], și divizate ulterior în trei grupe mari. Rațiunea acestei grupări ar fi următoarea: "Deoarece nu avem autograful autorului, ci numai o mulțime de manuscrise care au ajuns până la noi cu multe deosebiri de lectură între ele, e necesar să stabilim valoarea probantă a manuscriselor"[5]. După unele considerente determinate de Grecescu manuscrisele din grupa I au fost divizate, la rândul lor, în trei subgrupe. În prima subgrupă au fost incluse manuscrisele siglate, respectiv, cu: A–ms.180, C–ms.439, K–ms.173 și L–ms.3417 (acesta din urmă este manuscrisul de la Chișinău).

Or, manuscrisul de la Chișinău face parte din cele vechi compilații manuscrise ce conțin *ISTORIILE* cu începere de la Radu Negru și se prezintă cu "o anexă presupusă"[6]. Se consideră că aceste tipuri de manuscrise au anexat înaintea redacției de text ce aparține lui Radu Popescu, titlul cronicii cantacuzenești și expunerea ei asupra "descălecatului", urmate apoi de titlul *ISTORIILOR* lui Radu Popescu și expunerea lui a "descălecatului" și domniei lui Radu Negru. Aceste manusca rise fac parte din tipul de manuscrise care "se dublează" și la care lipsește "legătura" dintre cele două țări. Explicația acestei "ruperi" a *ISTORIILOR*, "...în acest moment, la moartea Smaragdei", – susține C.Grecescu, "este, în legătură cu redactarea cronicii și circulația ei în diferite stadii de redactare. Copii ale acestui manuscris al *ISTORIILOR* sunt puține și circulația lor desigur restrânsă, la un cerc intim, din moment ce numai trei manuscrise au conservat această formă"[7].

Pornind de la aceste considerente de tipologie întreprinse de C.Grecescu, putem atribui manuscrisul realizat la Chișinău, tipului de manuscrise care "se dublează" și în care lipsește legătura (1688–1699). Manuscrisele 180 și 439

provin de la același original. Manuscrisul 3417 (Chișinău) are o altă sursă a orginalului. El nu a putut servi drept original pentru manuscrisul 173 și nici invers. După cum susține C.Grecescu, "Autorul manuscrisului de la Chișinău a alterat forma munteană a redacției lui "Radu Popescu", dându-i o formă moldovenească"[8]. Credem, că valoarea științifică a acestui manuscris va atrage negreșit atenția cercetătorilor în vederea colaționării textuale comparate și în elucidarea altor aspecte insuficient cercetate.

Acest mauscris in folio are 216 foi, legătură din piele, puțin cariată, cu figuri mici rombice imprimate pe prima pagină a copertei, precum și pe ultima pagină de copertă. La început lipsește prima foaie cu text, iar la sfârșit lipsesc mai multe.

Redacția cronicii cuprinde și prima domnie a lui Nicolae Mavrocordat, acest fapt este lămurit de nota copistului, de la f.209 r : "...acest letopisăț al Țării Rumănești, Moldovenești, cari iasti al dumisali l-am scris eu Lupul Batcu din Chișinău, în zilele preînaltului domnului nostru Grigore Alexandru Ghica Voevoda, când umbla veletul 7273 (1765) întâplând de au venit dum-lui cu slujba agiutorinți dinpreună cu dum-lui Manolachi vel sărdar, aici la Chișinău. Și am început a-l scrie pe apucate di la ghenar 10 zile păr la fevruarie în 24 de zile și l-am scris păr la Neculai vodă să-s știe domnie".

Dacă a fost sau nu istorisită toată domnia lui N.Mavrocordat, în starea manuscrisului, cât s-a conservat, nu putem ști. Dar acel "până la" și fragmentul de text ilustrat, pledează în favoarea ideii că ar fi avut și restul textului.

Copistul Lupul Batcu, realizând această compilație manuscrisă, desigur, că a avut în față un alt manuscris. E cazul să remarcăm că aici au circulat manuscrise, compilații de cronici muntene din secolul al XVIII-lea. După *CATALOGUL MANUSCRISELOR ROMÂNEȘTI*, consemnăm *LETOPISEȚUL ȚĂRII MUNTENE de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, datat cu secolul al XVIII-lea, dăruit de Al.Iațimirski Bibliotecii Academiei Române[9].

Referitor la limba în care a fost scris manuscrisul de la Chișinău, e necesar să intervenim cu o precizare. Librarul editor al acestui manuscris, în ediția de la 1859, afirmă că: "se vede că originalul este în limba slavonă și nu ne putem exprima aici recunoștința către Ierodiaconul Daniil pentru silința și stăruința ce a depus-o spre a scoate copia dintr-un asemenea document istoric atât de prețios pentru România"[10]. Această afirmație este o eroare a editorului George Ioanid. Astăzi avem o foarte bună lucrare de informare și orientare în lumea manuscriselor de cronici interne întocmite de I.Crăciun și A.Ilieș. Autorii menționează că manuscrisul nr. 3417 este scris de Lupul Batcu din Chișinău, copie din 1765, în limba română[11]. Și tot aici găsim informația, că la 1908 acest manuscris face parte din colecția lui Radu Roseti[12].

Manuscrisul realizat la Chișinău de Lupul Batcu în 1765 a circulat în Moldova dintre Prut și Nistru pînă la anul 1832. Ierodiaconul Daniil, care l-a însoțit pe Mitropolitul Grigorie în "exilul de la Chișinău"(1828–1834), a găsit acest manuscris în Biblioteca Mitropoliei, după cum ne informează și librarul editor al manuscrisului: "...am publicat și acest al treilea manuscris kare s-a găsit în Basarabia și chiar în Biblioteca sf.Mitropolii de acolo"[13]. Or, acest manuscris a circulat în spațiul românesc dintre Prut și Nistru aproape șapte decenii (67 ani).

La anul 1832, Ierodiaconul Daniil revine cu acest manuscris la București, și la anul editării cărții *ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI* (1859) îl transmite spre păstrare fratelui său, după cum ne informează chiar editorul: "Originalul acestui manuscris s-a aflat în păstrarea lui D.K.Perigânescu, fratele numitului Ierodiacon". Bănuim, că manuscrisul a rămas în continuare în posesia lui Perigânescu până la anul 1908, cînd îl aflăm în posesia lui Radu Roseti În lipsa unor date, însemnări marginale în textul manuscrisului, este dificil de constatat, dacă el a mai fost în posesia altor persoane, deoarece a existat o cenzură temporală însemnată.

Din cele expuse aici am putea face o următoare sintetizare:

Manuscrisul de la Chișinău constituie o compilație realizată la 1765, de Lupul Batcu, face parte din cele mai vechi manuscrise "datate la sigur", alături de manuscrisele nr. 439 și nr.173, și se păstrează în colecția de manuscrise interne a Bibliotecii Academiei Române din București. Aceste manuscrise conțin *ISTORIILE DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI,* cu începere de la Radu Negru (1290) și până la anul 1729, însă cu redacții diferite "prinse" în text. Or, acest raport de probalitate presupune că manuscrisul de la Chișinău a conservat o formă unică a originalului. Reținem că colecția lui George Ioanid – *ISTORIA MOLDO-ROMÂNIEI,* v. II, 1859, este unica ediție în volum care a inclus integral textul manuscrisului de la Chișinău. Edițiile care au urmat după acest an (1859) și până la ultima ediție a cronicarilor munteni din 1984, nu s-au mai folosit de textul acestui manuscris, deși valoarea lui este incontestabilă.

În istoriografia Țării Românești există două cronici distinse prin conținut și tendințe, care expun evenimentele începând de la "descălecat" și până la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, sau până la 1728. Prima e cunoscută sub titlul de *ISTORIA ȚĂRII ROMÂNEȘTI de când au descălecat pravoslavnicii creștini*, sau *LETOPISEȚUL CANTACUZENESC.*

Cealaltă cronică, povestind aceleași fapte de la "descălecat", ajunge la cel de-al zecelea an din domnia lui Nicolae Mavrocordat, până la 1728, și e cunoscută sub titlul *ISTORIILE DOMNILOR ȚĂRII ROMÂNEȘTI,* variantă de cronică conservată în compilația realizată la Chișinău în 1765. După aprecierile făcute de C.Grecescu – "...cea mai dificilă cronică românească, sub raportul transmiterii ei pe calea copiilor manuscrise." Asupra ei au stăruit nume ilustre ca N.Iorga, C.Giurescu și P.P.Panaitescu, istorici și literați, autori cu nume și specialiști renunoscuți.

Astfel, necunoașterea acestui manuscris, realizat la Chișinău în secolul al XVIII-lea în perioada marilor compilații de cronici moldovenești și valahe, alcătuite în Moldova și Țara Românească, ar fi pierderea din evidență a unei importante scrieri istorice care a circulat în Moldova dintre Prut și Nistru și apreciată în istoriografia contemporană ca "o adevărată istorie a întregului teritoriu locuit de români".

NOTE

[1] **Bibliografia românească Modernă,** București, 1968, p.729.
[2] C.Giurescu, **Contribuții la studiul cronicarilor munteni**. București, 1906, p.80.
[3] C.Grecescu, **Istoriile domnilor Țării Românești** *de Radu Popescu.* București, 1963, p.XIX.
[4] **Ibidem**, p. LXXX.

[5] **Ibidem**, p. LXXXI.
[6] **Ibidem**, p. LXX.
[7] **Ibidem**, p.CI.
[8] **Ibidem**, p.LXXX.
[9] Ioan Bianu, **Catalogul manuscriselor românești. *B.A.R. 729-1061.*** București, 1931, p. 156.
[10] **Istoria Țării Românești**,v.II. București, 1859. *Vezi cuvânt către cititori.*
[11] I.Crăciun, A.Ilieș, **Repertoriul de cronici interne din sec. XV–XVIII privind istoria României.** București, 1963, p. 167.
[12] **Ibidem**, p. 167.
[13] **Istoria Țării Românești, v.II.** București, 1859.

PLAI NATAL

Dinu Poștarencu

PRIMA MENȚIUNE DOCUMENTARĂ A SATULUI HIROVA

Toponimul *Hirova*, sat așezat în zona Codrilor, pe râușorul Cula, afluent din dreapta al Răutului, este atestat documentar pentru prima dată într-un act de vânzare–cumpărare, întocmit la Suceava de cancelaria lui Ștefan cel Mare. Actul este scris în limba slavonă și e datat 17 martie 1495. Din cuprinsul lui vom da cititii unui fragment în traducere românească:"Din mila lui Dumnezeu, noi Ștefan voievod, domn al Țării Moldovei, facem cunoscut cu această carte a noastră tuturor celor ce vor vedea sau o vor auzi cetindu-se că a venit înaintea noastră și înaintea boierilor noștri moldoveni, mari și mici, Nastea, fiica lui Rosomac, de bună voia ei, de nimeni nesilită, nici asuprită și a vândut ocina ei dreaptă din uricul ei drept, un sat pe Măiatini, anume Hirova, între Dereneu și între Grișani*, unde a fost casa tatălui ei Rosomac. Și a vândut-o slugilor noastre, Toader, fiul lui Miclea Bălcescul și Dragotă Vulpescul, pentru 55 de zloți tătărești, și a s-au ridicat slugile noastre Toader, fiul lui Miclea Bălcescul, și Dragotă Vulpescul și au plătit tot deplin acești bani mai sus scrișii, 55 de zloți tătărești în mâinele Nastei, fiica lui Rosomac, înaintea noastră și înaintea boierilor noștri moldoveni.

Deci noi, văzând între dânșii buna lor voie și tocmeală și plata deplină, deasemenea și de la noi am dat și am întărit slugilor noastre Toader, fiul lui Miclea Bălcescul și Dragotă Vulpescul acel sat mai înainte spus, care este pe Măiatini, anume Hirova, și care este între Dereneu și între Grișani, unde a fost casa lui Rosomac"[1].

Documentul în cauză a fost publicat pentru prima oară, în limba originalului, de către N.N.Murzachevici (1806–1883), istoric și arheolog, profesor la liceul Richelieu din Odesa, în analele Societății de Istorie și Antichității din Odesa[2]. Fără a fi tradus în română, textul actului este retipărit de Ioan Bogdan (1864–1919), filolog și istoric român, în culegerea sa "Documentele lui Ștefan cel Mare"[3].

Acest act al lui Ștefan cel Mare conține un detaliu care i-a atras atenția istoricului Alexandru I. Gonța (1918–1977). E vorba de precizarea că în satul de "pe Măiatini, anume Hirova", se afla "casa lui Rosomac", adică casa părintească a Nastei. Despre o casă, a cărui proprietar avea un nume

* Actualul sat Hirișeni – *D.P.*

© Dinu Poștarencu, 1996.

asemănător, se relatează într-un uric din 1434[4], emis la curtea lui Ștefan Vodă, fiul lui Alexandru cel Bun, care a domnit, fie singur, fie asociat cu frații săi, Iliaș și Petru al II-lea, între anii 1433–1437. În uric e scris: "dvorișteа la Rosomaciu". Potrivit opiniei lui Alexandru I.Gonța[5], dvorișteа (curtea) respectivă s-a aflat nu în altă parte, decât la Hirova, găsind identice substantivele proprii "Rosomaciu"și "Rosomac".

Acceptând această presupunere a lui A.Gonța, putem admite că satul Hirova a fost atestat pentru prima dată în documentele vremii la 1434.

E necesară o asemenea precizare deoarece în "Revista de istorie a Moldovei" (1992, nr. 2, p. 60), fiind publicate materialele documentare în ajutorul cercetărilor istoriei satelor și orașelor din Moldova, pentru s. Hirova drept dată a primei arestări este indicată ziua de 27 mai 1443, iar în calitate de izvor – *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV–XV.*(DIR.A). Vol.1, pag. 192.

La pagina respectivă a culegerii *DIR.A* nu figurează toponimul Hirova, ci e menționat următoarele: "...la Vatice unde au fost Ștefan Răstop, la Chengaci, unde au fost Cergașă".

Conform determinărilor lui A.Gonța[6], Cergașă e un "sat pe Chengaci (Iligaci?, probabil din jos de Orhei)", pe când Chengaci e un "loc de sat pe Vatice (Hirova, r.Orhei)". E o determinare, mai întîi de toate, confuză. Și apoi, satul Hirova nu e situat pe pârâul Vatici.

Prin urmare, anul 1434 poate fi acceptat drept an al atestării documentare a s. Hirova, în timp ce anul 1443, acceptat în istoriografie, poate fi pus la îndoială.

NOTE

[1] **Documente privind istoria României. A.Moldova. Veacul XV , vol. II (1476–1500).** București , 1954 , p. 248.

[2] Записки Одесского Общества Истории и Древностей. Одесса, 1853 ,том 3,с.248–249.

[3] **Documentele lui Ștefan cel Mare. Publicate de Ioan Bogdan.** București , 1913, vol. II, p.81–83.

[4] **Documente privind istoria României. A.Moldova. Veacul XIV–XV ,vol. I (1384–1475).** București, 1954, p. 107.

[5] Alexandru I.Gonța, **Documente privind istoria României. A.Moldova. Veacurile XIV–XVII (1384–1625). Indicele numelor de locuri**. București, 1990, p. 121.

[6] **Ibidem**, p. 56, 58.

Anatol Eremia

TOPONIMIA RAIONULUI ŞTEFAN-VODĂ
(I)

Preliminarii

Raionul Ştefan-Vodă este situat în partea de sud-est a Republicii Moldova, mărginindu-se la nord-est şi la nord-vest, respectiv, cu raioanele Slobozia şi Căuşeni, iar la sud şi sud-est, corespunzător, cu raioanele Belgorod-Dnestrovski (Cetatea-Albă) şi Beleaievka din regiunea Odesa (Ucraina). În componenţa sa include 29 de localităţi, dintre care 1 oraş şi 28 de sate. A fost înfiinţat la 23 decembrie 1964. Oraşul de reşedinţă – Ştefan-Vodă, care anterior a avut mai multe denumiri: *Câzâl (Chizil)* până în 1949, *Biruinţa* până la 1964, *Suvorov* până în 1990. Actuala denumire reprezintă un toponim comemorativ ce evocă numele lui Ştefan cel Mare, ilustru diplomat şi comandant de oşti, domn al Ţării Moldovei (1457–1504).

RELIEFUL raionului prezintă particularităţi specificezonei de câmpie, cu dealuri domoale înclinate spre Nistru şi spre şesul Mării Negre, cu văi şi vâlcele nu prea adânci, line şi întinse[1]. Cele mai mari înălţimi ating cotele 150 m – 170 m la sud şi 180 m – 200 m la nord. Punctele culminante le reprezintă înălţimile denumite local *Movila cea Mare* (la sud de Popeasca, cota 196,9 m), *Podişul Brezoli* (=*Podişul Caragoiţei*, la vest de Ermoclia, cota 198,8 m), *Dealul Căuşenilor* (la nord–vest de Ermoclia, cota 209,8 m). În această zonă se formează râurile şi râuleţele Alcalia, Hagilar, Sărata, Gealair, Suinduc, având cursurile îndreptate spre sud. Câteva râuleţe se varsă în Nistru: Ştiubeiu, Rarău, Gârla ş.a. Linia de cumpănă a apelor urmează traseul actual Cănşeni - Cetatea Albă, care trece pe la vest de satele nistrene, începând de la Popeasca şi Ermoclia până la Palanca. În lunca Nistrului au exisatat până nu demult o mulţime de lacuri, bălţi şi heleşteie, formate în trecut prin revărsări de apă şi inundaţii, prin schimbarea cursului acestui fluviu. Astăzi doar pe unele le mai regăsim, dar şi acestea aproape secate şi înămolite. Marele râu formează în cursul său numeroase meandre, coturi mari şi mici, pe care localnicii le numesc sugestiv: *Cotul Mare, Cotul Mic, În Cot, Unghiu, Unghiuleţu, Unghiul Boului, Unghiul Mielului* ş.a.

VEGETAŢIA spontană o constituie aici speciile şi soiurile de arbori, arbuşti şi plante caracteristice zonelor de câmpie şi semistepă. Valea Nistrului e acoperită din loc în loc cu mici păduri de luncă, în care predomină plopul şi salcia, alternând pe alocuri cu desişuri de răchiţi şi lozii, cu stufării şi păpurişuri. Văile şi hârtoapele din câmp tăinuiesc în fundacuri pădurici şi rediuri de salcâmi, fagi, corni, frasini şi stejari, reminiscenţe ale unor păduri seculare, ce coborau în trecut din codrii Bâcului şi Botnei spre sud, până aproape de Mare. Bătrânii stejari şi frasini, ce străjuiesc singuratici colinele şi

© Anatol Eremia, 1996.

podișurile din împerjurime, împânzite astăzi de vii, livezi și câmpuri mănoase, probează exsistența în trecut a unor vechi și întinse păduri.

POPULAȚIA o constituie în marea ei majoritate românii[2]. Localitățile din preajma Nistrului sunt așezări în fond vechi, de câteva secole, purtând nume românești: *Cioburciu, Olănești, Palanca, Popeasca, Purcari*. Românești ca populație sânt și așezările din interiorul raionului, deși unele poartă denumiri străine (rusești, turcice). Dar și acestea ne înfățișează în prezent forme adaptate în limba noastră: *Antonești, Carahasani, Copceac, Ermoclia, Leuntea, Marianca, Popeasca, Ștefănești, Talmaza, Volontiri*, în locul celor străine sau înstrăinate cândva *Antonovka, Kara Hasan, Kâpceac, Jarmaklî, Leontevo, Marianovka, Popovka, Stepanovka, Talmaz, Volontirovka* ș.a. Unele localități actuale sunt la origine, într-adevăr, câșle și aule tătărești, așezări pe care, după strămutarea tătarilor din Bugeac la sfârșitul secolului al XVIII-lea și la începutul secolului trecut, au fost populate și ele de români. Doar unele sate au fost locuite sau fondate de alte etnii (ruși, ucraineni, nemți: *Alava, Câzâl, Semionovka*), aceasta având loc în secolul al XIX-lea și la începutul secolului nostru[3].

TOPONIMIA – totalitatea numelor de locuri și localități – reflectă cu fidelitate toate aceste particularități ale zonei cercetate: social-istorice, economice, fizico-geografice, naturale. În nomenclatura topică locală și-au găsit ecou principalele momente din viața materială și spirituală a oamenilor: obiceiurile, tradițiile, datinile, ocupațiile, credința, starea psihologică, speranțele etc. De aici interesul față de numele topice al specialiștilor din cele mai diferite domenii științifice: lingviști, istorici, etnologi, geografi etc.

Studiul istoric și lingvistic al toponimelor ne furnizează informații deosebit de interesante și prețioase din mai multe puncte de vedere: științific, cognitiv, aplicativ-practic, didactic-educativ. Sub aspect istoric-etimologic și lexico-semantic distingem în toponimia zonei date următoarele două categorii principale de nume topice: **social-istorice** și **topografice**.

1. S o c i a l – i s t o r i c e sunt toponimile care reflectă mediul social și împrejurările istorice care au favorizat apariția toponimelor respective și care redau anumite momente, fapte, evenimente și întâmplări din viața oamenilor. Din această categorie fac parte:

a) **Numele etnonimice** referitoare la structura etnică a populației în trecut și în prezent, la relațiile dintre etniile conlocuitoare: *Cișmeaua Turcului, Drumul Tătarului, Fântâna Turcească, Gârla Rușilor, Grădina Turcească, Grindul Rușteî, La Ruși, Mahalaua Moldovenească, Rusca, Valea Turcului* etc. Tot aici aparțin toponimile provenite de la nume de triburi și ginți ale țătarilor nohaici: *Copceac, Ermoclia, Geacair, Suiunduc.*

b) **Numele antroponimice**, formate de la nume de persoane (prenume, nume de familie, supranume, porecle), acestea exprimând diverse raporturi între persoanele respective și obiectele desemnate (posesia, apartenența, dependența): *Bogdana, Branu, Damaschinești, Cobanu, Cărpuleasa, Fulguleasa, Ghenghea, Gheorghieșu, Hanganu, Halbagiu, Ivancea, Nighișea, Nișaliu, Murzacu, Păcurariu, Podariu, Vadul lui Coșolea, Vadul lui Simeon, Valea Robului, Valea Hamzei* etc.

c) **Numele ce denotă tipul așezărilor și locuințelor omenești**: *Bolnița, Iurtu, Odaia Gogului, Movila Câșlei, Palanca, Valea Târgului* etc.

2. **T o p o g r a f i c e** sunt denumirile care reproduc prin semnificația lor condițiile fizico-geografice și naturale ce au favorizat apariția lor sau care redau particularitățile și însușirile obiectelor topice desemnate. În acest plan aria toponimică dată cuprinde:

a) **Nume referitoare la orografia terenului** care indică și denumesc: ***forme de relief***, pozitive și negative: *Grindu, Grinduri, Grindul lui Ursache, Holmu, Movila, Movila cea Mare, Podișu, Podișul Caragoiței, Stânca, Trei Movili, Țigla, Fundul Arpinții, Hârtopu, Pe Vale, Ponoare, Valea Adâncă, Valea Chiței, Valea lui Carp, Valea lui Ene, Valea Ogoarelor* etc.; ***dimensiunile, forma și alte caracteristici ale obiectelor orografice***: *Dealul cel Mare, Holmul cel Mare, Movila cea Mare; Cotul Dealului, Geamana, Lunga, Scurta, Strâmtoarea, Unghiul, Valea Adâncă* ; ***poziția geografică***: *De-asupra Nighișei, Din Jos, Din Sus, În Deal la Movilă, În Jos, În Sus, Între Gemănări, Movilele din Deal, Peste Gârlă;* ***însușirile și calitățile solului***: *Chetrăria, Chetrișu, Chetrușu, Lutării, Lutoasa, Lutoșița, Rănia, Sărături*; ***căi de comunicații*** și locuri legate de acestea: *Cărările, Drumul Bebeiului, Drumul Cirezii, Drumul Ciumacilor, Drumul Vadului, Poteca, Podul Satului, Șleahu, Vadu, Vadul lui Coșolea* etc.

b) **Nume ce țin de hidrografia terenului,** desemnând ***tipul obiectelor hidrografice***: *Adanaua, Bahna, Balta Florii, Băltina, Băltoagele Halbagiului, Bulhacu, Cișmeaua din Săliște, Fântâna lui Ilie, Fântâna Răului, Gârla lui Hulpe, Iezerul, Izvoara, Izvoare, Japșa, Ochiul Mării, Ochiuri, Știubeiu, Valea Lacului* etc.; ***dimensiuni, forme și alte caracteristici ale obiectelor***: *Beloe, Crivozul* (Krivoe ozero), *Cruhla* (Krugloe ozero), *Cruhlicu, Iezerul Lat, Ochiul cel Mare, Ochiul cel Mic, Potcoava, Rotundu, Tinosu* etc.

c) **Nume în legătură cu vegetația și regnul animal**: *Bostanu, Bostanele, Carpăna, Ciulina, Curnuțoasa, Frasina, Grădina Împărătească, Movila Socilor, Rădiu, Rădiul Negru, Stejaru, Stufăria, Toloaca, Tufele, Valea Bostanului, Valea Fânului, Valea Grădinilor, Valea Pădurii, Viișoara; Valea Părului, Bâtlanița, Balta Vacii, Valea Oiței, Valea Porcului, Volcicut (Volcij Kut).*

Microtoponimele localităților din această zonă au fost colectate de autor în perioada anilor 1980–1995 și cercetate în baza surselor documentare, cu aplicarea principiilor și metodelor eficiente de studiere istorică și lingvistică a fenomenelor și faptelor de limbă și cultură materială și spirituală[4]. Cele prezentate în continuare sperăm să-i intereseze deopotrivă atât pe specialiști, cât și pe toți cei împătimiți de dragoste și respect față de graiul matern, față de istoria plaiului natal.

Localitățile rurale. Microtoponimia locală

Prezentăm aici crâmpeie din istoria satelor, date privind vechimea lor, anii atestărilor documentare, informații despre numărul populației, despre evoluția lor în plan economic și demografic. Pentru localitățile principale sunt înserate numele de locuri din cuprinsul moșiilor respective. Microtoponimele sunt localizate geografic și explicate etimologic sau structural-derivațional.

Pentru unele nume topice se indică formele lor de atestare în sursele documentare.

CIOBURCIU

Sat, reședință de comună, în raionul Ștefan-Vodă. Este situat în partea de nord-est a raionului, pe malul drept al Nistrului, la 14 km de centrul raional. 3438 locuitori (1987). Nivelul poziției geografice: 30 – 120 m. Altitudini marcante: 129,5 m, 144,2 m, 145,7 m. Străveche localitate cu populație românească, atestată încă în prima jumătate a secolului al XVI-lea: "Fătul pârcălab de Ciobârcii" (1528, DIR.A, XVI, I, 294), "Tomșa pârcălab de Cioburciu" (1535, Ibidem, 380) ș.a. Alte mențiuni documentare: *Tubarza* (H–1562), *Tobarcza* (H–1563), *Tubarza* (H–1584), *Tubarca* (H–1596), (Ciobârciu (Cioplige, Göplüce, 1657, CS, VI, 414). Czowberca (H–1658), Cowberca (H–1701/1705), Czowberca (H–1736/1739), Schuburtschu (H–1770/1774) ș.a. Dinamica populației: 117 gospodării (R–1817, 179), 499 loc. În 1817 și 668 loc. În 1827 (Cabuzan, NB, 94), 884 loc. În 1850 (Cabuzan, NB, 140), 201 ogrăzi, 1074 loc. (SNM–1859, 15), 205 case, 1116 loc. În 1870 și 218 case, 1050 loc. În 1875 (PNM–1870/1875, 105), 310 case, 2978 loc. (1904, Arbore, DGB, 64), 2203 loc. (AR–1930, 513), 2575 loc., inclusiv 2465 români, 1 german, 65 ruși, 1 bulgar, 42 evrei, 1 grec (1930, ER, II(I), 462). Toponimul ar putea să aibă la origine un antroponim *Cioburciu* (*Ciubarcea*). Nu este exclusă proveniența turcică a oiconimului: *çubăr (šiubar)* "desiș, hățiș; pădure deasă", "tufă, tufiș + *çij* "colilie" (plantă erbacee care are în vârful semințelor peri lungi, albi și pufoși, Stipa pennata); *çubar çij* "tufă de colilii". Cf. top cazahe *šubar, šubarcij, šubaragaș* (Coiciubaev, STS, 257–258). Călătorul turc Evlia Celebi la 1657 califică localitatea drept târg, menționând între altele: "Acesta este un sat înfloritor de tătari și valahi, format din cinci sute de case acoperite cu stuf, cu geamie și cu șaptezeci de dughene, fiind sub guvernarea agăi de țărmuri și făcând parte din ținutul cetății Tighina. Odată pe săptămână are aici loc un mare bazar. Dat fiindcă se află la marginea Nistrului, se găsesc multe vii și grădini" (CS, VI, 414).

MICROTOPONIMIA SATULUI:

1. **Adanaua,** teren agricol în lunca Nistrului, fostă baltă, la nord de sat. Din entop. *adana* "veche albie de râu", "râpă.

2. **Altița,** vale ramificație de stânga văii Arpintea, la sud-vest de sat. Probabil, din antrop. *Altița* < apel. *altiță* "porțiune ornamentală a părții de sus a mânecilor unor bluzițe", "bluziță cu ornamente din cusuturi".

3. **Bahna,** băltiță, la est de sat. Din entop. *bahnă* "loc mlăștinaș; smârc", "baltă noroioasă".

4. **Balta Florii,** teren agricol, fostă baltă, la nord de sat. Localnicii zic că în balta aceasta creșteau mulți nuferi de apă.

5. **Balta Vacii,** pământ arabil, fostă baltă, la nord-est de sat. Aici, în apropierea unei bălți, se afla imașul vacilor.

6. **Bostanele,** teren agricol, la sud-vest de sat. Din entop. *bostan* "harbuzărie", "grădină de zarzavaturi", denumirea având formă de plural dialectală.

7. **Cărpuleasa**, teren agricol, fostă baltă în lunca Nistrului, la nord-vest de sat. Din antrop. *Carp(ul)* formantul *-easa* sau din antrop. *Cărpuleasa,* soția lui Carp.

8. **Coasta Iezerului,** pantă de deal dinspre lacul Iezeru, la vest de sat. Din entopicele *coastă* "pantă, povârniș" și *iezer* "lac natural adânc".

9. **Cornu**, teren agricol, la sud-est de sat. Din term. *corn* "arbore sau arbust cu lemn foarte tare" sau din entop. *corn* "porțiune de teren în formă de unghi; colț".

10. **Cotul Dealului,** cotitură a dealului, la nord-vest de sat. Din entopicele *cot* "cotitură, întorsătură de râu, de drum, deal etc." + *deal* "formă de teren pozitivă".

11. **Dealul Norocii,** deal la sud-est de sat, în apropierea Văii Norocii. Vezi ***Valea Norocii.***

12. **Dealul Pașa**, ridicătură de teren cu pădure, la sud-est de sat. Din entop. *deal* "formă de relief pozitivă; înălțime de teren" + antrop. *Pașa* sau apel. *pașă* "persoană care deținea titlul de guvernator turc sau de vizir", în acest ultim caz forma inițială a toponimului fiind *Dealul Pașalei.*

13. **Din Jos**, partea de est a satului și locurile din împrejurime. Toponimul indică poziția geografică a obiectului desemnat.

14. **Din Sus,** partea de vest a satului, situată la un nivel de suprafață mai înalt față de partea de sud-est.

15. **Drăgaica,** vâlcea, se deschide în lunca Nistrului în partea de sud a satului. Din antrop. *Drăgaica*; cf. apel. *drăgaică* "sărbătoare populară închinată coacerii holdelor (la 24 iunie)", "plantă erbacee cu frunze lungi și înguste".

16. **Drumul Ciumacilor**, vechi drum pe dealul de la sud de sat. Din entop. *drum* + apel. neg. *ciumac* "cărăuș", "negustor ambulant". Pe aici trecea șleahul comercial spre Cetatea Albă.

17. **Fântâna lui Grebănosu,** fântână și locul arător din preajma ei, la sud de sat. Din entop. *fântână* + art. pos. *lui* + antrop. *Grebănosu.* Grebănosu va fi fost cel care a săpat și a îngrijit fântâna sau proprietarul parcelei de teren agricol din apropiere.

18. **Fulguleasa,** pământ arabil, fostă baltă în lunca Nistrului, la nord de sat. Din antrop. *Fulga (Fulgu)* + formantul *-easa.*

19. **Fundul Arpinții,** partea de sus a văii Arpintea, la sud-vest de sat. Din entop. *fund* "extremitatea de sus a unei văi" + top. *Arpintea.*

20. **Chidea,** loc în lunca Nistrului, fostă baltă. Din antrop. *Ghidu (Chidea).*

21. **Gârla Rușilor,** loc în lunca Nistrului, fostă gârlă, la nord-vest de sat. Această gârlă ar fi aparținut unor locuitori ruși ai satului.

22. **Gura Părului,** locul unde Valea Părului se deschide în Valea Arpintea, la sud-vest de sat. Din entop. *gură* "extremitatea de jos a unei văi", "locul de deschidere a unei văi" + top. *Păru (Valea Părului).*

23. **Hanganu,** fost loc, acum teren agricol, la nord de sat. Din antrop. *Hanganu.*

24. **Holmul cel Mare,** deal la sud-est de sât. Din entop. *holm* "ridicătură de teren mai mică decât dealul" + adj. *mare.*

25. **Hurtopul lui Șchiopu,** vâlcea la sud-vest de sat. Din entop. reg. *hurtop (hârtop)* "adâncitură de teren", "vale scurtă și adâncă, adesea cu pante priporoase", "râpă" + art. pos. *lui* + antrop. *Șchiopu,* toponimul indicând proprietarul parcelei de pământ din partea locului.

26. **Iezerul Lat,** pământ arabil, fost lac în lunca Nistrului, la nord-vest de sat. Din entop. *iezer* "lac natural adânc" + adj. *lat* " de mare lățime, întins".

27. **În Deal la Movilă,** înălțime de teren cu movilă (cota 145 m), la sud de sat. Din entop. *movilă* "mică ridicătură de pământ de formă rotunjită, naturală sau ridicată de om", component de bază al denumirii, + prep. *în* + entop. *deal* + prep. *la.*

28. **La Dobro,** teren agricol, la sud-est de sat. Din prep. *la* + antrop. ucr. *Dobro.*

29. **Lanțuri,** pământ și pădure la sud-est de sat. Din term. *lanț* "instrument în formă de lanț cu care se măsurau în trecut lungimile de teren"; *lanțuri* "parcele de pământ măsurate cu lanțul".

30. **Leasă,** teren agricol, fostă baltă, la nord-vest de sat. Din entop. *leasă* "desiș de copăcei".

31. **Locul Popii**, pământ arabil, la sud-vest de sat. Aici preotul din sat își avea ogorul propriu.

32. **Lutoasa,** vale cu vii, livezi și grădini, ramificație de dreapta Văii Rarăului, la sud-est de sat. Din adj. *lutos* "bogat în lut, argilos", prin substantivizare.

33. **Movila Socilor,** cu varianta locală **Movila cu Soci,** movilă la sud de sat. În acest loc ar fi existat o pădurice de soci.

34. **Nadelu,** loc de fâneață în lunca Nistrului, la nord-vest de sat. Din entop. *nadel* "porțiune de teren cu care au fost împroprietăriți țăranii în timpul reformei agrare din anii 1861–1868" (< rus. *nadel* "parcelă de pământ împărțită").

35. **Nirșiu,** teren agricol, la sud-vest de sat. Etm. nec. Cf. antrop. *Mirciu (Nirciu, Nirșiu).*

36. **Ochiul Mării,** loc mlăștinos în lunca Nistrului, între Cioburciu și Răscăieți, la est de sat. Din entop. compus *ochiul mării* "izvor adânc mlăștinos", "mlaștină de formă rotunjită, foarte adâncă".

37. **Palanca,** loc în lunca Nistrului, în apropierea fluviului, la nord de sat. Din entop. *palancă* "fortificație construită dintr-un val defensiv și din pari groși, bătuți în pământ, ascuțiți la capătul de sus, legați între ei cu scoabe de fier sau cu frânghii; palisad" "cetate, cetățuie", "adăpost pentru vite", "așezare de păstori".

38. **Potcoava,** baltă de stânga Nistrului, la nord de sat. Din entop. *potcoavă* "veche albie a unui râu în formă de potcoavă".

39. **Rănia,** loc la malul Nistrului, la nord-est de sat. Din entop. *renie* "mal întins și nisipos al unui râu", "loc la malul unei ape, cu fund nisipos și puțin adânc".

40. **Rătundu,** parte de teren agricol, fost lac în lunca Nistrului, la nord de sat. Din adj. *rotund,* toponimul referindu-se la forma lacului.

41. **Recea,** vale cu pădure, ramificație de dreapta Văii Rarăului, la sud-est de sat. Din adj. *rece* "care are o temperatură scăzută", prin substantivizare.

42. **Rădiul Negru,** pădure și pământ arabil, vale, ramificație de stânga văii Recea. Din entop. *rădiu* (lit. *rediu*) "pădurile mică și deasă" + adj. *negru* "de culoare închisă; întunecat", calificativul referindu-se la întunecimea pădăricii din cauza desimei sale.

43. **Ruptura,** vale, la vest de sat. Din entop. *ruptură* "râpă (vâlcea) formată prin săparea solului de către apele din ploi".

44. **Sărături,** loc pe valea Arpintea, la sud-vest de sat. Din entop, *sărătură* "teren cu sol bogat în săruri minerale", "pământ cu fertilitate scăzută", "imaș pe un teren sărături".

45. **Stanuștea,** loc la malul Nistrului, la nord-est de sat. Din entop. reg. *stanuște* (=*staniște*) "loc de imaș unde se odihnesc vitele la amiază; amiezătoare".

46. **Toloacele,** locuri de imaș, la sud de sat. Din entop. *toloacă* "pășune, izlaz pentru vite", toponimul având formă de plural.

47. **Unghiul Boului,** cotitură a Nistrului, la nord-vest de sat. Din entop. *unghi* "cotitură a unui râu; cot", "porțiune de teren în formă de unghi; colț" + antrop. *Bou* sau apel. *bou,* dacă ținem cont de informația localnicilor că aici se afla imașul boilor.

48. **Unghiul Neagului,** cotitură a Nistrului, la nord de sat. Din entop. *unghi* "cotitură a unui râu; cot" + autrop. *Neagu.*

49. **Valea Norocii,** vale, ramificație de dreapta văii Arpintea, la sud-vest de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Norocea*, cu formă de genitiv; *Norocea* <*Noroc (<noroc)* + suf. antroponimic *-ea.*

50. **Valea Oiței,** vale, ramificație de dreapta Văii Rarăului, la sud-est de sat. Pe această vale se află imașul satului și cele mai multe stâni de oi.

51. **Valea Părului,** vale, ramificație de stânga văii Arpintea, la sud-vest de sat. Conform tradițiilor locale, pe această vale s-a aflat un păr pădureț, mare și bătrân.

52. **Valea Rarăului,** vale, se deschide în lunca Nistrului. Dintr-un toponim mai vechi *Rarău* sau din apel. *rarău* "un fel de pasăre răpitoare" (<ung *raro* "specie de șoim" (cf. Iordan, TR, 530). Nu se exclude și explicația: entop. *rarău* "pădure rară; rariște".

53. **Valea Târgului,** vale, ramificație de stânga Văii Rarăului, la sud de sat. În preajma acestei văi, în secolul al XIX-lea și la începutul acestui secol, se făcea piață, unde își aduceau produsele pentru desfacere locuitorii din Cioburciu și din satele învecinate.

54. **Valea Turcului,** vale, ramificație de dreapta văii Arpintea, la sud-vest de sat. Denumirea evocă timpuri și evenimente legate de prezența turcilor, mai mult în scopuri de acaparare și jefuire, pe teritoriul nostru.

55. **Vălicica lui Antoci,** vâlcea, la sud de sat. Aici își avea ogorul un proprietar de pământ cu numele *Antoci.*

CROCMAZ

Sat, reședință de comună, în raionul Ștefan-Vodă. Este situat în partea de sud-est a raionului, pe malul drept al Nistrului, la 32 km de centrul raional. 3038 locuitori (1987). Nivelul poziției geografice: 80 m–100 m. Altitudini marcante: 137,8 m, 144,5 m, 145,3 m. Îl amintește în notele sale călătorul turc. Evlia Celebi la 1657: "satul Korkmaz, care este în apropierea Nistrului având o geamie. Este un sat înfloritor de țărm" (CS, VI, 414). Apare notat și în hărțile geografice din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea: *Korkmaz* (H–1770/1774), *Karkmazî* (H–1779). Sursele documentare din secolul al XIX-lea ne oferă următoarele date informative referitoare la această localitate: *Crocmazul* – 153 gospodării (R–1817, 182), *Crocmazî* – 468 loc. în 1818 și 395 loc. în 1827 (Cabuzan, NB, 92), *Corcmazî* – 577 loc. (Ibidem, 145), *Corcmazî* – 161 ogrăzi, 871 loc. (SNM–1859, 15), *Carcmazî* – 193 case, 1023 loc. (PNM–1870/1875, 101), 227 case, 2827 loc. (1904, Arbore, DGB, 74), 2444 loc. (AR–1930, 519). Denumirea satului este de proveniență antroponimică: *Crocmaz <Corcmaz*, prin metateză în prima silabă (< tcc. *korku* "frică, teamă" + *maz*, component cu semnificația "fără, lipsit de ..."; *kork(u)maz* "neînfricatul, curajosul, viteazul" >antrop. *Kork(u)maz >Korkmaz*).

MICROTOPONIMIA SATULUI:

1. **Baibolu,** fost lac, la sud-est de sat. Etm. nec., probabil de origine turcică.

2. **Baicazia,** teren agricol, a fost pădure, la nord-vest de sat, denumită în trecut după Valea Baicazia, care își are începutul prin apropiere. Etm. nec.; cf. *Baicazia*, ss. Palanca, Tudora.

3. **Băltina,** fost lac, la nord de sat. Din entop, *băltină* "baltă mai mică", "băltoacă, bulhac", "loc mlăștinos lângă un râu".

4. **Chetrișu,** locul unei foste gârle, la nord de sat. Din entop. *chetriș* "loc pietros; pietrărie".

5. **Chioru,** fost lac la nord-est de sat. Hidronimul va fi avut la origine un antrop. *Chioru*, sau reprezintă o formație metaforică (*chior* "(lac) mocirlos, noroios").

6. **Câzâlgic,** cu varianta locală **Căzălgic,** vale, începe la sud-vest de sat și se deschide în lunca Nistrului la marginea de sud a satului. Etm.: tăt. *kâzâlcik* "cornâ (copac)", "loc cu copaci de corn; corniș".

7. **Cornu,** teren agricol la vest de sat, care avea formă de colț, unghi (<*corn* "margine de ogor ascuțită; unghi, colț").

8. **Cotul Nișaliului,** cotitură a Nistrului, la nord de sat. Locul a fost denumit după lacul de odinioară *Nișaliu.*

9. **Cotul Togaiului,** cotitură a Nistrului, la nord-est de sat. Această întorsătură a râului a fost denumită după lacul din vecinătate *Togai.*

10. **Cruhla,** fost lac, la nord de sat. Etm.: rus. *kruglâj* "rotund"; *krugloe ozero* "lac rotund".

11. **Curuderea,** vale, începe la sud de sat, cu direcția sud-vest spre nord-est, se deschide în lunca Nistrului în partea de sud a satului. Etm.: tăt. *kuru* "secat, uscat" + *dere* "vale", "pârâu"; *curu dere* "valea seacă, uscată".

12. **Fântâna Flăcăilor,** fântână în câmp, la vest de sat. A fost construită de tinerii recruți înainte de a fi chemați să-și facă serviciul militar.

13.**Gârla lui Hulpe,** fostă gârlă la sud-est de sat, denumită după numele unui locuitor al satului care își avea ogorul în apropiere de această gârlă.

14. **Gârla lui Păscăluță,** fostă gârlă, la nord-est de sat. Păscăluță ar fi avut în vecinătatea acestei gârle un lot de pământ.

15. **Grădina Împărătească,** parte din pădurea de peste Valea Periderea, la nord-vest de sat, numită și **Hornodacii.** Componentul adjectival *împărătească* se referă, probabil, la faptul că pădurea se afla pe vremuri în posesia statului sau era domeniu domnesc.

16. **Grindu,** loc ridicat în lunca Nistrului, înconjurat pe vremuri de apă și acoperit cu stuf. Din entop. *grind* "mică ridicătură de teren de formă alungită într-o apă stătătoare sau curgătoare, formată prin depuneri de pietriș, nisip sau nămol".

17. **Grumazii,** cu varianta **Gurmazii,** foste gârle, la nord de sat. Din entop. *grumaz* "partea mai îngustă a albiei unei ape curgătoare; gât", "gârlă".

18. **Halbagiu,** lac, la nord de sat, în hotar cu localitatea Olănești. Etm.: probabil antroponim la origine.

19. **Hardim,** cu varianta locală **Herdim,** vâlcea, ramificație de dreapta văii Iurtu, în marginea de nord-vest a satului. Etm. nec., probabil de origine tătărească.

20. **Hornodacii,** parte de pădure, la nord-vest de sat, numită și **Grădina ëmpărătească** (cf. acest toponim). Etm. nec.

21. **Iurtu,** vâlcea, începe la vest de sat și se deschide în lunca Nistrului în marginea de nord a satului. Etm.: de origine turcică; cf. tăt. *iurta* "iurtă", "locuința, cort". E posibil să fi existat aici o veche așezare tătărească.

22. **Lotul Popii,** teren agricol, la sud-vest de sat. Aici se află o porțiune de pământ arabil dat în posesia bisericii.

23. **Lutării,** porțiune de teren cu locuri râpoase de unde se extrage lut cu material de construcție. Din *lut* + suf. *-ărie.*

24. **Movila lui Buhai,** movilă la vest de sat. E denumită după numele unui proprietar al ogorului din această parte de moșie.

25. **Nișaliu,** fost lac, la nord de sat. etm.: probabil antroponim la origine.

26. **Periderea,** vale, la nord-vest de sat, între Crocmaz și Olănești, se deschide în lunca Nistrului mai la nord de Valea Hotarului. Mai este denumită **Valea Pădurii:** cf. tăt. *piri* "vechi, învechit"; *piri dere* "valea veche", adjectivul *vechi* referindu-se, probabil, la vechimea pădurii de unde începe valea (pădure veche, bătrână).

27. **Posesăria,** cu varianta fonetică locală **Posăria,** teren agricol la nord-vest de sat. Din *posesărie* "proprietate de moșie, posesiune; moșie" <*posesie* "posesiune" + suf. - *ărie.*

28. **Poteca,** cu varianta **Potica,** loc în preajma satului, la nord-est de Crocmaz. Din entop. *potecă* "drum de țară, foarte îngust", "cărare".

29. **Răpșiuza,** cu varianta locală **Râxugea,** vale la vest de sat, cu direcția spre sud-est, trece prin satele Starokazacie și Monași, mai la sud purtând denumire *Alcalia.* Etm. nec.

30. **Suhatu,** cu varianta locală **Sohatu**, loc între sat și Nistru, la est de localitate. Din entop. *suhat* "pășune", "pășune de șes, sărăturoasă", "loc de adăpat vitele la un râu", "vad".

31. **Togai,** fost lac, la nord-est de sat. Denumirea lacului reprezintă la origine un nume de trib tătăresc *togaj (tokaj)* sau provine din entop. *togaj (tokaj, tukaj)* "desiș", "pădure", "stufărie".

32. **Toloaca,** cu varianta **În Toloacă**, pășune și pământ arabil, la sud-vest de sat. Din entop. *toloacă* "pășune, imaș, izlaz".

33. **Țarna,** pământ arabil la vest de sat. Din entop. *țarnă,* "câmp cultivat, ogor", "pământul arabil din jurul satului".

34. **Țigla,** deal înalt, la sud-vest de sat. Din entop. *țiglă* "deal înalt, țuguiat".

35. **Valea Hotarului,** cu varianta **Hotariu**, vale, începe la nord-vest de sat și se deschide în lunca Nistrului mai jos de gura Văii Hotarului. De-a lungul acestei văi trecea hotarul dintre moșiile satelor Crocmaz și Olănești.

36. **Valea Pădurii,** numită și **Periderea**, vale, începe dintr-o pădure de la nord-vest de sat și se deschide în lunca Nistrului la nord de Crocmaz.

ERMOCLIA

Sat, reședință de comună, în raionul Ștefan-Vodă. Este situat în partea de nord-vest a raionului, la 18 km de centrul raional. 4161 locuitorii (1987). Nivelul poziției geografice: 180 m – 190 m. Altitudini marcante: 180,3 m, 189 m, 190,6 m, 192,5 m. Menționat pe harta lui Bawr din anul 1770 (1774) cu denumirea *Iarmocly*, împreună cu numele văii pe care este situat satul (*Iarmacly*). Atestări documentare ulterioare: *Iarmaclia* (ȘTB–1812, 293), *Ermoclea* (H–1817), *Iermuklee* – 105 gospodării, moșia aparținând statului, cu 200 fălci de pământ arabil, 700 fălci de fâneață, 1000 fălci de pășune, 50 fălci sub vatra satului (R–1817, 180), *Ermoclia* – 224 loc., 2820 desetine de pământ, 60 cai, 600 vite mari, 600 oi în 1827 (Arbore, DGB, 94) *Ermoklia* – 723 loc. români (Cabuzan, NB, 145), *Ermoclia* – 147 ogrăzi, 9251 oc., o biserică (SNM, 1859, 15), *Ermoclia* – 190 case, 8951 loc., 162 cai, 458 vite mari, 1643 oi. În anul 1870 și 196 case, 898 loc., 310 cai, 490 vite mari, 1770 oi în anul 1875 (PNM–1870/1875, 105), *Ermaclia* – 219 case, 1900 loc., 474 vite mari, 139 cai (1904, Arbore, DGB, 94), *Ermoclia* – 2520 loc. (AR–1930, 531), *Ermoclia* – 2751 loc., inclusiv 2711 români, 1 german, 20 ruși, 1 ucrainean, 4 bulgari, 14 evrei (1930, ER, II(I), 464).

Numele satului reprezintă un toponim de origine turcică, care poate fi explicat fie printr-un etnonim, denumirea unui trib tătaro-nohaic jarmacli, fie printr-un antroponim turcic *Iarmac* + suf. *-li*; *Iarmacli* "(tribul, câșla) lui Iarmac".

După Z.Arbore, satul a fost populat de români din localitățile fostului județ Tighina la 1798, acestea fiind la început vre-o 90 familii de țărani și mazili, ei construind încă pe atunci o biserică ortodoxă cu hramul Sf.Mihail (Arbore, DGB, 94).

MICROTOPONIMIA SATULUI:

1. **Bulhac,** loc pe podișul dintre văile V.Gâlca și V.Pleșcăi, la vest de sat. Din entop. *bulhac* "groapă cu apă strânsă din ploi; băltoacă", "lac mic, helești".

2. **Caragoița,** vale cunoscută și cu denumirea Valea Ogoarelor; începe din mai multe ramificații la nord-vest de Ermoclia, trece pe la vest de sat și se împreunează cu Valea Irmocliei la sud de Simineuca (Semionovca). Toponimul reprezintă la origine un antroponim: *Caragoiță* <*Cara* + *Goia* + suf. *-iță*. Cf. rom. *Cara*, it. *Cara*, bg. *Kara* (< tc. *kara* "negru, negricios, smolit"), rom. *Goia* (hipocoristic al lui *Gheorghe*).

3. **Chiftelnița,** cu varianta **Chiștelnița**, loc apătos, cu multe izvoare, pe teritoriul satului. Din entop. *chiftelniță* (=*chiștelniță*) "loc îmbibat cu apă, mocirlos, cu multe izvoare".

4. **Câcaina,** vale, ramificație de stânga Văii Irmocliei, în marginea de sud a satului. Din entop. *câcaină* "râpă transformată în gunoiște", "pârâu cu apă tulbure, murdară, având malurile lutoase".

5. **Colțu,** parte de teren agricol în formă de unghi, între moșiile satelor Feștelița și Talmaz, la sud-est de Ermoclia. Din entop. *colț* "loc în formă de unghi", "parte de moșie îndepărtată de sat, având forma unui unghi".

6. **Cornea,** vale, ramificație de stânga văii Caragoița, la sud-vest de sat. Din antrop. *Cornea* sau din top. *Cornu*, denumirea unui loc unde se afla un copac de corn izolat sau o pădurice de corni, genul feminin al toponimului fiind determinat de termenul elipsat vale.

7. **Drumul Bebeiului,** drum spre Volintiri, la sud-est de sat. Din entop. *drum* + top. *Bebei*, denumirea veche a localității Volintiri.

8. **Fântâna Casandrarului,** fântână la sud-est de sat. Din entop. *fântână* + antrop. *Casandraru* (<antrop. sau top. *Casandra* + suf. *-ar*), antroponimul fiind o parcelă a unui locuitor din sat pe nume *Ciobanu*.

9. **Ciunturanu,** cu varianta **Jiunturanu**, vale, ramificație de dreapta văii Caragoița (=Valea Ogoarelor), la sud-vest de sat. Etm. nec.

10. **Hârtopul Săliștii,** vâlcea, ramificație de dreapta văii Caragoița, la nord-vest de sat. Din entop. *hârtop* "vale scurtă și adâncă, de formă circulară", "râpă adâncă cu pante înierbite" + top. *Săliștea* în cazul genitiv enclitic.

11. **Holmu,** deal înalt, la est de sat, între văile Valea Fânului și Valea Frasinului. Din entop. *holm* "formă de teren pozitivă, mai mică decât dealul", alteori "deal înalt", "vârf de deal".

12. **Izvoare,** cu varianta **Valea Izvoarelor**, vâlcea, ramificație de stânga Văii Irmocliei, la sud de sat. Sunt pe această vale mai multe izvoare.

13. **La Movilă,** cu varianta fonetică **La Mojilă**, movilă la sud-est de sat, pe dreapta drumului spre Feștelița (cota 189 m). Din entop. *movilă*, precedat de prep. *la*, numele topic făcând parte din categoria toponimelor descriptive.

14. **Pe Părți,** teren arabil, între văile Hârtopul Săliștii și Giunturanu, de stânga văii Caragoița, la vest de sat. Din apel. parte, precedat de prep. *pe*, toponimul referindu-se la o parte de moșie unde în timpul reformei agrare din anii 1920–1922 unii locuitori au fost împroprietăriți cu părți de loturi, bucăți de pământ adăugate la alte parcele mai mari.

15. **Podișu,** pământ arabil, la sud-est de sat, de stânga și de dreapta drumului spre Volintiri, denumit și **Drumul Bebeiului**. Din entop. *podiș* "teren plan la o anumită înălțime".

16. **Podișul Brezoii,** parte de teren agricol, la sud-vest de sat, numit pe unele hărți topografice și **Podișul Caragoiței** (HTM–1948/1976). Din entop. *podiș* "teren plan la o anumită înălțime" + top. *Brezoaia* în cazul genitiv enclitic.

17. **Rădiu,** cu varianta **Rădi**, parte a vâlcelei Hârtopul Săliștii, la nord-vest de sat. Din entop. *rădi* (lit. *rediu*) "pădurice tânără și deasă".

18. **Râpa Odăii Crețului,** vâlcea, la est de sat, cu direcția spre Feștelița. Din entop. *râpă* "surpătură de pământ, lungă și adâncă, apărută în urma acțiunii șuvoaielor de apă din ploi", "vale mică și adâncă; vâlcea" + entop. *odaie* "gospodărie agricolă în câmp", "adăpost pentru oameni în afara satului", "mică așezare rurală; cătun, sătuc" + antrop. *Crețu* în cazul genitiv enclitic.

19. **Râpa Plăticii,** vezi **Valea Plăticii**.

20. **Sărături,** loc cu sol sărături, la sud de sat, pe Valea Izvoarelor, ramificație de stânga Văii Irmocliei. Din entop. *sărătură* "teren cu sol bogat în săruri minerale", "pământ de fertilitate scăzută, neproductiv", "imaș în asemenea locuri".

21. **Șihoreanu,** parte de moșie, la sud-vest de sat, unde își are obârșia valea râului Sărata. Antroponim la origine: *Șihoreanu* <hidr. *Șihor* (lit. *Ciuhur*) + suf. *-eanu*, numele de persoană indicând originea locală a posesorului ("originar de pe valea râului Șihor").

22. **Tufele,** loc cu tufe de stejari, la sud de sat, peste Valea Chiseliței, având în preajmă vii și livezi.

23. **Valea Barbăneagră,** vale, ramificație de dreapta Văii Irmocliei, la nord-vest de sat. Din entop. *vale* și antrop. compus *Barbăneagră,* toponimul referindu-se inițial la o parte de teren care se afla în proprietatea unui gospodar pe nume *Barbăneagră*.

24. **Valea Chiseliței,** vale, ramificație de stânga văii Caragoița, la sud-vest de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Chiseliță* în cazul genitiv enclitic, numele de familie *Chiseliță (Chisăliță)* fiind frecvent în localitate.

25. **Valea Irmocliei,** identică cu valea satului Ermoclia, care începe din două ramificații principale situate la nord de sat (Valea Barbăneagră, Valea Plăticii), trece prin localitate, urmând direcția spre sud, constituind ea însăși o ramificație de obârșie a văii Copceac, având locul de confluiență cu valea Caragoița mai la sud de Simineuca (Semionovca). Cf. etimologia oiconimului în compartimentul introductiv.

26. **Valea lui Gâlcă,** vale, ramificație de stânga văii Caragoița, la nord-vest de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Gâlcă* în cazul genitiv, precedat de art. pos. *lui*, toponimul exprimând apartenența personală a vreunui obiect topografic (ogor, stână, fântână etc.). *Gâlcă* e un nume de familie frecvent în localitate.

27. **Valea Ogoarelor,** identică cu valea Caragoița, care începe din mai multe ramificații la nord-vest de Ermoclia, trece pe la vest de sat și se împreunează cu Valea Irmocliei la sud de Simineuca (Semionovca). Din

entopicele *vale* și *ogor* "pământ lucrător, teren agricol" în cazul genitiv enclitic, plural.

28. **Valea Plăticii,** cu varianta locală **Répa Plăticii**, vale, ramificație de stânga Văii Irmocliei, la nord de sat. Formație toponimică compusă din entop. *vale* și antrop. (numele de familie sau porecla) *Plătică* în genitiv enclitic.

29. **Valea Pleșcăi,** vale, ramificație de stânga văii Caragoița, la vest de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Pleșca* în cazul genitiv enclitic.

FEȘTELIȚA

Sat, reședință de comună în raionul Ștefan-Vodă. Este situat în partea de nord-vest a raionului, pe Valea Bebeiului (Volintiri), la 8 km de centrul raional. Nivelul poziției geografice: 60 m – 150 m. Altitudini marcante: 179,4 m, 181,7 m. Sat vechi cu populație românească. Documentele din secolul al XIX-lea îl atestă frecvent: *Feșcelița* (SȚB–1812), *Feșteliții* – 68 gospodării, moșia aparținând statului, cu 40 fălci de pământ arabil, 400 fălci de fâneață, 100 fălci de pășune, 20 fălci sub seliștea așezării, un iaz (R–1817, 180), *Feșteliți* – 266 loc. în 1818 și 375 loc., majoritatea români, în 1827 (Cabuzan, NB, 94), *Feștelița* – 66 case, 71 familii de țărani români, o biserică de lemn cu hramul Sf. Mihail, 5 mori de vânt, 2 helești, 20 cai, 644 vite mari, 500 oi în 1826 (Arbore, DGB, 96), *Feștelița* – 851 locuitori în 1850 (Cabuzan, NB, 146), *Feștelița* – 114 ogrăzi, 1799 loc. (SNM, 1859, 15), *Feștelița* – 166 case, 1111 loc. în 1870 și 180 case, 891 loc. în 1875 (PNM–1870/1975, 105), *Feștelița* – 206 case, 1117 loc., 95 cai, 543 vite mari cornute, 213 oi (1904, Arbore, DGB, 96), *Feștelița* – 1727 loc. (AR–1930, 533), *Feștelița* – 2039 loc., inclusiv 2009 români, 1 german, 16 evrei (1930, ER, II(I), 464) ș.a.

Toponimul poate fi interpretat în două moduri: derivă dintr-un nume de familie *Feștilă* + suf. *-iță*, *Feștilă* fiind o parcelă la origine (<*feștilă* "fitil; câlți noduroși; Sf. Iordan, DNFR, 198), sau reprezintă un nume colectiv de oameni cu sens peiorativ – *Feșteliții* <*feșteliți* "neîngrijiți", "săraci" (<*a feșteli*).

MICROTOPONIMIA SATULUI:

1. **Cișmeaua din Săliște,** cișmea pe valea Săliștea, la nord de sat. Toponim discriptiv: entop. *cișmea* + prep. *din* + top. *Săliștea*.

2. **Fântâna Răului,** fântâna pe Valea Chiței, la sud-est de sat. *Rău* ar fi fost numele persoanei care a făcut și a îngrijit fântâna.

3. **Harmane,** cu varianta locală **La Hărmane**, loc. în câmp unde se aflau fățările gospodăriilor din sat, la sud-vest de Feștelița. Din entop. *herman* "arie, fățare".

4. **Hârtopu,** vâlcea, ramificație de stânga văii Hagilor, la sud-est de sat. Din entop. *hârtop* "depresiune de teren de formă rotungită, adâncă", "vâlcea scurtă și adâncă", "râpă cu pante repezi și înierbite".

5. **La Frasin,** porțiune de teren și vâlcea, ramificație de stânga văii Săliștea, la nord de sat. Loc denumit după toponimul *Valea Frasinului*

(=*Frasina*), vale și parte de moșie în hotarul satului vecin Popeasca, unde se află o pădure cu arbori de frasin.

6. **Locul Popii,** teren agricol, la sud-est de sat. Aici își avea ogorul preotul din sat.

7. **Movila,** cu varianta fonetică locală **Mojila**, movilă marcantă, la sud-vest de sat (cota 194 m).

8. **Odaia Crețului,** loc în fundul văii Săliștea, la nord de sat. Din entop. *odaie* "gospodărie în câmp", "adăpost pentru oameni în afara satului", "mică așezare rurală" + antrop. *Crețu* în cazul genitiv enclitic.

9. **Pe Vale,** valea satului în jos, porțiune a văii Hagilor. Din entop. *vale,* precedat de prep. *pe.*

10. **Podișu,** parte de teren agricol, la sud de sat. Din entop. *podiș* "teren plan la o anumită înălțime" (cota locală marcantă – 182 m).

11. **Podul de pe Vale,** pod peste pârâul din valea satului, situat pe teritoriul localității.

12. **Săliștea,** vale, una din ramificațiile de obârșie a văii Hagilar, la nord-vest de sat. Din entop. *sălișie* (lit. *silișie*) "loc cu urme de veche așezare", "vatra unui sat", "imaș în preajma satului". Informatorii au afirmat că pe această vale se găsesc urme ale unui sat dispărut (fragmente de pietre funerare, ceramică ș.a.).

13. **Sărături,** loc pe Valea Irmocliei, la vest de sat. Din entop. *sărătură* "teren bogat în săruri minerale", "pământ sărăturos, de fertilitate scăzută", "imaș în asemenea locuri".

14. **Valea Chiței,** vale, ramificație de stânga văii Hagilor, la est de Feștelița și Marianca de Jos. Din entop. *vale* + antrop. fem. *Chița* în cazul genitiv enclitic.

15. **Valea de la Fântâna Gârleanului,** vale, ramificație de dreapta Văii Grădinilor, la est de sat. Toponim descriptiv, redând denumirea obiectului topografic major (*vale*), tipul obiectului minor (*fântâna*) și apartenența personală a acestuia (*a lui Gârleanu*), antroponimul având forma de genitiv enclitic.

16. **Valea Grădinilor,** vale, ramificație de stânga văii Hagilor, la sud-est de Feștelița și la est de Marianca de Jos. Este o vale cu multe grădini și legumării.

17. **Valea Irmocliei,** valea satului Ermoclia, cu direcția spre sud, la vest de Feștelița.

18. **Valea lui Carp,** vale, ramificație de obârșie a văii Hagilor, la nord-vest de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Carp* în cazul genitiv proclitic.

19. **Valea lui Ene,** vale, ramificație de stânga Văii Grădinilor, la est de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Ene* în cazul genitiv proclitic.

POPEASCA

Sat, reședință de comună, în raionul Ștefan-Vodă. Este situat în partea de nord-vest a raionului, pe o colină dintre valea Nighișea și Valea Bostanului, ramificații de dreapta văii Știubeiu, la 18 km de centrul raional. 2700 locuitori (1987). Nivelul poziției geografice: 150 m – 190 m. Altitudini marcante: 158,9

m, 190,4 m, 196,9 m. Pentru prima dată apare notat cu numele *Popofcà* pe harta lui Bawr din 1770 (1774). Alte mențiuni cartografice: *Popovka* (H–1917), *Popovka* (H–1820), *Popovka* (H–1850), *Popovka* (H–1916), *Popeasca* (HT–1920) ș.a. Dinamica economică și demografică a localității: *Popofca* – 32 gospodării, moșia aparținând statului, 100 fălci de pământ arabil, 200 fălci de fâneață, 200 fălci de pășune, 15 fălci sub vatra satului (R–1817, 180), *Popovka* – 164 loc. – în 1818, 160 loc. în 1827 și 391 loc. în 1850 (Cabuzan, NB, 93, 146), *Popovka* – 114 case, 525 loc. în 1870 și 121 case, 539 loc. în 1875 (PNM–1870/1875, 105), *Popovca* – 151 case, 920 loc. (1904, Arbare, DGB, 167), *Popeasca* – 1559 loc. (AR–1930, 576), *Popeasca* – 1705 loc., inclusiv 1661 români, 3 ruși, 15 evrei (1930, ER, II (I), 164) ș.a.

După cum se poate observa, denumirea localității apare menționată documentar în două variante formale: *Popovca*, în sursele scrise de limbă rusă, majoritatea acestora datând din secolul al XIX-lea, și *Popeasca* – în documentele de limbă română. Aceasta din urmă circulă în uzul cotidian actual și are vechi tradiții de utilizare în limbajul local, ceea ce a servit drept argument în stabilirea formei corecte a denumirii localității. Pur lingvistic, cele două variante prezintă următoarele structuri derivaționale: *Popovca* <antrop. *Popa* + suf. rus. *-ovka* sau antrop. *Popov* + suf. subst. rus. *-ka*; *Popeasca* <antrop. *Popa* + suf. *-easca*, formația toponimică indicând apartenența personală inițială a moșiei și, probabil, a localității.

MICROTOPONIMIA SATULUI

1. **Cișmeaua Turcului,** izvor amenajat, în pădurea Floceni, la est de sat. Hidronimul se referă nu atât la apartenența abiectului desemnat, cât la vechimea lui – "izvor vechi, de pe vremea turcilor". Mai este denumit **Cișmeaua la Trei Frați**, în sensul că izvorul a fost amenajat de către trei frați din familia *Guțu*, originari din Ermoclia.

2. **Ciulina,** cu varianta fonetică locală **Șiulina**, loc pe coasta stângă a Văii Bostanului, cu locuri nisipoase și cu mult prundiș, unde creșteau din abundență ciulini. Din apel. *ciulin* "plantă erbacee cu tulpinile în formă de curpeni, cu spini mărunți, în 3–4 colțuri ghimpoase".

3. **De-asupra Nighișei,** teren agricol situat pe podișul de la nord-vest de vale Nighișea, la nord-vest de sat. Formație compusă din top. *Nighișea*, precedat de prepozițiile *de* și *asupra*, numele topic referindu-se la poziția geografică a obiectului desemnat.

4. **Drumul Tătarului,** un vechi drum între Leuntea și Feștelița, la est de sat. Din entop. *drum* + entop. *tătar*, toponimul referindu-se la un drum ce ducea spre regiunile sudice unde sălășluiau triburile tătarilor nohaici.

5. **Fântâna lui Ilie,** la sud de sat, fântână în zona agricolă Podiș, de stânga traseului spre orașul Ștefan-Vodă. Numele topic indică persoana care a săpat și a îngrijit fântâna.

6. **Floceni,** pădure pe panta dreaptă a văii Frasina, la est de sat. Din *floc*, cu semnificație entopică figurată – "pâlc de pădure cu aspect flocos, mițos, încrețit" + suf. *-eni*. Nu se exclude și o altă interpretare: *Floceni* <antrop. *Floca (Flocea)* + suf. *-eni*.

7. **Frasina,** cu varianta **Valea Frasinului,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la est de sat. Din apel, *frasin* "arbore al cărui lemn e rezistent și flexibil" + formantul toponimic *-a*. O pădurice și cu arbori de frasin s-a păstrat pe această vale până astăzi.

8. **Holmu,** deal înalt, de dreapta Văii Fénului, la est de sat. (cota 89 m). Din entop. *holm* "formă de teren pozitivă, mai mică decât dealul", "deal", "(adesea) deal mare".

9. **Locul Leuntei,** cu varianta **Locul Leunții,** depresiune de teren care se deschide din dreapta în valea Știubeiu, la nord-est de sat. Din entop. *loc* + top. *Leuntea* în cazul genitiv enclitic; *Leuntea* – sat situat pe malul drept al Nistrului, la nord-est de Popeasca.

10. **Mivila cea Mare,** movilă la sud-vest de sat, între sat și traseul spre orașul Ștefan-Vodă.

11. **Movila Săpată,** movilă la sud de sat (cota 182,6 m). Denumirea ne mărturisește că movila a fost cândva săpată pentru a fi cercetată sau, după cum se obișnuia pe vremuri, în scopul de a fi prădată.

12. **Murzacu,** vale, una din ramificațiile de stânga văii Frasina, la est de sat. Din antrop. *Murzac (<Mârzac<mârzac* "nobil tătar, comandant al unei cete ostășești").

13. **Nighișea,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la nord și nord-vest de sat. Din antrop. *Nighișea (Neghicea, Nighicea).*

14. **Odaia Gogului,** parte de teren agricol, pe valea Frasina, la est de sat. Din entop. *odaie* "gospodărie în câmp", "adăpost pentru oameni în afara satului", "mică așezare de agricultori" + antrop. *Gogu* în cazul genitiv enclitic. Toponimul indică tipul obiectului topografic și apartenența sa personală.

15. **Podișu,** pământ arabil, la sud-vest de sat, de dreapta șoselei ce leagă satul cu traseul principal Căușeni–Ștefan-Vodă. Din entop. *podiș* "porțiune de teren plan, situat la o anumită înălțime".

16. **Sărături,** parte de teren, la vest de sat, pe Valea Fânului. Din entop. *sărătură* "teren bogat în săruri minerale", "pământ de fertilitate scăzută", "imaș în asemenea locuri".

17. **Sârchezu,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la sud-est de sat. Reprezintă un nume topic cu formă mult modificată, probabil de origine turcică.

18. **Sovâșca,** pământ arabil de dreapta văii Frasina, la est de sat. Etm. nec.

19. **Stinca,** vale, ramificație de stânga văii Știubeiu, la nord-est de sat. Din entop. *stincă* (lit. *stâncă*) cu semnificația locală "mai înalt, stâncos și abrupt", "pantă de deal prăpăstioasă, stâncoasă și adesea împădurită".

20. **Stuhăria,** loc pe Valea Fânului, la sud-est de sat. Din entop. *stuhărie* (lit. *stufărie*) "loc pe care crește mult stuf; stufăriș".

21. **Știubeiu,** vale și pârâu, afluient de dreapta Nistrului; izvorăște la nord de satul Popeasca, primește dio stânga și din dreapta mai multe pârâiașe și se varsă în Nistru la satul Cioburciu. Din entop. *știubei* "izvor captat într-un trunchi de copac scobit; budăi", toponimul referindu-se la o caracteristică a obiectului desemnat – "vale cu multe izvoare".

22. **Toloaca,** pământ arabil și livadă, la nord și nord-vest de sat, în apropierea văii Nighișea. Din entop. *toloacă* "imaș, izlaz, pășune".

23. **Valea Adâncă,** vale, ramificație de stânga văii Știubeiu, la nord-est de sat. Denumirea reprezintă un toponim topografic, referindu-se la o caracteristică geomorfologică a depresiunii de teren – "vale adâncă".

24. **Valea Bostanului,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la nord-est de sat. Din entop. *bostan* "loc cultivat cu harbuji; harbuzărie", apelativ regional specific ariei dialectale din sud-estul republicii".

25. **Văile Cărămanului,** vale, ramificație de stânga văii Știubeiu, la nord de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Caraman* în cazul genitivenclitic.

26. **Valea Fânului,** vale, ramificație de stânga văii Frasina, la sud-est de sat. Pe această vale se aflau fânețele gospodăriilor din sat.

27. **Valea Lacului,** vale ramificație de stânga văii Știubeiu, la nord de sat. Toponim topografic, desemnând o vale pe care se afla un lac.

28. **Valea lui Iepure,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la est de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Iepure* în cazul genitiv proclitic. După spusele informatorilor, aici un oarecare Iepure, locuitor din sat, și-ar fi avut lotul său de pământ.

29. **Valea lui Moșu,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la sud-est de sat. Din entop. *vale* + antrop. *Moșu* în cazul genitiv proclitic, sau din apel. *moș* în genitiv, cu elipsa componentului determinat.

30. **Valea Morii,** vale, ramificație de stânga văii Știubeiu, la nord-est de sat. Pe această vale, la vărsarea pârâului în râulețul Știubeiu s-ar fi aflat cândva o moară de apă. Această depresiune de teren mai e numită și **Valea Lacului**.

31. **Valea Porcului,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, având obârșia pe teritoriul satului. O explicație, care ar motiva la concret proveniența toponimului, n-a fost obținută din partea informatorilor.

32. **Valea Stânii,** vale, ramificație de stânga văii Știubeiu, la nord-est de sat. Toponim compus din apelativele *vale* și *stână*, denumirea evocând o realitate locală – pe această vale se aflau cândva cele mai multe stâni de oi.

33. **Valea Turcului,** vale, ramificație de dreapta văii Știubeiu, la nord-vest de sat. Aici s-au păstrat urme de vechi așezări, după părerea informatorilor, aparținând turcilor.

RĂSCĂEȚI

Sat, reședință de comună, în raionul Ștefan-Vodă. Este situat în partea de est a raionului, pe malul drept al Nistrului, la 12 km de centrul raional. 3004 locuitori (1987). Nivelul poziției geografice: 20 m – 80 m. Altitudini marcante: 104 m, 171 m, 178,8 m. Răscăieții Noi – localitate subordonată comunei Răscăieți, situată la sud de satul–reședință, în fundul văii Lutoasa, având altitudinea de 160 m. – 165 m. A fost fondată la începutul secolului al XX-lea, în formația actuală constituindu-se după anul 1924. Răscăieții e sat vechi cu populație românească. De timpuriu apare menționat în lucrările cartografice, denumirea sa având forme mult îndepărtate de cea actuală: *Resegniate* (H–1658), *Resegniate* (H–1674), *Resegniate* (H–1701/1705), *Resegniate* (H–1736/1739), *Riskopița* (H–1779), *Râskieț* (H–1817), *Raskaieți* (H–1820), *Reskieți* (H–1850), *Raskaieți* (H–1870). Dinamica economică și demografică:

Răskăeții – 117 gospodării, moșia aparținând mănăstirii Căpriana, ea având 200 fălci de pământ arabil, 300 fălci de fâneață, 300 fălci de pășune, 400 fălci de pădure, 20 fălci sub vatra satului (R–1817, 179), *Răscăieți* – 134 ogrăzi, 655 loc. (SNM–1859, 15), *Raskaiți* – 110 case, 621 loc. în 1870 și 112 case, 960 loc. în 1875 (PNM–1870/1875, 105), *Răscăieți* – 206 case, 1438 loc., 217 cai, 300 vite mari, 430 oi (1904, Arbore, DGB, 174), 2790 loc. (AR–1930), 2646 loc., inclusiv 2444 români, 64 germani, 54 ruși, 36 ucraineni, 12 bulgari, 36 evrei (1930, ER, II(I), 128) ș.a.

Mențiunea din 1917 (R–1817, 179) cum că moșia satului aparținea mănăstirii Căpriana justifică datarea primei atestări documentare a localității cu anul 1560, când Alexandru Lăpușneanu voievod confirmă sfântului locaș mai multe sate, între care și Purcarii din vecinătatea Răscăieților, deși ultimul nu e identificat nominal (MEF, I, 74–75). Formele corupte fixate în sursele istorice și cartografice fac dificilă etimologizarea toponimului. Proveniența sa antroponimică poate fi totuși presupusă: *Răscăieți* <slav. *Raskevți (Raskeevți)* <antrop. slav. *Raskev (Raskeev)* + suf. *-evți*, prin suprapunerea parțială a formanților *-ev* și *-evți*. Cf. antrop. bg. *Raske* (=*Rasko*), hipocoristic al lui *Gherasko*, precum și derivatele acestuia *Raskev*, *Raskovți* (Ilcev, RLFI, 421).

MICROTOPONIMIA SATULUI:

1.**Bogdana,** vale, se deschide în lunca Nistrului la sud-est de sat, pe ambele pante cu bogate terenuri agricole. Din antrop. *Bogdan* + formantul *-a*.

2. **Bărbieriu,** cu variantele locale **Bărghieru**, **Berghieru**, cotitură a râului Nistru, la sud-est de sat. Din antrop. sau supranumele *Bărbieru* (<*bărbier* "frizer").

3. **Carpăna,** pădure, la sud-est de sat. Din *carpen* + formantul toponimic *-a*.

4. **Căliana,** baltă mică în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din antrop. *Călian*, variantă a lui *Caloian*, + formantul toponimic *-a*. Atestat documentar *Kaliana* (H–1870).

5. **Cărările,** loc la sud de sat, pe unde treceau mai multe cărări spre câmp.

6. **Cernetea,** cu varianta locală **Șernetea**, loc în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din antrop. *Cernetea* (<num. fam. *Cern*. (Cerna, Cernea) + suf. *-ete*. Hidronimul apare menționat documentar *Cernetea* (H–1870).

7. **Chetrușu,** loc cu prundiș la vărsarea pârâului Servanu în Nistru, la vest de sat. Din entop. *chetruș* <*cheatră* (lit. *piatră*) + suf. *-uș*.

8. **Cârmogea,** cu varianta locală **Cârmogii**, loc în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din antrop. *Cârmogea*, derivat al lui *cârmog (cârmoage)* "coajă de pâine sau de mămăligă uscată" + suf. *-ea*.

9. **Cornul Brăzdii**, pământ arabil, la sud-vest de sat. Din entopicele *corn* "teren în formă de colț, unghi" și *brazdă* "hotarul satului".

10. **Crivda,** partea de nord-est a satului, denumită astfel, probabil, după un lac din lunca Nistrului, situat în preajma localității. Toponimul are la bază antrop. *Crivda* (< rus. *crivda* "neadevăr, minciună").

11. **Crivozul,** lac de stânga Nistrului, toponim frecvent folosit în limbajul populației locale. Din *Krivoe ozero*, denumire rusească adaptată în limba română a localnicilor. Atestat documentar *oz. Krivoe* (H–1870).

12. **Crugla,** lac, la nord de sat, de stânga Nistrului. Etm.: rus. *Krugloe ozero* "lac rotund". Atestat documentar *oz. Krugloe* (H–1870).

13. **Găunoasa,** cu variantele locale **Găvănoasa**, **Găunoaia**, movilă la sud de sat, a fost cândva săpată de cineva. Din adj. *găunos* "cu găuri; găurit, săpat".

14. **Geamăna,** vale, se deschide în lunca Nistrului în partea de est a satului, are de stânga o ramificație care se numește ***Gemănuța.*** Din apel. *geamăn*, având în cazul dat semnificația "cu două ramificații". Pe această vale se găsesc urme de veche așezare (unelte casnice, ceramică, monede).

15. **Gemănuță,** vâlcea, ramificație de stânga văii Geamăna, la sud-est de sat. Din top. *Geamăna* + suf. dim. *-uță*.

16. **Gârla lui Vozianu,** gârlă în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din entop. *gârlă* + art. pos. *lui* + antrop. *Vozianu.*

17. **Gârla Mărchitanului,** gârlă la est de sat, în lunca Nistrului, cu direcția din nord spre sud. Din entop. *gârlă* "mică apă curgătoare; ramificație, brat lateral al unui râu" + antrop. *Mărchitan.* (< *marchitan* "negustor de mărunțișuri", "negustor ambulant, care își desface marfa la sate"; Iordan DNFR, 291). Componentul secund reprezintă o formă arhaică de genitiv enclitic.

18. **Grindul Cernetei,** ridicătură de teren în lunca Nistrului, la sud-est de sat. În apropierea lacului Cernetea. Din entop. *grind* + hidr. *Cernetea* în cazul genitiv.

19. **Grindul lui Ursache,** teren ridicat în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din entop. *grind* + art. pos. *lui* + antrop. *Ursache.*

20. **Grindul Popii,** grind în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din entop. *grind* + term. *popă*, toponimul indicând apartenența obiectului topografic.

21. **Grindul RușteI,** grind în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din entop. *grind* "teren mai ridicat în lunca unui râu, rezultat din depuneri aluvionare" + hidr. *Rusca* în genitiv.

22. **Groapa lui Gârlan,** lac mic în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din entop. *groapă* "gaură în pământ, pe terenuri de luncă, adesea plină cu apă" + art. pos. *lui* + antrop. *Gârlan.*

23. **Gurmazu,** lac mic în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din termenul entopic reg. *gurmaz (=grumaz)* "loc îngust în albia unei ape curgătoare", "vărsarea îngustă, strâmtă a unui râu, pârâu, gârle".

24. **Hârtopu,** vâlcea, la sud-vest de sat, ramificație de dreapta văii Lutoasa. Din entop. *hârtop* "depresiunile de teren de formă rotungită; vâlcea scurtă și adâncă".

25. **Holmu,** deal înalt, la vest de sat. Din entop. *holm* "ridicătură mică de teren".

26. **Iepuroaica,** vale și terenuri agricole, se deschide în lunca Nistrului în marginea de sud-est a satului. Din apel. *iepuroaica* sau din antrop. *Iepure* + suf. *-oaica*, toponimul primind forma de feminin prin acord cu termenul elipsat *vale* (sau *moșie*).

27. **În Jos,** partea de sud a satului. Din prep. *în* + subst. *jos*, toponimul referindu-se la poziția geografică a mahalalei.

28. **Între Gemănări,** parte de teren situată între ramificațiile de văi Geamăna și Gemănuța, la sud-est de sat. Din entop. *gemănare*, având semnificația toponimică "una din cele două ramificații de vale".

29. **La Copac,** a existat un copac izolat la sud de sat, între văile Servan și Lutoasa, servind ca obiect de orientare pe teren.

30. **La Plop,** loc la est de sat unde a existat un plop izolat, acesta servind ca obiect de orientare pe teren.

31. **La Poștă,** cu varianta **Poșta**, loc în câmp, la sud de sat, unde a existat localul unei vechi poște pe șleahul ce ducea spre Cetatea Albă. Aici, după spusele informatorilor, se opreau la han *ciumacii* "(< dial. *ciumac,* pl. *ciumaci – "cărăuș", "negustor ambulant"* < ucr. *cumak*).

32. **Locul Popii,** teren agricol la sud-vest de sat, care aparținea preotului din localitate.

33. **Lutoasa,** vale, ramificație de dreapta văii Rarăului, având confluența în marginea de vest a satului. Din adj. *lutos* "care conține lut"; *lutoasa* "vale cu sol lutos". Pe o hartă din 1870 în capătul de sus al văii e notată o mică localitate cu numele *Lutoaia* (H–1870), a cărui formă corectă trebuie să fi fost tot *Lutoasa*.

34. **Lutoșița,** vâlcea, ramificație de stânga văii Lutoasa, la sud-vest de sat. Din top. *Lutoasa* + suf. dim. *-ița*.

35. **Movila Gemenii,** movilă la sud-est de sat, de-asupra văii Geamăna (cota 172 m).

36. **Movilele din Deal,** movili la sud-est de sat, de-asupra văii Bogdana.

37. **Ochiul cel Mare,** lac în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din entop. *ochi* "porțiune de apă stătătoare fără stuf, papură", "lac mic; baltă" + adj. demonstrativ *cel* + adj. *mare*.

38. **Ochiul cel Mic,** lac mic în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din *ochi* "porțiune de apă stătătoare, fără stuf, papură", "lac mic; baltă + adj. demonstrativ *cel* + adj. *mic*.

39. **Peste Gârlă,** lac în lunca Nistrului, peste Gârla Marchitanului, la sud-est de sat.

40. **Peste Șleah,** teren agricol, situat peste șoseaua de la sud de sat. Din prep. *peste* + apel. dial. *șleah* (lit. *șleau*) "drum de țară neamenajat, bătătorit de care".

41. **Podișu,** parte de moșie pe platoul înălțimii de la sud de sat. Din entop. *podiș* "teren plan situat la o anumită altitudine".

42. **Ponoare,** locuri în văile Servan (la vest) și Geamăna (la sud-vest). Din entop. *ponor* "coastă de deal abruptă, formată prin alunecări de teren".

43. **Potcoava,** lac de stânga Nistrului, denumirea fiind frecvent folosită în vorbirea curentă locală. Din entop. *potcoavă* "lac (baltă) în formă de potcoavă". Atestat documentar *Podkova* (H–1870).

44. **Rădiu,** loc cu grădini ale sătenilor, la sud de localitate. Din apel. reg. *rădi* (lit. *rediu*) "pădurice tânără".

45. **Rusca,** lac mic, la est de sat. Din etnon. *rus (ruscă)* sau din antrop. *Rusu (Ruscă)*.

46. **Sărături,** loc cu sol sărături, la sud-vest de sat, pe valea Servanului. Din entop. *sărătură* "teren bogat în săruri minerale", "loc mlăștinos".

47. **Servanul vâlcea,** se deschide în lunca Nistrului în partea de vest a satului. Probabil din antrop. *Servan*. După aceasta vâlcea a fost denumită și partea de vest a satului.

48.**Sâmbătoaia Mare,** lac în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din augm. *Sâmbătoiu (Sâmbătoaia)*, probabil antroponim la origine, + adj. *mare*.

49. **Sâmbătoaia Mică,** lac în lunca Nistrului, la sud-est de sat. Din *Sâmbătoiu (Sâmbătoaia)*, probabil antroponim la origine, + adj. *mic*.

50. **Sâmbătoiu,** cot al râului Nistru, la sud-est de sat. Din augm. *Sâmbătoiu*, probabil antroponim la origine.

51. **Stănuștea,** loc de pășune în lunca Nistrului, la est de sat. Din dial. *stănuște* (=*staniște*) "locul de odihnă al vitelor pe imaș". Documentar apare notat *Staniștea* (H–1870).

52. **Stejaru,** stejar izolat în fundul văii Bogdana, la sud-est de sat.

53. **Stânca,** mal înalt cu pădure, la vest de sat. Din entop. *stânca* (lit. *stânca*) "malul priporos de piatră al unui râu". După acest loc a fost denumită partea de nord vest a satului.

54. **Șucheru,** parte de moșie la sud-est de sat. Etm. nec.

55. **Topal** (ist.), așezare rurală, situată la sud-est de actualul sat Răscăieți (H–1770/1774), probabil pe valea Geamăna, unde până astăzi se pot observa urme de vechi locuințe omenești. *Vezi* ***Geamăna.*** Din antrop. *Topal* (cf. gr. *Topalis*, tc.*Topal* < tc. *topal* "schilod, infirm", bg. *Topalov*).

56. **Trei Movili,** trei movili existente la sud de sat.

57. **Unghiul Lung,** cotitură mare a râului Nistru, la sud-est de sat. Din entop. *unghi* "cot, cotitură a unui râu" + adj. *lung*.

58. **Valea Rarăului,** vale, se deschide în lunca Nistrului în marginea de vest a satului. Pentru etimologie *vezi* ***Valea Rarăului (s. Ciobureiu).***

59. **Valul lui Traian,** cu variantele locale **Valul lui Troian, Troianu,** val străvechi la sud de sat, care după cum afirmă localnicii urmează cursul Nistrului, pe partea dreaptă, de la Hotin până la Cetatea Albă.

NOTE

1. T.Porucic, **Regiunile naturale ale României în general și la răsărit de Prut în particular**, Cluj, 1930, p. 40 și urm.
2. **Enciclopedia României**, București, vol. II, partea I, 1935, p. 128, 462–464.
3. И.А.Анцупов, ***Государственная деревня Бессарабии в XIX веке***, Кишинев, 1966, с. 22–66; В.М.Кабузан. ***Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровью,*** Кишинев, 1974, с. 93–94, 145–147.
4. A.Eremia, **Nume de localități. Studiu de toponimie moldovenească,** Chișinău, 1970, p. 51–123; Idem, **Graiul pământului. Schiță de toponimie moldovenească**, Chișinău, 1981, p. 47–92.

ABREVIERI

a) Studii, izvoare

Arbore, DGB – Arbore, **Dicționarul geografic al Basarabiei**, București, 1904.

AR–1930 – **Anualul României pentru comerț, industrie, meserii, agricultură**, București, 1931/1932.

Cabuzan N.B. – В.М.Кабузан, ***Народонаселение Бессарабской области и левобережных районов Приднестровья***, Кишинев, 1974.

Coiciubaev, STC – Е.Койчубаев, ***Краткий толковый словарь топонимов Казахстана***, Алма-Ата., 1974.

CS – **Călători străini despre țările române**, București, VI, 1976.

ER – **Enciclopedia României,** București, vol II, partea I, 1935.

H–1562 – Stefano Fracese, **Carte dela Polonia ed Ungharia,** Roma, 1562 (1564).

H–1563 – Egvazio Danti, **Carte dela Livonia e Lituania**, Firenze, 1563 (1575).

H–1584 – Giacomo Gastaldi, **Carte dela Romania,** Anversa, 1584.

H–1596 – M.Quandus, **Evropae**, 1596.

H–1658 – **Nouvel Atlas, ou Theatre du monde. Ukrainae**, Amsterodami, 1658.

H–1674 – **Karte der Ucraine, entworfen von den Gebriidern Sanson**, 1674.

H–1701/1705 – **Karte von Polen,** 1701–1705.

H–1736/1739 – **Karte des russisch - turkischen Kreigsschaup latzes,** 1736–1739.

H–1770/1774 – F.G. de Bawr. **Carte de la Moldavie pour servir a l'Histoir militaire de la guerre entre les Russes et les Tucs.** Amsterdam, (1770–1774), 1783.

H–1779 – ***Генеральная карта Новоросийской губернии,*** 1779.

H–1817 – ***Карта Бессарабии, Молдавии, Валахии и части земель к оным прилежащих. Сочинена при военно-топографическом депо в 1817 и исправлена 1820 года.***

H–1820 – ***Карта Театра войны в Европе. Съемка Полковников Дитарса, Корниловича и Фон-Руге, 1820.***

H–1850 – ***Карта Бессарабской области, 1850.***

H–1870 – ***Карта Бессарабской области, 1870.***

H–1916 – **Basarabia**, *Harta etnografică întocmită de Alexis Nour*, 1916/1918.

HT–1920 – **România**. *Harta topografică*. 1920–1929.

HT–1948/1976 – **Moldavskaia SSR.** *Topograficeskaia carta,* 1948 (1976).

Ilcev, RLFY – Стефан Илчев, ***Речник на личните и фамилни имена у българите***, София, 1969.

Iordan, DNFR – Iorgu Iordan, **Dicționar al numelor de familie românești**, București, 1983.

Iordan, TR, – Iorgu Iordan, Toponimia românească, București, 1963.

Nicu, LM – V.Nicu, **Localitățile Moldovei în documente și cărți vechi,** Chișinău, vol. I–II, 1991.

PNMH 1870/1875 – ***Перечень населенных мест. Бессарабская губерния,*** Кишинев, 1878.

R–1817 – ***Роспись землевладения и сословного строя населения Бессарабии по данным переписи 1817 года*** // *Труды Бессарабской губернской ученной архивной комисии, том 3,* Кишинев, 1909, с. 3–230.

SNM – ***Списки населенных мест Российской Империи. Бессарабская область (1859)***, Санкт-Петербург, 1861.

STB – 1812 ***Сведения о состоянии церквей Бессарабии в 1812–1813 г.*** // *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии, том 3*, Кишинев, 1909, с. 231–296.

b) Cuvinte

adj. – adjectiv
antrop. – antroponim
apel. – apelativ
art. – articol
augm. – augmentativ
bg. – bulgar
bot. – botanic
cf. – conferă
dem. – demonstrativ
dial. – dialectal
dim. – diminutiv
entop. – entopic
Etim. nec. – Etimologie necunoscută
etnon. – etnonim
fem. – feminin
fig. – figurat
gr. – grecesc
hidr. – hidronim
ist. – istoric
it. – italian
lit. literar
p. – pagină
pl. – plural
pos. – posesiv
pren – prenume
prep. – prepoziție
reg. – regiune, regional
rom. – românesc
rus. – rusesc
s.– sat
subst. – substantiv
suf. – sufix
tăt. – tătăresc
tc. – turcesc
tcc. – turcic
term. – termen
top. – toponim
ucr. – ucrainean

RECENZII

Vladimir Trebici. DEMOGRAFIE CONTEMPORANĂ. – București: Centrul de informație și documentare economică, 1995. – 99 p.

La finele anului 1995, în Aula Academiei Române, în prezența unui numeros auditoriu compus din specialiști din variate domenii ale științei – demografi, medici, antropologi, istorici etc., dar și studenți de la Academia de Studii Economice, Universitatea din București, – într-o atmosferă solemnă s-a produs un eveniment de o semnificație științifică și culturală deosebită: inaugurarea *Institutului de Demografie al Academiei Române.* Înființarea unui institut demografic în România, analogic institutulor naționale de studii demografice din Paris (*Institut National d'Etudes Démographiques – I.N.E.D.*) și din Wiesbaden (*Bundesinstitut für Bevölkerungswissenschaft*), a fost posibilă grație mai multor premise favorabile manifestate în cercetarea științifică în perioada de după Revoluția din Decembrie 1989 (*Pentru detalii vezi*: Acad. Vladimir Trebici, **Cercetarea demografică în România,** / *Academica*, an. V, nr. 11 (59), septembrie 1995, p. 1, 16–18).

În afară de problemele natalității, mortalității și îmbătrânirii demografice Institutul de Demografie își propune să cerceteze cu prioritate problemele:

a) migrația internă și distribuția teritorială a populației României;
b) structura etnică și confesională;
c) demografia românilor de peste hotare;
d) politica demografică.

Precum menționează dl acad. VI. Trebici, Directorul Institutului de Demografie, obiectivele fundamentale ale instituției date sunt următoarele:

1. Pregătirea unei monografii având ca obiect "*Populația României și tendințele demografice*", în două variante: pentru marele public și pentru străinătate.
2. Elaborarea unui "*Vocabular de Demografie*", destinat cercetătorilor și studenților, cuprinzând termeni în limbile engleză, franceză și română cu succinte definiții.

© Nicolae Enciu, 1996.

3. Pregătirea unei "*Istorii a demografiei românești*", în colaborare cu Institutul de Sociologie, Institutul de Economie Națională, Institutul de Istorie.
4. Editarea "*Revistei Române de Demografie*" ca publicație a Institutului de Demografie.
5. Editarea, în perspectivă, a "*Istoriei populației Românești*", după modelul lui J.Dupâquier.
6. Elaborarea unui "*Manual de Demografie*" pentru învățământul universitar.

În cadrul aceluiași eveniment se înscrie și lansarea lucrării dlui acad. Vl. Trebici "*Demografie contemporană*".

"Quousque tandem ignorare demographiam?" – această întrebare retorică, inspirată de celebrul discurs ciceronian, poate fi considerată laitmotivul întregii lucrări. Precum de bună dreptate menționează autorul, populația ("omul la plural", – potrivit unei frumoase metafore) trebuie să constituie o preocupare a tuturor, de la simplul cetățean al țării, la omul de știință din cele mai variate domenii, până la factorul de decizie politică.

Volumul prezentat cuprinde câteva studii și eseuri pe teme de demografie, oferind cititorilor, mai curând, teme de reflecție. Refuzul demersului didactic sau sistematic și recursul autorului la o modalitate de tratare liberă, neformală a problemelor demografiei românești au fost dictate de intenția de a stârni interesul și de a pune în evidență aspecte mai puțin cunoscute sau rău înțelese din realitatea demografică (p.7).

Printre aceste aspecte se numără și cel al minorităților, al naționalităților conlocuitoare, problemă care, de la studiile clasice ale dr. Sabin Manuilă și ale lui Anton Golopenția, n-a mai fost cercetată. Cu atât mai necesară este tratarea de către oamenii de știință a problemei etnice și a structurii populației după religie. Potrivit autorului, interesează, în primul rând, problemele ținând de demografia diferențială, precum: gradul de îmbătrânire demografică, fertilitatea, "stocul de învățământ" pe naționalități și altele. Cunoașterea acestor diferențieri prezintă, pentru demograf, sociolog și antropolog, un mare interes, în vederea evidențierii modelelor culturale și comportamentelor demografice pe naționalități, acordând atenția cuvenită unei variabile explicative, cum este religia.

La același capitol dl acad. Vl. Trebici prezintă, în premieră, "profilurile demografice" ale naționalităților din România, și anume: a românilor, maghiarilor, romilor (țiganilor), germanilor, ucrainenilor, rușilor-lipoveni, turcilor, sârbilor, tătarilor, iar la rubrica "celelalte naționalități" – ale slovacilor, bulgarilor, evreilor, cehilor, croaților, polonezilor, grecilor și armenilor. Autorul utilizează asemenea elemente precum evoluția numerică a populației naționalității respective, distribuția ei în teritoriu, repartiția ei după sex și vârstă, după fertilitate și religie, precum și după nivelul școlii absolvite. Se operează, deci, cu un număr restrâns de indicatori. De aceea, potrivit autorului, pe viitor vor fi necesare informații istorice, geografice, antropologice, culturale. La rândul ei, istoria va fi solicitată și ea, ajungându-se astfel la elaborarea unor monografii ale naționalităților respective. Precum menționează dl acad. VI. Trebici, "chiar dacă ponderea unor naționalități este,

astăzi, atât de mică, contribuția la patrimoniul național românesc, ca rezultat al unei conviețuiri de secole, este foarte importantă" (p. 36).

Un interes deosebit nu numai pentru cercetătorul științific, ci și pentru marele public îl prezintă compartimentul "Scurt istoric al minorităților naționale și al religiilor din România" (p. 38–57).

Autorul urmărește evoluția numărului populației României, a ratei medii anuale, modificările suprafeței teritoriale, a densității populației, utilizând informația statistică a tuturor celor unsprezece recensăminte, de la primul recensământ modern din anul 1838 și până la ultimul, cel din 7 ianuarie 1992, precum și statistica stării civile, introdusă acum un secol și jumătate. Se constată că România face parte din Europa nu numai geografic; ea aparține modelului european, prin istorie și cultură, prin adeziunea la valorile spirituale ale acesteia. Sub raport demografic, modelele și comportamentele sunt cele europene, tranziția demografică a populației României – cel mai amplu proces social, economic, cultural – este de tip european, cu un decalaj de câteva decenii. Indicii demografici principali – rata de fertilitate, durata medie a vieții, structura demografică a populației, rata de nupțialitate – se încadrează în valorile europene, în cadrul general al lui *genus proximum* și *differentiae specificae*. Același lucru este valabil pentru indici precum: gradul de urbanizare, știința de carte, structura populației active (p. 38).

Constatarea generală a autorului este aceea că România se prezintă ca un stat unitar, atât în ceea ce privește proporția românilor (89,5% la recensământul din 1992), cât și în privința proporției religiei creștine (99,3% din populația totală, cuprinzând pe cea ortodoxă, romano-catolică, greco-catolică, confesiunile protestante și neo-protestante) (p. 46).

Autorul prezintă și o scurtă istorie a tuturor celor 13 religii "creștine" din România, de la răspândirea, în primele secole, a creștinismului pe teritoriul României de astăzi și până la ultimul recensământ. Analiza repartiției după religie pune în evidență aspecte deosebit de importante pentru cercetarea demografică, în primul rând cele legate de modelele culturale și comportamentele demografice care sunt puternic influențate de religie (p. 57).

Lucrarea conține și tratarea unor asemenea concepte fundamentale, larg folosite nu numai în demografie, ci și în antropologie, istorie, sociologie, psihologie, precum generația, vârsta și perioada istorică. Dată fiind vocația și metodologia demografiei, ca disciplină prin excelența cantitativă, capitolul respectiv al lucrării conține o foarte importantă și necesară precizare a numitelor concepte, precum și determinarea numerică a lor. (p. 58–66).

Deosebit de instructiv, în special pentru realitățile Republicii Moldova, este compartimentul în care autorul definește noțiunea de "politică demografică" și obiectivele acesteia. Potrivit autorului, politica demografică reprezintă "un sistem de măsuri luate cu scopul de a influența variabilele demografice, în sensul pe care statul îl consideră dezirabil pe termen scurt, dar mai ales pe termen lung, în conformitate cu interesele generale ale acestuia, cu respectarea drepturilor fundamentale ale individului și ale cuplului". Obiectivele politicii demografice sunt dinamica populației (obiectiv rezultativ), natalitatea, morbiditatea și mortalitatea, structura populației, distribuția populației, migrația internațională (politica demografică în sens restrâns) (p. 68).

Pornind de la analiza natalității, respectiv, a fertilității populației feminine, a mortalității generale și a celei infantile, a emigrației, a excedentului natural, a ratei de creștere demografică și a îmbătrânirii demografice a populației, autorul conchide că politica demografică, chiar în pofida situației economice și sociale a tranziției către un stat democrat și o economie pe piață este și necesară și posibilă (p. 77).

Compartimentul final al lucrării – "Populația mondială și dezvoltarea durabilă" (p. 85–91) – cuprinde o evocare a "problemei populației" din ultimele 4 decenii, a percepției ei în ceea ce privește cauzele și consecințele sale, a strategiilor formulate în cadrul Organizației Națiunilor Unite, a politicilor adoptate la nivel național. Autorul urmărește tendințele demografice ale populației mondiale, de la punerea în circulație,la începutul deceniului 50, a metaforelor precum: "explozia demografică", "bomba populației" în legătură cu creșterea populației mondiale cu ritmuri necunoscute anterior, superioare ratei de 2% anual, și până la trecerea problemei populației în preocuparea Națiunilor Unite, a instituțiilor sale, precum Organizația pentru Alimentație și Agricultură (F.A.O.), Organizația mondială a Sănătății (O.M.S.), Organizația Internațională a Muncii (O.I.M.), U.N.E.S.C.O. și altele. Retrospectiva este cu atât mai prețioasă, cu cât aparține unui participant activ al Conferinței Mondiale a Populației de la București, 1974, și al Conferinței Internaționale asupra Populației și Dezvoltării de la Cairo, 1994, care au adoptat documente de cea mai mare importanță, servind drept călăuză statelor membre ale O.N.U. la formularea și aplicarea politicilor demografice, la elaborarea programelor de cooperare internațională.

În fine, ultima parte a lucrării dl acad. Vl.Trebici conține Memoriul privind înființarea "Institutului de Demografie al Academiei Române".

Menționăm în concluzie că valoroasa lucrare a dlui academician Vladimir Trebici "*Demografie contemporană*" – de fapt, o microenciclopedie demografică a României contemporane, – constituie o mărturie certă a recunoașterii demografiei românești și a reintegrării ei în știința demografică europeană.

Nicolae Enciu

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

MATERIALE ALE SEMINARULUI *"Reforma învățământului istoric în Moldova"*,

desfășurat la Chișinău cu sprijinul Consiliului Europei în zilele de 1–2 iulie 1996

Informație asupra lucrărilor Seminarului

Seminarul s-a desfășurat la inițiativa și cu sprijinul Consiliului Europei. Astfel de acțiuni culturale și științifice au avut loc în anii 90 în majoritatea țărilor europene, inclusiv în fostele republici ale URSS, din partea ei europeană. În general obiectivele principale ale acestor preocupări sunt mai ales examinarea stării învățământului istoric în țările posttotalitare și reformarea lui în corespundere cu valorile democrației și toleranței.

Schița de program al Seminarului a fost propusă de către experții CE încă la 16 mai a.c. Ținând cont de aceste sugestii, în Moldova a fost alcătuit, din inițiativa Ministerului Învățământului, un Comitet de organizare a Seminarului și un grup de autori pentru pregătirea *Raportului Național asupra învățământului istoric din Moldova*. Inițiativa Ministerului a avut sprijinul activ al Asociației Istoricilor din Moldova, Institutului de Istorie al A.Ș.M., a facultății de istorie de la Universitatea de Stat din Moldova, al facultății de istorie și etnopedagogie de la Universitatea pedagogică "Ion Creangă", al Institutului Național de Perfecționare a cadrelor didactice și al Institutului de științe pedagogice și psihologice.

Raportul Național intitulat "Învățământul istoric în Moldova" a fost alcătuit de istoricii Ion Țurcanu, președintele Asociației Istoricilor, Gheorghe Corovai, șef de secție la Ministerul Învățământului, Demir Dragnev, directorul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Moldovei, Valentina Haheu, șef de laborator la IȘPP, Elena Muraru, lector superior la USM, specialist în metodica predării istoriei, Ludmila Olt, conferențiar universitar la UP "Ion Creangă", Pavel Parasca, conferențiar universitar la ULIM. Mai pe larg, tezele fundamentale ale raportului au fost făcute publice cu câteva săptămâni până la deschiderea Seminarului odată cu publicarea în revista "Săptămâna" a studiului lui Ion Țurcanu "Cu privire la cursul național de istorie în Republica Moldova". Dar, spre deosebire de studiu, care este dominat de preocupările pentru metodologia generală a istoriei și sinteza istorico-culturală a românilor, precum și de impactul politicii cu istoria, raportul este axat aproape exclusiv pe problemele didactice și constă din următoarele compartimente: Introducere; Obiectivele Învățământului istoric; Conținutul și structura învățământului istoric preuniversitar; Denumirea cursului de istorie națională; Programele de

studiu; Manualele de Istorie; Profesorii de istorie; Mijloace extrașcolare de însușire a cunoștințelor istorice de către copii și tineret; Concluzii și recomandări.

Raportul a fost difuzat din timp participanților la Seminar pentru a fi în stare să contribuie cât mai productiv la dezbaterea problemelor ce urmau să fie luate în discuție. Textul raportului, tradus în franceză, a fost trimis și experților de la Consiliul Europei.

În dimineața zilei de 1 iulie Seminarul a fost deschis, și apoi a fost condus până la sfârșit, de către Viceministru al Învățământului, dl Simion Musteață. Domnia sa a oferit cuvânt de deschidere dlui Ministru al Învățământului Petru Gaugaș, care a trecut în revistă principalele realizări și greutăți ale reformei învățământului istoric din Moldova, mulțumind reprezentanților Consiliului Europei pentru interesul pe care îl manifestă față de această problemă și pentru ajutorul direct și dezinteresat pe care îl acordă în vederea găsirii celor mai bune soluții. În general, discursul succint al ministrului a enunțat întregul program al discuțiilor.

Prima comunicare la tema Seminarului, în ședința plenară din prima zi, a fost prezentată de dna Alison Cardwel din Marea Britanie, administrator în Direcția Învățământ, Cultură și Sport a CE. Comunicarea era intitulată "Activitatea Consiliului Europei în domeniul istorie" și a punctat preocupările tot mai interesate ale CE față de felul cum se învață astăzi istoria în Europa, mai ales în țările aflate la etapa de trecere de la totalitarism la democrație, și a menționat o serie de activități inițiale și susținute de CE în scopul sporirii rolului învățământului istoric în promovarea valoriilor democrației.

A urmat luarea de cuvânt a dlui Claude-Alain Clerc din Elveția, vicepreședinte al Asociației profesorilor de istorie din Europa – EUROCLIO. Tema comunicării sale a fost "Pregătirea manualelor școlare de istorie și crearea asociațiilor profesorilor de istorie". Cel mai mare interes a stârnit comunicarea dnei Gisele Dessieux din Franța "Dezvoltarea programelor școlare la istorie în Franța". Aceste două comunicări au constituit punctul de plecare și baza discuțiilor din cadrul ședințelor în plen și ale celor din secțiuni în prima zi a Seminarului.

Cele două subiecte au căpătat mai multă concretețe o dată cu includerea în dezbateri a raportorilor din Moldova. Dna Valentina Haheu, de la IȘPP, a prezentat comunicarea "Elaborarea și editarea manualelor școlare de istorie în Moldova". Ea a atras atenția participanților la Seminar la acuta lipsă a cărților de școală, a hărților și a altor materiale didactice, la istorie, la slaba calitate a manualelor aflate astăzi în uz, conchizând că urmarea directă a acestei stări de lucruri este calitatea foarte scăzută a procesului de învățământ. Dl Gheorghe Corovai a caracterizat starea actuală de pregătire și de utilizare în procesul de instruire a programelor la istorie. Între altele, domnia sa a subliniat că, deși la modul general școala este asigurată cu programe, totuși mai este încă mult de făcut până când acestea vor ajunge să satisfacă întru totul sarcinile de studiu.

Chestiunea principală care a stat în centrul dezbaterilor din cea de a doua zi a Seminarului a fost pregătirea cadrelor de pedagogi. Raportul de bază a fost prezentat de dna Danielle Leclerg din Belgia și a avut drept temă "Formarea inițială și continuă a profesorilor de istorie în Belgia". Problema aceasta a fost discutată pe larg, pe măsura intrării în dezbateri a profesorilor de istorie din

Moldova. Astfel, Nicolae Chicuș, conferențiar universitar, a vorbit despre pregătirea învățătorilor de istorie la facultatea de istorie și etnopedagogie la UP "Ion Creangă", dna Elena Muraru a arătat cum se face același lucru la facultatea de istorie de la USM, iar dl profesor Anton Moraru a relatat despre pregătirea continuă a profesorilor de istorie în cadrul Institutului Național de perfecționare a cadrelor didactice.

În după amiaza fiecărei zile de lucru, discuțiile s-au desfășurat în secțiuni. Activitatea în secțiuni a oferit tuturor doritorilor posibilitatea de a participa la dezbateri. Atât în ședințele în plen, cât și în secțiuni participanții la Seminar au putut pune raportorilor un foarte mare număr de întrebări. Mai des, întrebările s-au referit la felul cum sunt concepute și realizate manualele, cum sunt asigurați elevii cu ele, la editarea lor și mai ales la asigurarea financiară a întregii activități de pregătire și de scoatere de sub tipar a cărților de școală. Dar au fost și nenumărate alte întrebări care au vizat multiple aspecte ale învățământului istoric: programele de studiu, repartizarea materialului de învățământ, volumul total de lucru al pedagogului, materialele didactice auxiliare, interferența și completarea reciprocă a disciplinelor de studiu (istorie plus geografie, de exemplu), rolul mijloacelor extrașcolare de însușire a cunoștințelor istorice etc. Din mulțimea aceasta de întrebări, care au fost discutate după citirea rapoartelor și a celorlalte comunicări, trei se cer totuși evidențiate.

Una din primele întrebări viza faptul dacă în țările din Europa Occidentală există școli ale minorităților sau programe speciale la disciplinele de studiu pentru minorități. Dna Gisele Dessieux, inspector general al educației în Franța, a răspuns negativ la această întrebare. Domnia sa a completat răspunsul printr-o referință la faptul că corsicanii au încercat la un moment dat să-și separe istoria lor locală de aceea a întregii Franțe, dar tentativa a fost curmată imediat de către osficialitățile franceze, deoarece aceasta contravenea intereselor naționale ale Franței. Se admite totuși ca în localitățile unde există grupuri sau clase de studiu din minoritari , predarea cursului obligatoriu de istorie (a Franței sau de istorie universală) să presupună un anumit număr de ore în plus pentru o cunoaștere mai bună a istoriei acestor minoritari.

Un alt participant la Seminar întreba cine ar trebui să fie autorii de manuale, întrucât actualmente, în Moldova, acest drept pretinde a și-l însuși IȘPP, care însă nu are specialiști pe măsura unei astfel de sarcini. S-a răspuns repetat și variat la această întrebare, și concluzia finală a fost: scrie cine poate, principalul e să fie bani pentru aceasta, iar cărțile să corespundă cerințelor actuale ale învățământului. În Apus, au relatat experții de la Strasbourg, această problemă o rezolvă editorii, și e bine așa, pentru că astfel apar mai multe variante ale aceluiași manual, adică, profesorilor, elevilor, părinților li se oferă posibilitatea de a alege. S-a menționat că la noi încă nu există astfel de posibilități, dar obiectivul urmărit rămâne totuși același.

În sfârșit, întrebarea care s-a pus cel mai des a fost cea privind susținerea financiară a învățământului. În numeroase luări de cuvânt ale vorbitorilor din Moldova a fost menționată accentuat lipsa acută și permanentă a banilor, din care cauză nu pot fi editate cărți de școală, nu se plătesc salariile mizerabile ale pedagogilor, nu se dezvoltă baza materială a învățământului, nici măcar nu poate fi păstrată într-o stare satisfăcătoare baza existentă așa cum este ea la ora

actuală. Răspunsul care pare să fi convins întreaga asistență a fost că lipsesc cu adevărat nu banii, deși Moldova este totuși o țară destul de săracă, ci dorința sinceră și capacitatea autorităților de a promova politica socială corespunzătoare, în primul rând de a crea condiții normale de creștere și educație pentru copii. În societate bani sunt mult mai mulți decât solicită cerințele elementare ale copiilor și ale școlii, dar acei care-i au sunt complet străini de aceste cerințe.

Pe parcursul dezbaterilor participanții la Seminar au formulat o serie de observații și propuneri spre a fi incluse în documentul final al întrunirii. Acestui document, cu titlul "Concluzii și recomandări", redactat de o comisie aleasă din rândul participanților la Seminar, i s-a dat citire la încheierea lucrărilor acestei importante reuniuni.

S-a mai decis aderarea Asociației Istoricilor din Moldova la EUROCLIO, care este o Conferință Permanentă din Europa a Asociațiilor profesorilor de istorie. Dl Ion Țurcanu, președintele AIM, a prezentat, în acest scop, documentele corespunzătoare dlui Claude-Alain Clerc, vicepreședinte al EUROCLIO. De asemenea, s-a convenit că Ministerul Învățământului își asumă sarcina de a edita într-o broșură aparte toate materialele Seminarului.

Închiderea Seminarului s-a făcut printr-un amplu cuvânt al dlui Simion Musteață, prim-viceministru al învățământului, președinte al comitetului de organizare a Seminarului. Domnia sa a analizat în detaliu întreaga activitate de pe parcursul celor două zile de lucru, menționând participarea interesată și productivă a profesorilor de la cele două facultăți de istorie din Chișinău, a cercetătorilor de la Institutul de Istorie al Academiei și de la IȘPP, dar mai ales a celor câtorva zeci de reprezentanți ai profesorilor de istorie din întrega republică, inspectori și șefi ai Direcțiilor teritoriale de învățământ din Moldova. Aparte, dl viceministru a adus calde mulțumiri experților de la CE pentru participarea rodnică și foarte instructivă la lucrările Seminarului și mai ales pentru sprijinul acordat la pregătirea și desfășurarea acestui prestigios for științifico-didactic.

Concluziile și recomandările Seminarului

Din anul 1989 încoace, învățământul istoric din Moldova a trecut printr-o serie de schimbări, unele din ele foarte importante. Învățământul s-a debarasat de istoria străină, a URSS, și de ideologia impusă de regimul totalitar comunist, a revenit la tradiția națională de învățare a istoriei. S-a conturat o concepție clară privind specificul istoriei acestui tânăr stat și raportul acesteia cu istoria universală. A început activitatea de elaborare a programelor și manualelor proprii pentru toate treptele învățământului istoric. Au luat ființă reviste de specialitate destinate profesorilor de istorie.

Un șir de greutăți, în special de ordin financiar, au făcut ca activitatea de elaborare a programelor și manualelor să se desfășoare anevoios. Se constată mari deficiențe la editarea literaturii didactice, la asigurarea cu manuale a elevilor și bibliotecilor școlare, la consolidarea și salarizarea corpului didactic, la mobilizarea mijloacelor audiovizuale extrașcolare pentru instruirea istorică a copiilor și tineretului.

Constatând aceste şi alte realităţi, participanţii la Seminar consideră necesar a formula următoarele recomandări privind desfăşurarea reformei învăţământului istoric în Moldova:

I. Finalizarea activităţii de elaborare şi implementare a Concepţiei predării şi învăţării istoriei în Moldova în baza cursurilor de istorie a românilor şi istorie universală, determinarea obiectivelor şi finalităţilor învăţământului istoric;

II. Perfecţionarea programelor la istorie deja aprobate de Ministerul Învăţământului. Elaborarea programelor de studiu pentru clasele a X–XII. De asemenea, pentru perioada de tranziţie de până la anul 2005, trebuie să fie asigurate cu programe proprii şi clasele a X–XI ale şcolii de cultură generală;

III. Alcătuirea unui program special de scriere şi editare a manualelor de istorie. Realizarea acestei sarcini trebuie să ţină cont de următoarele obiective: a) Editarea să se facă pe bază de concurs şi să asigure existenţa variantelor de alternativă ale aceluiaşi titlu de manual; b)Conlucrarea pedagogilor-practicieni cu cadrele didactice din învăţământul superior şi cu specialiştii din cercetare; c) Colaborarea autorilor de manuale din Republica Moldova cu specialiştii din România şi din alte ţări. Examinarea posibilităţilor de elaborare a manualelor unificate de istorie universală, potrivit cu experienţa şi standardele educaţionale europene; d)Crearea colectivelor de autori ai manualelor şi asigurarea financiară a activităţii lor;

IV. Asigurarea tuturor elevilor, în primul rând a celor din familii nevoiaşe, cu manuale. Completarea fondurilor bibliotecilor şcolare cu cel puţin câte 2–3 exemplare de manuale şi de celelalte lucrări didactice nou apărute, recomandate pentru învăţarea istoriei;

V. Elaborarea unui amplu program de măsuri privind asigurarea, conformă cu necesităţile, a şcolii cu profesori de istorie. Aceste măsuri trebuie să vizeze întreaga activitate de pregătire şi consolidare a corpului didactic. Începând cu înscrierea la facultate şi terminând cu perfecţionarea şi atestarea acestora. Condiţia indispensabilă a realizării acestui program este sprijinirea lui financiară serios motivată şi necondiţionată. Locul central în acest sprijin urmează să-l deţină salarizarea corespunzătoare a corpului didactic;

VI. Înviorarea şi reorientarea perfecţionării cadrelor didactice, care urmează să se desfăşoare pe două căi: 1. În principal, prin autoinstruire, fiind totodată perfectat şi mecanismul de evaluare a nivelului de pregătire a pedagogilor; 2. Institutul Naţional de Perfecţionare va asigura pregătirea corespunzătoare a pedagogilor în vederea acordării gradelor didactice;

VII. Reluarea editării revistei pentru profesorii de istorie "Cugetul".

VIII. Elaborarea de către Ministerul Învăţământului, Ministerul Culturii, Compania de Stat Teleradio-Moldova, cu sprijinul unor organizaţii de creaţie şi obşteşti (Uniunea Scriitorilor, Uniunea Cineaştilor, Asociaţia Istoricilor, eventual şi altele), a unui plan de perspectivă privind instruirea istorică extraşcolară a copiilor şi tineretului. Întreaga activitate în acest sens, conform Legii Învăţământului (art. 41, pct. 5-a), ar urma să fie coordonată de către Ministerul Învăţământului;

IX. Revenirea la olimpiadele anuale la obiectul istorie.

TEZE ALE RAPORTULUI NAȚIONAL

INTRODUCERE

În ultimii ani, istoria ca obiect de predare și ca mijloc de formare a personalității a căpătat o importanță deosebită. Aceasta se explică prin legătura ei cu conștiința socială, cu climatul politic și adeseori prin influența directă asupra relațiilor naționale, mai ales în țările aflate în tranziție de la totalitarism la democrație. Prin aceasta și se explică preocuparea permanentă a Consiliului Europei față de problema dată. Relativ recent, în ședința din 22 ianuarie 1996, Adunarea Parlamentară a CE a adoptat recomandarea 1283 cu privire la istorie și învățarea istoriei.

I. OBIECTIVELE ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ISTORIC

Învățământul istoric în Republica Moldova urmărește câteva obiective prioritare:

1.1 Predarea–învățarea istoriei la un nivel care să asigure realizarea obiectivului educațional major al școlii, așa cum prevede Legea Învățământului a Republicii Moldova și care "constă în dezvoltarea liberă, armonioasă a omului și formarea unei personalități creative, care se poate adapta la condițiile în schimbare ale vieții".

1.2. Afirmarea și consolidarea tânărului stat moldovenesc în baza propriilor tradiții istorico-culturale.

1.3 Dezvoltarea societății civile pe temeiul celor mai bune relații între cetățeni, etnii, grupuri sociale, profesionale, confesionale etc., armonizarea cooperării Republicii Moldova cu statele și popoarele din afară. Referindu-se la un astfel de obiectiv, Adunarea Parlamentară a CE menționează că "istoria are de îndeplinit un rol politic-cheie în Europa contemporană. Ea poate contribui la o mai mare înțelegere, toleranță și încredere între persoanele și popoarele din Europa. Sau dimpotrivă, poate deveni o forță a divizării, violenței și intoleranței. Conștiința istorică este o importantă calitate civică. Fără ea, persoana este mai vulnerabilă în raport cu manipulările politice sau de altă natură".

II. CONȚINUTUL ȘI STRUCTURA ÎNVĂȚĂMÂNTULUI ISTORIC PREUNIVERSITAR

Învățarea sistematică a istoriei începe în clasa a IV-a prin intermediul unui curs propedeutic, intitulat "Povestiri din istoria românilor", câte 1 oră pe săptămână.

În ciclul gimnazial (cl. V–IX) sunt rezervate obiectivului istorie câte două ore pe săptămână.

Învățarea istoriei se realizează prin predarea sincronizată a două cursuri de bază: istoria universală și istoria națională (a românilor). În clasa a V-a este

studiată mai întâi istoria antică universală pe parcursul a 46 de ore, apoi istoria antică a românilor, cu 22 ore.

În clasa a VI-a este învățată istoria medievală, câte 36 și 32 de ore. În clasa a VII-a este predată prima perioadă din istoria modernă universală (anii 1640–1848), urmată de istoria națională (sfârșitul sec. XVIII – anul 1848). În clasa a VIII-a este însușită cea de-a doua perioadă a epocii moderne: anii 1848–1914 din istoria universală și perioada 1848–1918 din istoria românilor.

În clasa a IX-a, ultima clasă din învățământul gimnazial, se studiază istoria contemporană, inclusiv cea universală pe parcursul a 36 de ore și cea națională în 32 de ore. Astfel, la sfârșitul clasei a IX-a se termină și predarea ambelor cursuri de istorie.

În cele trei clase de liceu (X–XII) studiul acestor cursuri de istorie este reluat la un nivel nou, mult mai elevat, întrucât accentul se pune pe aspectul teoretic, și anume pe probleme de analiză și sinteză a evenimentelor istorice. În succesivitatea menționată mai sus – istoria universală, apoi istoria națională – în clasa a X-a se predă istoria antică și medievală, în clasa a XI-a – istoria modernă și în ultima clasă – istoria contemporană.

III. DENUMIREA CURSULUI DE ISTORIE NAȚIONALĂ

În Republica Moldova acest curs se intitulează "Istoria românilor". Argumentarea științifică adecvată a conceptului de istorie a românilor și-a găsit demult formularea adevărată în istoriografia națională românească și în cea universală. Nicolae Iorga, cel mai important istoric al românilor, în monumentalele sale opere de sinteză "Istoria românilor" și "Materiale pentru o istoriologie umană", pornind de la convingerea că istoria trebuie privită din perspectiva "unității absolute a vieții omenești", inclusiv a fizionomiei etnice a colectivității, respinge "vechiul sistem de a împărți viața poporului nostru după domniile libere, cu ceilalți români în margine", și propune, în locul acelui sistem nepotrivit, "Istoria poporului românesc în cadrul formațiunilor lui de State". Astfel, marele istoric construiește o istorie unitară atotcuprinzătoare a românilor, indiferent de împărțirea lor vremelnică și mereu schimbătoare într-o serie de state megieșe, dintre care câteva nu se deosebeau cu nimic între ele din punct de vedere etnic, lingvistic, istoric și cultural și nici chiar din acela al organizării politice, iar altele având înglobate în cadrul lor doar frânturi ale masivului etnic românesc, ca urmare a concursului anumitor împrejurări, mai totdeauna de ordin politic și militar.

Din sintagma "istoria românilor" ca expresie a conștientizării de către români a comunității lor spirituale în timp și în spațiu a apărut mult mai devreme, încă pe atunci când au fost realizate primele încercări de a prezenta o sinteză a istoriei lor, iar aceasta s-a produs pe la sfârșitul sec. XVIII – începutul sec. XIX. Odată cu începutul sec. XIX, nenumărate studii speciale și, mai ales, lucrări de sinteză au confirmat conceptul de istorie a românilor, așa încât oricine a scris după aceea despre trecutul românilor, fără a fi încercat să contesteze dreptul lor asupra pământului pe care locuiesc, nu s-a îndoit nici o clipă că altă înțelegere – mai limpede și mai dreaptă – a acestui trecut nu poate exista. Bogata experiență istoriografică națională și universală

a creat o astfel de tradiție în știință, învățământ și opinia publică după care studierea istorieui unei părți (în cazul de față, a Moldovei) din spațiul românesc este rezonabilă și cu adevărat eficientă numai în măsura în care se înscrie în tabloul istoric general al acestei comunități geografice și etnoculturale.

IV. PROGRAMELE DE STUDIU

În școala din Republica Moldova există o programă provizorie la istorie, alcătuită de un grup de specialiști de cea mai înaltă calificare și aprobată de Ministerul Învățământului în 1995. Deocamdată, ea cuprinde doar clasele V–IX, dar este limpede că poate fi folosită – bineînțeles, doar pentru orientare generală – și în cele trei clase terminale de liceu. Întregul curs de istorie este divizat în istorie universală și istorie națională propriu-zisă, adică istoria românilor. Cea mai mare atenție și numărul cel mai mare de ore sunt acordate istoriei universale. Pentru învățarea istoriei românilor sunt prevăzute ceva mai mult de 42 la sută din numărul total al orelor de studiu (160 din 374). Cât privește structurarea tematică a materiei de învățământ la istoria națională, se pare că autorii programei au pornit de la considerentul că cea mai mare parte din timp trebuie să fie acordată învățării istoriei Moldovei. De exemplu, perioada de la începutul celui de-al doilea război mondial și până astăzi se studiază în cadrul a șapte teme mari (26 ore), dintre care doar două teme vizează numai România, iar altele două (referitoare la război) sunt comune pentru Regatul Român, Basarabia, Bucovina și Transnistria, cea mai mare atenție fiind totuși acordată ultimelor trei ținuturi. Aceeași apreciere este valabilă și pentru perioadele mai vechi, de exemplu, sec. XIV–XVI. Se înțelege că nu se poate spune același lucru și despre perioada dintre cele două războaie mondiale, dar asta ilustrează o dată în plus competența autorilor, care nu s-au lăsat influențați de posibile clișee prestabilite, ci au urmărit cu perseverență scopul să alcătuiască o programă cu un conținut istoric adecvat.

Totuși, în materie de programe de studiu și referitor la concepția învățământului de istorie în Moldova, mai avem încă foarte mult de făcut. Programa analizată mai sus, deși este în general bună, e însă departe de a fi perfectă. Cam aceeași este situația și relativ la programa cursului "Povestiri din istoria românilor" pentru clasa a IV-a.

Elaborarea programei pentru clasele X–XI ale școlii medii de cultură generală, care va mai exista până în anul 2005, precum și a programei pentru clasele X–XII de liceu nu mai poate fi amânată. Este adevărat că întârzierea nu e întâmplătoare: încă nu avem o idee destul de clară privind predarea-învățarea istoriei în aceste clase.

V. MANUALE DE ISTORIE

În fostele țări comuniste din Europa Centrală pot fi folosite manualele editate până la 1989. În Republica Moldova, fosta republică în componența Uniunii Sovietice așa ceva nu este posibil, deoarece aceasta ar însemna să-i învățăm pe copii istoria unei țări străine.

Deocamdată, singura salvare este folosirea manualelor de istorie a românilor editate în România și a celor de istorie universală, editate în România și în Federația Rusă. Dar manualele de istorie a românilor apărute în România până în anul 1989 sunt în mare măsură improprii obiectivelor învățământului din Republica Moldova, mai ales în ceea ce privește perioada de după cel de-al doilea război mondial. Pentru școlile cu limba română de predare, aceste manuale prezintă totuși o soluție, și încă una foarte bună, atunci când sunt însoțite de completările și recomandările competente ale profesorilor. Mult mai dificilă e situația pentru numeroasele școli cu alte limbi de predare a obiectelor de studiu, decât limba română, întrucât în acest caz manualele menționate pot deven accesibile numai după traducerea lor în limbile respective. În ultimii ani, au fost întreprinse câteva încercări de a asigura școala cu manuale noi, originale. În 1994 a apărut manualul "Istoria antică, manual experimental pentru clasa a V-a", conceput în baza ideii cursului integrat de istorie. Unele materiale didactice au fost pregătite în cadrul Institutului de Științe Pedagogice și Psihologice și la catedrele de la cele două facultăți de istorie din chișinău.

O parte din profesori mai folosesc două lucrări editate în 1995. E vorba de cartea lui Anton Moraru, "Istoria românilor (Basarabia și Transnistria)" și de aceea a lui Anatol Petrencu, "Istoria contemporană". Acestea, însă, nu se potrivesc cu cerințele didactice ale școlii, nici cu particularitățile de vârstă ale elevilor, nu sunt înzestrate cu aparatul metodic corespunzător și nu sunt scrise într-un limbaj care să corespundă specificului predării în școală.

Lipsa manualelor și a altor materiale didactice îi determină pe mulți profesori să țină prelegeri astfel ca elevii să poată face notițe, fapt care reduce foarte mult eficiența procesului de instruire.

VI. PROFESORII DE ISTORIE

În Moldova rolul școlii și al cadrului didactic este foarte mare. Aceasta se explică și prin faptul că exceptând într-o anumită măsură clasele a V-a și a VI-a, majoritatea elevilor nu au manuale școlare (după cum a fost menționat mai sus, un număr mic de manuale este adus din afara hotarelor Moldovei, din România și din Rusia). Bibliotecile școlare nu sunt asigurate cu literatura necesară în mod centralizat, iar părinții nu pot cumpăra cărți pentru copiii lor din cauza sărăciei.

Pregătirea profesorilor de istorie se face în Chișinău, la două facultăți de istorie din cadrul Universității de Stat din Moldova și al Universității Pedagogice de Stat "Ion Creangă". Admiterea se face pe baza școlii de cultură generală de 11 ani sau a liceului de 12 ani. Durata studiilor este de 5 ani. În anii 1950–1996, au absolvit Universitatea de Stat 6367 de tineri istorici, dintre care au fost încadrați în învățământ circa 85–90 la sută.

În 1978–1995, circa 1761 de tineri au absolvit facultatea de istorie și etnopedagogie a Universității Pedagogice "Ion Creangă". În ultimii doi ani de studii (IV și V), viitorii profesori efectuiază, pe parcursul a câtorva luni, practica pedagogică, în cadrul căreia deprind meseria de profesor de istorie.

Actualmente în republică avem 2560 de profesori de istorie, adică aproape câte doi profesori în fiecare școală în care se predă istoria. În jur de 96 la sută

din ei sunt absolvenți ai facultăților de istorie. În fiecare an cele două facultăți de istorie din Chișinău pregătesc circa 200 de profesori, la care trebuie adăugate și alte câteva zeci de tineri care obțin diplome de specializare în domeniu în afara hotarelor Republicii Moldova. Dar salariul foarte mic al tânărului profesor, care nu ajunge nici măcar la un sfert din bugetul de consum, precum și starea materială foarte grea a școlii îi fac pe mulți profesori, de regulă tineri, să renunțe la activitatea didactică.

Fenomenele acestea sunt deosebit de îngrijorătoare deoarece ele au ca urmare nu numai reducerea numărului de profesori de istorie ci și îmbătrânirea corpului didactic în general, de vreme ce aproape jumătate din numărul profesorilor de istorie au vechime mai mare de 25 de ani. Perfecționarea calificării profesorilor în vârstă nu este eficientă. De altfel, în ultimii ani activitatea de perfecționare s-a redus foarte mult; anual prin sistemul de reciclare trec ceva mai mult de 100 de profesori, și aceasta urmărește mai degrabă obținerea de grade didactice, care asigură majorarea salariului.

Dacă se mai adaugă la toate acestea și faptul că foarte puține cadre didactice sunt abonate la reviste de istorie, că din cele trei reviste de istorie care apăreau cândva, două nu mai văd lumina tiparului de vre-o doi–trei ani, – atunci devine limpede că potențialul corpului didactic la capitolul istorie lasă foarte mult de dorit. Fără îndoială, aceasta este problema cea mai gravă a învățării istoriei în Moldova, mai gravă chiar decât aceea a manualelor, pentru că lipsa cărților poate fi oarecum suplinită de profesor, pe când profesorul, mai ales în situația noastră, nu poate fi înlocuit de cărți, oricât de bune ar fi acestea.

VII. MIJLOACE EXTRAȘCOLARE DE ÎNSUȘIRE A CUNOȘTINȚELOR ISTORICE DE CĂTRE COPII ȘI TINERET

În mod normal, în special în țările cu un nivel ridicat de dezvoltare, aceste mijloace (e vorba de televiziune, radio, muzee, excursii, presă, literatură, cinema etc.) joacă un rol foarte mare, uneori chiar hotărîtor, în învățarea istoriei. În Moldova, potențialul instructiv al acestor mijloace este folosit cu totul insuficient.

Reporter

Indice 76965

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in HISTORICAL ABSTRACTS and AMERICA: HISTORY AND LIFE.

Revistă de Istorie a Moldovei, 1996, Nr. 3

Coli editoriale 11,5. Coli de tipar 8,75
Tirajul 700 ex. Comanda 174.

Adresa **Colegiului de redacţie:** *277004, Chişinău, str. 31 August, 82. Tel. 23-33-14.*

Tipărită după metoda original-machet la
Tipografia Academiei de Ştiinţe a Republicii Moldova:
277004, Chişinău, str. Petru Movilă, 8